

Ministarstvo pravde,
ljudskih i manjinskih prava

Strategija socijalne inkluzije Roma i Egipćana 2021-2025

DRAFT

April 2021

Sadržaj:

Uvod.....	2
Usklađenost sa nacionalnim strateškim okvirom	5
Usklađenost sa obavezama iz procesa pregovora Crne Gore sa Evropskom unijom	9
Cilj ove agende je podrška tranziciji regiona u digitalnu ekonomiju i ostvarenje dobrobiti digitalne transformacije, kao što su brži ekonomski rast, više zaposlenih i bolje usluge. Navedena podrška se primarno ogleda u tri osnovna prioriteta:	14
Druge međunarodne obaveze Crne Gore	14
Pravni okvir	17
Analiza stanja	20
Realizacija prethodno važećeg strateškog dokumenta	20
Diskriminacija i anticiganizam.....	24
Kultura, identitet i informisanje.....	28
Siromaštvo	31
Politička participacija	35
Stanovanje	37
Obrazovanje.....	42
Zapošljavanje	48
Zdravlje.....	54
COVID-19.....	63
Nasilje u porodici, dječji brak i prosjačenje	65
Nasilje u porodici	65
Dječji brak	68
Dječje prosjačenje.....	70
Drvo problema	
Finansijski okvir.....	75
Monitoring, izvještavanje i evaluacija.....	76
Evaluacija	77

Uvod

Romi i Egipćani predstavljaju značajan dio populacije Crne Gore, međutim, kao i u mnogim zemljama u kojima žive, suočeni su sa problemima veoma niskog nivoa obrazovanosti i zaposlenosti, odnosno radi se o dijelu populacije suočenom sa problemom društvene marginalizacije. Prema postojećim podacima iz posljednjeg Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori iz 2011. godine, 6.251 lice se izjasnilo da pripada romskoj nacionalnosti, što predstavlja 1,01 % od ukupnog stanovništva, a najveći broj živi na teritoriji Podgorice (3988), zatim Berana (531), Nikšića (483), i to u 77% slučajeva u odvojenim naseljima. Populacija Egipćana broji 2054 lica, odnosno 0,33 % od ukupnog stanovništva.¹ Procjene Savjeta Evrope govore da u Crnoj Gori živi oko 25 hiljada Roma i Egipćana.²

Postoje različiti oblici marginalizacije sa kojima se suočavaju Romi i Egipćani, počev od ekonomskih i političkih, preko obrazovnih i kulturoloških oblika. Konkretni uzroci imaju za posledicu da pripadnici romske i egipćanske zajednice predstavljaju jednu od manjinskih zajednica koja se nalazi u najtežem položaju u mnogim zemljama, što je i prepoznato od strane Savjeta Evrope i Evropske unije. Navedene organizacije, u poslednjih nekoliko decenija, sprovode različite aktivnosti na nivou razvoja legislativnih i strateških okvira za unapređenje položaja Roma i Egipćana, gdje je primarni akcenat stavljen na sistemsko rješavanje problema romske i egipćanske zajednice, kako na nivou država članica, tako i na nivou zemalja kandidata za članstvo, među koje spada i Crna Gora. Poseban značaj je pružen potrebi rješavanja problema sa kojima se suočavaju žene i djeca, evidentirani jaz u pogledu nivoa obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite, velikog procenta nezaposlenosti u odnosu na većinsku populaciju, obezbjeđenja adekvatnih stambenih uslova, prisutnog problema neposjedovanja ličnih dokumenata, te primarno borbi protiv anticiganizma i svih oblika nacionalne, rasne, vjerske ili polne diskriminacije i segregacije Roma i Egipćana.

Crna Gora je država koja se nalazi u procesu demokratske tranzicije, zbog čega je suočena sa potrebom za značajnim reformama u svim sferama društva, pri čemu ekonomske i socijalne teškoće na koje nailazi posebno pogađaju najugroženije zajednice u društvu. U periodu za nama koji je bio obilježen etnički inspirisanim sukobima u regionu Zapadnog Balkana, Crna Gora je uspjela da sačuva svoj unutrašnji mir i multietnički suživot. Crna Gora je u tim vremenima otvorila širom svoja vrata i postala utočištem hiljadama izbjeglih i raseljenih lica, o čemu svjedoče podaci da je u jednom momentu, izbjeglička i raseljenička populacija u Crnoj Gori brojala približno jednu četvrtinu ukupnog stanovništva države. Sukobi na Kosovu su prouzrokovali dolazak u Crnu Goru velikog broja raseljenih lica romske i egipćanske populacije, što je za posledicu imalo pogoršanje ukupne socio-ekonomske situacije ove populacije.

U cilju unapređenja postojećeg stanja i položaja romske i egipćanske zajednice u Crnoj Gori, kao i ostvarivanja Ustavom i drugim pravnim aktima garantovanih prava, te borbe protiv svih oblika diskriminacije i segregacije, Vlada Crne Gore je pripremila **Strategiju socijalne inkluzije Roma i Egipćana za period 2021-2025**. Usvajanju ovog dokumenta prethodili su drugi strateški dokumenti, primarno Nacionalni Akcioni plan za implementaciju „**Dekade uključivanja Roma 2005-2015**“, koji je usvojen 2005. godine, sa težnjom da projektima iz oblasti obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja i zdravstvene zaštite prekine začarani krug siromaštva i isključenosti Roma iz društvenog života Crne Gore. S obzirom na ograničenost djelovanja Akcionog plana na četiri prioritete oblasti, Vlada Crne

¹ Uprava za statistiku- MONSTAT, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2011. godini, <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=322&pageid=322>

² Savjet Evrope, Procjene romske populacije. Preuzeto 23. marta 2017. godine sa, <http://www.coe.int/de/web/portal/roma/>

Gore je krajem 2007. godine usvojila **Strategiju za poboljšanje položaja RAE populacije u Crnoj Gori 2008-2012**, nakon čijeg isteka je pripremljen strateški dokument, pod nazivom **Strategija za poboljšanje položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2012 – 2016**. Strateški dokument koji je prethodio novoj strategiji nosio je naziv **Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2016-2020. godine**.

Reformske aktivnosti u prethodnom petogodišnjem periodu bile su usmjerene primarno na razvoj i implementaciju javne politike koja je stavila akcenat na:

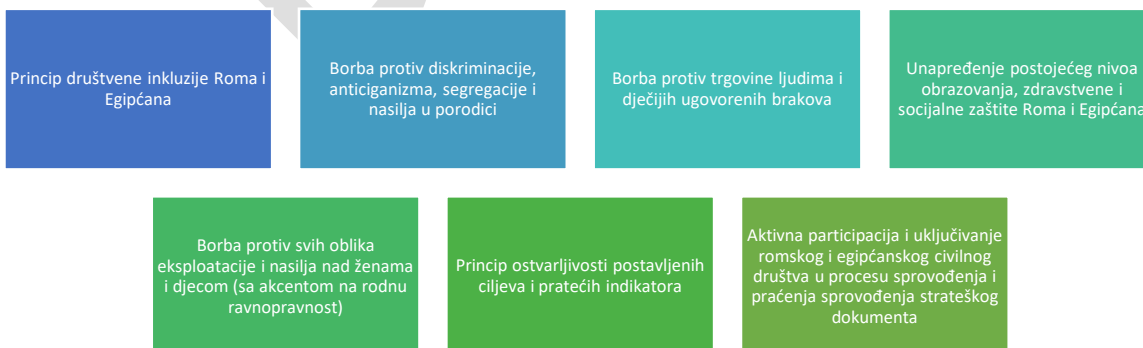
- Rješavanje stambenih problema pripadnika romske i egipćanske populacije.
- Regulisanje pravnog statusa Roma i Egipćana;
- Obezbeđenje adekvatne zdravstvene zaštite, posebno za najugroženije pripadnike romske i egipćanske populacije.
- Jačanje zastupljenosti romske i egipćanske populacije u organima državne uprave.
- Posebno je značajno ukazati na napravljeni u iskorak u pogledu povećanja broja Roma i Egipćana koji pohađaju osnovno i srednje obrazovanje.

Vizija novog strateškog dokumenta se ogleda u potrebi pune afirmacije romske i egipćanske zajednice u društveni, ekonomski, kulturni i politički život Crne Gore. U tom pogledu, definisan je jedan strateški cilj na nivou cjelokupne javne politike koji glasi:

Strateški cilj

Poboljšanje socio-ekonomskog i pravnog položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori, kroz izgradnju inkluzivnog i otvorenog društva zasnovanog na borbi i eliminisanju svih oblika diskriminacije, anticiganizma i siromaštva.

U cilju realizovanja definisanog strateškog cilja potrebno je uspostaviti adekvatna systemska rješenja na svim nivoima društva, koja će omogućiti efikasniji pristup u oblastima u kojima su pripadnici romske i egipćanske zajednice najugroženiji. Strateški dokument je zasnovan na sedam osnovnih principa, čiji smisao se ogleda u definisanju javne politike koja tretira sve segmente značajne za omogućavanje jednakih prava i položaja Roma i Egipćana u crnogorskom društvu. Radi se o sljedećim principima:

Posebno značajan princip je princip participacije i uključenosti svih zainteresovanih strana u procesu sprovođenja predmetne javne politike, pri čemu je poseban akcenat na učešću predstavnika romskog

i egipćanskog civilnog društva. U okviru grafika prikazani su svi subjekti koji uzimaju učešće u procesu realizacije javne politike.

1.1 Grafički prikaz zainteresovanih strana za predmetnu javnu politiku

Struktura novog strateškog dokumenta je koncipirana tako da obuhvata povezanost strategije sa krovnim i sektorskim strateškim dokumentima i međunarodnim obavezama, predstavljanje pravnog i institucionalnog okvira u CrnojGori, analizu svih pitanja od značaja za ovu oblast, pregled dosadašnjih rezultata javne politike, pregled budućih aktivnosti kroz realizaciju strateških i operativnih ciljeva i pratećih indikatora, kao i smjernice za uspostavljanje efikasnog sistema za implementaciju strategije. Pratećim akcionim planovima, koji će se donositi na godišnjem i dvogodišnjem nivou, biće definisani strateški ciljevi, mjere i aktivnosti koje su neophodne za njihovu realizaciju, kao i jasno dodijeljene nadležnosti za sve organe koji će implementirati predviđene aktivnosti.

U narednom poglavlju je pružen prikaz usklađenosti sa nacionalnim strateškim okvirom Crne Gore.

Usklađenost sa nacionalnim strateškim okvirom

Strateški dokument je usklađen sa svim nacionalnim krovnim i sektorskim strategijama, odnosno planskim dokumentima koja tretiraju pitanja koja su od značaja za konkretnu javnu politiku. Počev od strateških dokumenata, kao što je:

Program rada Vlade Crne Gore za 2021. godinu

Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2021-2025, je donesena u skladu sa rioritetima Vlade Crne Gore definisanim u okviru Programa rada Vlade za 2021. Godinu, primarno prioriteta 1 "Vladavina prava i jednake šanse", koji poseban značaj pruža unapređenju položaja pripadnika manjina i obezbjeđivanju jednakih prava svim građanima. Takođe, ovim prioritetom je istaknuta i potreba za definisanjem jasnih mjere socijalne zaštite i zaštite ranjivih kategorija stanovništva da bi se kroz jačanje socijalne sigurnosti stanovništva smanjile ogromne socijalne razlike u društvu, među kojima jednu od najugroženijih kategorija zauzima romska i egipćanska zajednica.

Strategija manjinske politike 2019-2023

Strategija manjinske politike predstavlja krovni sektorski strateški dokument u oblasti zaštite manjina, borbi protiv diskriminacije i jačanja socijalne inkluzije manjinskih naroda. Uzimajući u obzir da Romi i Egipćani predstavljaju manjinske narode koji se nalaze u najugroženijem položaju, prilikom izrade ovog strateškog dokumenta posebno se vodilo računa o postizanju usklađenosti sa osnovnim ciljevima i prioritetima definisanim u predmetnom strateškom dokumentu. Primarni fokus je stavljen na usklađenost sa strateškim i operativnim ciljevima u oblastima: Obrazovanja; Zapošljavanja; Kulture i identiteta manjina; Političke participacije manjina; kao i Podizanja nivoa svijesti manjina i opšte javnosti o statusu, pravima i obavezama manjina;

Navedeni ciljevi su zastupljeni i u okviru Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2021-2025, primarno kroz tretiranje specifičnih problema sa kojima se suočava romska i egipćanska populacija u konkretnim oblastima i predlaganjem adekvatnih odgovora na identifikovane probleme. Posebno je važno istaći usklađenost u oblasti jačanja nivoa političke participacije, izmjena izbornog zakonodavstva i zastupljenosti u Skupštini Crne Gore, sve u cilju povećanja nivoa autentičnog političkog predstavljanja romske i egipćanske zajednice. Strategijom manjinske politike je definisano da će do 2023. godine, biti povećan broj edukovanih pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica o značaju političke participacije. Značajno mjesto pripada sprovođenju edukacija za mlade pripadnike romske i egipćanske populacije za osnaživanje za participaciju u političkom životu, sa posebnim akcentom na žene.

Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti (PAPRR)

Planom aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti, se jasno ukazuje na neravnopravan položaj Romkinja i Egipćanki u crnogorskom društvu, primarno na činjenicu marginalizovanog položaja u oblastima obrazovanja, zdravstvene zaštite, stambenog zbrinjavanja i zaposlenja. Posebno je značajno istaći težak položaj Romkinja i Egipćanki, gdje PAPRR predviđa niz aktivnosti koje se odnose na obezbjeđivanje primarne zdravstvene zaštite. Strateškim dokumentom se konstatuje da na primarnom nivou zdravstvene zaštite stanovništva planirani procesi edukacije žena i mladih iz oblasti zdravih stilova života, reproduktivnog zdravlja, pripreme žena za materinstvo nijesu adekvatni potrebama i naročito su nedostupni ženama sela i nekih marginalnih grupa (Romkinje, Egipćanke). Takođe edukativno- informativni programi o očuvanju zdravlja žena u menopauzi nijesu adekvatno

zastupljeni. Pored toga, PAPRR predviđa pokretanje i podsticanje aktivnosti koje doprinose participativnoj demokratiji i koje uključuju žene manjinskih i ranjivih kategorija stanovništva

Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030. godine

U Nacionalnoj strategiji održivog razvoja do 2030. godine, koja predstavlja implementacioni dokument Agende održivog razvoja 2030 u Crnoj Gori, kao najznačajniji problemi u oblastima sa kojima se suočavaju pripadnici romske populacije, naznačen je nedovoljan nivo integracije u crnogorsko društvo (primarno problemi u oblastipotrebe adekvatnog uređenja pravnog statusa, obrazovanja, zapošljavanja, zdravstva i stanovanja). Akcenat je i na problemimau pogledu socijalne isključenosti pripadnika manjina i potrebe njihove veće zastupljenosti u javnom i političkom životu. S tim u vezi, od posebnog značaja za sprovođenje romske politike značajni su sledeći strateški ciljevi i prateće mjere iz NSOR-a:

Strateški cilj 1.3 Obezbijediti inkluzivno i kvalitetno obrazovanje i promovisati mogućnosti cjeloživotnog učenja za sve

Mjera 1.3.1– Obezbijediti sveobuhvatno, inkluzivno i kvalitetno predškolsko obrazovanje SDG 4 (4.2 and 4.a)- ciljni ishodi:

- Izgraditi i nadograditi objekte za obrazovanje koji su prilagođeni djeci i osobama sa invaliditetom, koji su rodno senzitivni i pružaju bezbjedno, nenasilno, inkluzivno i djelotvorno okruženje za učenje za sve, SDG 4 (4.a).

Strateški cilj 2.1 Stimulisati aktivan odnos ključnih aktera prema održivosti razvoja

Mjera 2.1.3 – Eliminirati nacionalnu i vjersku diskriminaciju – ciljni ishodi do 2030. godine su sledeći:

- Obezbijedene jednake mogućnosti i smanjena nejednakost ishoda kroz eliminisanje diskriminatorskih zakona, politika i praksi i promovisanje odgovarajućih zakona, politika i mjera.
- Povećan broj romske i egipćanske djece koja završavaju osnovno obrazovanje
- Smanjen nivo etničke distance u Crnoj Gori
- Adekvatno uređenje njihovog pravnog statusa.

Pravci razvojaCrneGore 2018-2021

Vlada Crne Gore je 2017. godine, donijela Pravce razvoja CrneGore 2018-2021 koji predstavljaju jedan od krovnih strateških dokumenata sa kojim je potrebno uskladiti javnu politiku. U kontekstu ostvarivanja prava manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, bitno je napomenuti da je predmetnim dokumentom stavljen akcenat na potrebu poboljšanja kvaliteta obrazovanja, produkovanja konkurentnog kadra, te školovanje kadra koji odgovara potrebama tržišta rada, kao I razvoj inkluzivnog Sistema obrazovanja. S tim u vezi, Strategija za socijalnu inkluziju Roma I Egipćana 2020-2025 razvija pristup koji doprinosi realizaciji prioriteta PRCG-a, posebno u oblastima obrazovanja i stanovanja, odnosno u dijelu koji se tiče povećanja obuhvata djece od tri godine do polaska u školu predškolskim vaspitanjem I obrazovanjem te u dijelu rješavanja stambenih pitanja raseljenih I interno raseljenih lica, kroz realizaciju Regionalnog stambenog programa (RHP).

Program ekonomskih reformi Crne Gore (PER) 2021-2023

Strateški dokument je, takođe, usklađen sa mjerama sadržanim u Programu ekonomskih reformi Crne Gore (PER) 2021-2023 vezano za zapošljavanje i tržište rada, kroz prioritete mjere koje se odnose na povećanje učešća na tržištu rada, posebno osjetljivih grupa nezaposlenih lica. S tim u vezi, Romi i Egipćani su prepoznati kao ugrožena kategorija prilikom zapošljavanja, pri čemu PER predviđa potrebu identifikacije nezaposlenih lica koja su izložena riziku na tržištu rada, definisanje mjera i programa aktivne politike zapošljavanja, kao i sticanju znanja, vještina i iskustva potrebnih za tržište rada.

U oblasti socijalne inkluzija, smanjenje siromaštva i jednake mogućnosti, PER stavlja akcenat na razvoj usluga u oblasti socijalne i dječje zaštite, čime će se otkloniti prepreka otežanom pristupu uslugama ugroženih kategorija lica.

Strategija za borbu protiv trgovine ljudima 2019-2024

Strateškim dokumentom je predviđen niz aktivnosti koje se odnose na sprovođenje kampanja za podizanje svijesti o trgovini ljudima među opštom populacijom, ranjivim grupama, gdje značajnu ulogu zauzimaju Romi i Egipćani. Posebna pažnja je posvećena podizanju svijesti romske i egipćanske populacije o negativnim posljedicama sklapanja nedozvoljenih brakova kao oblika ispoljavanja krivičnog djela trgovine ljudima, kroz preventivne aktivnosti od strane predstavnika institucija u saradnji sa civilnim sektorom. Primarne aktivnosti sa kojima je usklađen novi strateški dokument koji tretira položaje RE populacije se odnosi na:

- Poboljšanje upisa romske djece u registar rođenih kroz veće angažovanje mobilnih timova;
- Praćenje i analiziranje trendova u zajednici Roma i Egipćana u vezi sa dječjim brakovima;
- Osnaživanje rizičnih grupa za uključivanje u obavezan obrazovni sistem, a posebno djece romske i egipćanske populacije;
- Jačati kapacitete organizacija civilnog društva koje rade u oblasti trgovine ljudima, posebno u romskim zajednicama, kao i zajednicama u kojima borave ili su smješteni ilegalni migranti i stranci koji traže međunarodnu zaštitu;
- Osmisliti i realizovati projekat za obuku romskih medijatora i vršnjačkih edukatora o rizicima seksualne i ekonomske eksploatacije.

Strategija za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti 2016-2021

Opšti cilj ove strategije je da omogući licima sa invaliditetom potpunu ravnopravnost u svim oblastima života uz skladu sa načelima UN Konvencije o pravima lica sa invaliditetom, Ustavom i zakonima Crne Gore. Komitet UN za prava lica sa invaliditetom je razmotrio inicijalni izvještaj Crne Gore (CRPD / C / MON / 1) na 340. i 341. sastanku (vidjeti CRPD / C / SR.340 i 341), održanom 17. i 18. avgusta 2017. godine i usvojio zaključna zapažanja na 353. sastanku održanom 28. avgusta 2017 i definisao preporuke za implementaciju između ostalog i za Rome i Egipćane koji su istovremeno i lica sa invaliditetom i žrtve višestruke diskriminacije. Primarno nedostaje efikasna zaštita osoba sa invaliditetom, koje mogu biti žrtve interseksionalne diskriminacije, kao što su osobe sa invaliditetom koje pripadaju različitim etničkim grupama, uključujući Rome i Egipćane, izbjeglice, tražioce azila ili interno raseljena lica. Akcenat je preduzimanju napora za sprečavanje i otklanjanje interseksijske diskriminacije osoba sa invaliditetom, pri čemu je poseban značaj pružen djeci sa smetnjama u razvoju, pripadnicima manjinske grupe i obezbjeđivanju jednakog pristupa svim pravima iz Konvencije

Strategija za prevenciju i zaštitu djece od nasilja 2017-2021

Strateški dokument je usklađen sa strategijom za prevenciju i zaštitu djece od nasilja obuhvata 2017–2021., čiji osnovni cilj se ogleda u potrebi jačanja uloge nacionalnog sistema u okviru prevencije nasilja i zaštiti fizičkog i mentalnog zdravlja djece koja su izložena nasilju ili su u riziku od nasilja, pružanju njege i usluga za djecu žrtve nasilja i ublažavanju zdravstvenih i drugih negativnih posljedica nasilja. Uzimajući u obzir da romska i egipćanska djeca predstavljaju jednu od najugroženijih kategorija, posebno u dijelu koji se odnosi na dječje ugovorene brakove i visok stepen prihvatljivosti rodno zasnovanog nasilja, prilikom izrade novog strateškog dokumenta poseban značaj je pružen usklađivanju sa predmetnom strategijom.

Strategija o migracijama i reintegraciji povratnika u Crnoj Gori, za period 2021-2025.

Uzimajući u obzir da Romi i Egipćani predstavljaju jednu od najugroženijih kategorija stanovništva u oblasti migracija i readmisije, strateškim dokumentom su predviđene aktivnosti za reintegraciju povratnika po readmisiji, koje se ogledaju u: obezbjeđenju privremenog smještaja kada je to potrebno, distribuciji humanitarne pomoći, obezbjeđenju psihosocijalne podrške povratnicima po readmisiji u cilju reintegracije, kao i pružanju pomoći u uspostavljanju porodičnih veza, obezbjeđenju zdravstvenog osiguranja i obrazovanja, podršci u cilju zapošljavanja i samozapošljavanja u skladu sa postojećim programima, vođenju odgovarajućih evidencija, saradnji državnih organa, javnih ustanova organa lokalne uprave i NVO.

U vezi sa raseljenim i interno raseljenim licima, kao i licima u riziku od apatridije, među kojima značajan dio čine Romi i Egipćani, trajno rješavanje njihovih pitanja strateški je postavljeno kao: lokalna integracija i dobrovoljni održivi povratak u zemlju porijekla.

Za RE politiku su posebno značajne aktivnosti koje se odnose na:

- rješavanje problema sa dokumentacijom,
- dalje rješavanje stambenih potreba raseljenih lica u skladu sa Regionalnim stambenim programom (RHP),
- podizanje svijesti i afirmaciji prava na dobrovoljni povratak,
- obezbjeđenje uslova za ostvarivanje prava na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, socijalnu zaštitu i dr.
- stvaranju uslova za održivu egzistenciju, kroz zaposlenje i samozaposlenje,
- jačanje saradnje svih subjekata uključenih u proces reintegracije povratnika. Razmjena relevantnih informacija za proces reintegracije povratnika između subjekata uključenih u proces reintegracije,
- kontinuiranom organizovanju obuka u cilju podizanja administrativnih kapaciteta.

Strategija za ostvarivanje prava djeteta 2019-2024

Strateškim dokumentom je akcenat stavljen na poboljšanje položaja Romske i Egipćanske djece u različitim oblastima, počev od rješavanja problema registracije rođenja romske i egipćanske djece. Takođe, poseban značaj je pružen rješavanju pitanja dostupnosti zdravstvene zaštite i borbi protiv svih oblika nasilja i eksploatacije sa kojima se suočavaju romska i egipćanska djeca. Obrazovanje predstavlja oblast gdje je u prethodnom periodu napravljen najznačajniji iskorak u pogledu unapređenja položaja romske i egipćanske djece, međutim, strateškim dokumentom se konstatuje potreba preduzimanja daljnjih koraka u cilju dostizanja zacrtanih ciljeva u pogledu nivoa obrazovanosti romske i egipćanske djece.

Strategija inkluzivnog obrazovanja 2019-2025

U okviru oblasti inkluzivnog obrazovanja koja je tretirana relevantnim strateškim dokumentom, poseban značaj za javnu politiku Roma i Egipćana se odnosi na: Obezbjedenje dostupnosti i pravičnost obrazovanja za svu djecu zajedno sa vršnjacima kroz neophodnu međusektorsku podršku; Osiguranje jednakosti i kontinuiteta inkluzivnog obrazovanja kroz uspješnu saradnju unutar i između sektora i tranziciju sa jednog nivoa obrazovanja na sljedeći i Unapređenje kvalitetnog inkluzivnog obrazovanja kroz jačanje školskih politika, kulture i prakse.

Strategija za mlade 2017-2021

Strategija za mlade predstavlja značajan dokument sa aspekta unapređenja položaja mladih Roma i Egipćana, primarno kroz stavljanje akcenta na:

- Potrebu da mladi ostvaruju ekonomsku i socijalnu sigurnost kroz olakšan pristup tržištu rada i sticanje zapošljenja
- Mladi imaju pristup kvalitetnom obrazovanju.
- Mladi su aktivni građani/ke, uključeni, motivisani, proaktivni i učestvuju u procesima donošenja odluka, razvoja zajednice, u kreiranju politika i njihovom sprovođenju.
- Mladi su dobrog zdravlja, bezbjedni, imaju pristup adekvatnom sistemu podrške za prelazak u odraslo doba i samorealizaciju, samosvjesni su, inovativni, pokazuju inicijativu i prihvataju različitosti.
- Mladi imaju pristup kvalitetnim kulturnim sadržajima kao kreatori i konzumenti

Usklađenost sa obavezama iz procesa pregovora Crne Gore sa Evropskom unijom

Izveštaj EK za 2020. godinu

Izveštajem Evropske komisije (EK), za 2020. godinu, istaknuti su najznačajniji rezultati postignuti u prethodnom periodu sprovođenja javne politike, s primarnim akcentom na definisanje strateškog okvira za sprovođenje politike, kroz usvajanje Akcionog plana za 2020. godinu. Istaknuto je da marginalizovane grupe, među kojima su i Romi i Egipćani, nastavljaju da se suočavaju sa višestrukim vidovima diskriminacije i poteškoćama u upravnim i sudskim postupcima za ostvarenje svojih prava Takođe, izvještajem je istaknuto da je Crna Gora u julu 2019. godine u Poznanju potpisala deklaraciju partnera Zapadnog Balkana o integraciji Roma koja sadrži kvantifikovane obaveze u ključnim prioritetnim oblastima. U tom pogledu, posebno je značajno ukazati na Mapu puta za dostizanje ciljeva integracije Roma 2019-2021³, koju je pripremio Regionalni savjet za saradnju. Treba pojačati napore na ispunjavanju ovih obaveza. Ukazano je da zaključci sa seminara o Romima iz juna 2018. godine, tek treba da budu sprovedeni. Pored navedenog, Izveštaj EK poseban značaj stavlja na potrebu daljeg:

³Regionalni savjet za saradnju, „Mapa puta za dostizanje ciljeva integracije Roma 2019-2021“, <https://www.rcc.int/romaintegration2020/docs/102/roma-integration-roadmap-montenegro-2019-2021>

- Povećanja budžetskih izdvajanja za potrebe i prioritete Roma. Istaknuto je da je budžet Ministarstva za ljudska i manjinska prava za finansiranje projekata inkluzije povećan je za 60% u 2019. godini (na 215.000 eura, sa 131.000 eura u 2018.⁴)
- Osiguranje boljeg i sistematičnijeg pristupa pravdi, sistemu žalbi i besplatnoj pravnoj pomoći za žrtve kršenja ljudskih prava i ranjive grupe, među kojima su i Romi i Egipćani.

Obrazovanje

- Povećanja broja romske djece koja bi trebala da budu upisana u obrazovni sistem, posebno u obavezno osnovno obrazovanje. Izvještajem je konstatovan napredak koji je Crna Gora postigla kroz povećanje stope upisa romskih učenika u osnovne škole, koji se blago povećao u 2019/2020. u odnosu na 2018/2019.
- Iako se stope napuštanja škole umjereno smanjuju, ukupne stope završetka studija i dalje su dramatično niske, što predstavlja jedan od problema kojem će biti posvećena značajna pažnja u narednom periodu sprovođenja javne politike.

Zapošljavanje

- Broj Roma i Egipćana prijavljenih u Zavodu za zapošljavanje dalje se smanjio sa 802 u 2018. na 747 u 2019. godini, a oni i dalje čine daleko najmanje zastupljenu grupu nacionalnih manjina u državnoj službi.⁵ U prethodnom periodu sprovedene su određene ciljane mjere, poput aktivnih mjera zapošljavanja Zavoda za zapošljavanje (129 Roma bilo je privremeno zaposleno u 2019. godini), ali tek treba obezbijediti njihovu održivost i efikasnost. U oblasti zdravstva, tri romska zdravstvena medijatora zaposlena su u Podgorici, a dva u Nikšiću i Beranama. Njihov broj treba dodatno povećati kako bi se olakšao pristup zdravstvenim uslugama, posebno za raseljene i interno raseljene (R/IR) Rome i Egipćane koji se suočavaju s posebnim poteškoćama u ostvarivanju svog prava na zdravstvenu zaštitu.

Stanovanje

Izvještajem je ukazano da su Romi i Egipćani, koji su uglavnom interno raseljena lica, korisnici stambenih rješenja u okviru regionalnog stambenog programa, koji u Crnoj Gori dobro napreduje. Akcenat je na izazovima vezanim za:

- stanovanje domicilnih Roma i Egipćana, posebno u svijetlu krajnjeg roka iz jula 2019. godine za podnošenje zahtjeva za legalizaciju bespravni objekata, predviđenog Zakonom o prostornom planiranju i izgradnji objekata. Ovaj obiman i skup postupak stvorio je poteškoće mnogim romskim i egipćanskim porodicama. Mnogi od njih ne mogu da podnesu zahtjev za legalizaciju, što bi moglo dovesti do evikcije u budućnosti, posebno u priobalnom području.

Poseban naglasak je na potrebu proširenja preferencijalnog tretmana koji izborno zakonodavstvo nudi brojčano malim nacionalnim manjinama kako bi se osigurala njihova politička zastupljenost na Rome i Egipćane. Potrebno je definisati sistemska rješenja i institucionalne odgovore na prosjačenje djece i rane brakove među romskom i egipćanskom populacijom. Romski jezik nije standardizovan i ne uči se u školama. Tokom pandemije izazvane virusom Covid-19, nadležni organi su se u velikoj mjeri oslanjali

⁴ U 2020. godini, uzimajući u obzir uticaj pandemije COVID-19, budžet je iznosio 136,000 eura

⁵ Uticaj krize COVID-19 je uzrokovao povećanje broja nezaposlenih Roma i Egipćana, gdje je zaključno sa 31.12.2020. godine, na evidenciji ZZZCG se nalazilo 996 nezaposlenih lica iz romske i egipćanske zajednice (527 žena ili 52,91%), što čini učešće od 2,09% u ukupnom broju nezaposlenih na isti dan.

na donatore i civilno društvo da pruže podršku najugroženijima, uključujući Rome, ne preuzimajući proaktivniju ulogu koordinacije u tom pogledu.

Akcioni plan za Poglavlje 23

Akcionim planom za Poglavlje 23m koji je donesen 2015. godine, stavljen je akcenat na rješavanje pravnog statusa, kao i oblasti obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja, zdravstvene zaštite Roma i Egipćana. U tom pogledu, nadležni organi sprovedu kontinuirane korake za realizaciju aktivnosti iz AP-a.

Privremena mjerila za poglavlje 23

Položaj pripadnika romske i egipćanske zajednice je sastavni dio i privremenih mjerila za Poglavlje 23, gdje je primarni akcenat stavljen na:

- na prevenciji diskriminacije i adresiranje slučajeva diskriminacije kroz administrativno i sudsko djelovanje.
- Definisanje strateškog okvira kojim se unapređuje položaj Roma i Egipćana u Crnoj Gori, olakšava njihov pristup ličnim dokumentima i registraciju kao i njihov pristup obrazovanju, zapošljavanju, zdravstvenoj zaštiti i socijalnom smještaju, uključujući i alokaciju dovoljnih resursa. Crna Gora takođe promovise integraciju u oblasti kulture, obrazovanja, lokalne samouprave, medija i socio-ekonomskih prava i preduzima konkretne korake za smanjanje stope napuštanja škole kod djece koja pripadaju romskoj populaciji.
- Uzimajući u obzir da Romi i Egipćani čine značajan dio raseljenih lica, potrebno je da Crna Gora unapređuje kvalitet životnih uslova za raseljena lica, uključujući i pojednostavljivanje njihove registracije kao i pristup obrazovanju, zdravstvu, zapošljavanju i socijalnom smještaju.
- Poseban akcenat je na prevenciji, borbi i razvoju strateškog okvira za suzbijanje porodičnog nasilja, uključujući podizanje svijesti o prevenciji porodičnog nasilja i obezbjeđivanje neophodne zaštite žrtvama.

Takođe, bitno je napomenuti da su predsjednici Vlada država regiona Zapadnog Balkana, potpisali u Poznanju 05. jula 2019. godine „**Deklaraciju Partnera iz Zapadnog Balkana o Romima i proširenju EU**“ kojom su se Vlade obavezale da će nastaviti i pojačati napore za ostvarenje potpune ravnopravnosti i integraciju Roma, naročito kroz sprovođenje i praćenje zajedničkih zaključaka Seminara o inkluziji Roma putem zaloga za ostvarenje sljedećih ciljeva:

- Zapošljavanje: povećati zapošljavanje Roma u javnom sektoru do stope proporcionalne učešću Roma i Egipćana u ukupnom stanovništvu; Povećati stopu zaposlenosti Roma Egipćana na minimum 25 procenata;
- Stanovanje: gdje god je moguće, legalizovati sva neformalna naselja u kojima žive Romi i Egipćani; ili obezbijediti stalno, pristojno, pristupačno i desegregirano stanovanje za Rome i Egipćane koji trenutno žive u neformalnim naseljima koja se ne mogu legalizovati iz opravdanih razloga;
- Obrazovanje: povećati stopu upisa i završetka osnovnog obrazovanja Roma i Egipćana na 90 procenata i stopu završetka srednjeg obrazovanja Roma i Egipćana na 50 procenata;
- Zdravlje: obezbijediti da je 95 procenata Roma i Egipćana pokriveno zdravstvenim osiguranjem na svim nivoima zdravstvene zaštite;
- Matične knjige: osigurati da su svi Romi i Egipćani upisani u matične knjige;

- Nediskriminacija: ojačati vladine strukture za zaštitu od diskriminacije i uspostaviti posebne podsektore za nediskriminaciju Roma i Egipćana unutar formalnih tijela za nediskriminaciju, sa zaduženjem da procesuiraju pritužbe Roma i Egipćana, pruže pravnu podršku navodnim žrtvama i identifikuju obrasce diskriminacije, uključujući institucionalnu i skrivenu diskriminaciju.

Strateški okvir Evropske unije za Rome i Egipćane

Strateški dokument je pripremljen u skladu sa **EU Roma strateškim okvirom za period 2021-2030**⁶, kojim se promoviše jednakost i socio-ekonomska inkluzija romske populacije na nivou Evropske unije. Strateški okvir predstavlja nastavak prethodnog dokumenta za period 2011-2020, koji je Crna Gora prihvatila i u odnosu na koji su pripremljeni svi prethodni strateški dokumenti. Novi okvir je zasnovan na sprovedenoj evaluaciji prethodnog strateškog okvira, godišnjih analiza implementacije nacionalnih strateških dokumenata i analize razloga limitirane efektivnosti prethodno implementiranih mjera. Rezultati sprovedene evaluacije i analiza pokazuju da nisu svi Romi društveno isključeni, ali važno je ukazati da se svi suočavaju sa različitim oblicima diskriminacije. U cilju adresiranja ovih pitanja Evropska komisija (EK), je definisala sedam ciljeva na nivou EU koje je potrebno dostići do 2030. godine. Tri cilja predstavljaju horizontalne ciljeve u oblasti jednakosti, inkluzije i učešća u društvenim tokovima. Četiri preostala cilja su sektorskog karaktera, u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, stanovanja i zdravstvene zaštite. Da bi ovi ciljevi bili efektivno implementirani, oni moraju biti praćeni relevantnim indikatorima na osnovu kojih se mjeri postignuti progres u realizaciji ciljeva.

Direktivu 2000/43/EC – ili Direktivu o rasnoj jednakosti⁷ – Predmetnim aktom se zabranjuju svi oblici diskriminacije zasnovane na rasnoj i etničkoj pripadnosti. Akcenat je na poljima:

- Zapošljavanje
- Stručno osposobljavanje
- Članstvo u privrednim i radničkim organizacijama
- Socijalna zaštita, uključujući i zdravstvenu zaštitu
- Obrazovanje
- Pristup robama i uslugama dostupnih javnosti, uključujući stanovanje

Prema ovoj Direktivi sve države članice moraju formirati specijalizovana tijela za promociju jednakog položaja na osnovu rasne ili etničke pripadnosti.

Preporuka Savjeta EU u pogledu jednakosti, inkluzije i uključenosti Roma⁸

Preporuke Savjeta stavljaju poseban akcenat na potrebu da države članice EU moraju usvojiti nacionalni strateški okvir za romsku zajednicu, s osnovnim ciljem definisanja politika koje unapređuju nivo socijalne inkluzije i položaj Roma. Poseban značaj je pružen potrebi uspostavljanja efektivnih sistema borbe protiv diskriminacije, anticiganizma, socijalne i ekonomske isključenosti. Države članice moraju preduzeti mjere u cilju smanjenja nivoa siromaštva, materijalnih i socijalnih deprivacija sa kojima se suočava romska zajednica, kao i obezbijediti potreban nivo političke participacije i

⁶EU Roma strateški okvir za period 2021-2030,

https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_1813

⁷Direktiva Evropske komisije o rasnoj jednakosti, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32000L0043>

⁸Preporuka Savjeta EU u pogledu jednakosti, inkluzije i uključenosti Roma, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-6070-2021-INIT/en/pdf>

zastupljenosti Roma (uključujući žene, djecu, mlade i starije članove zajednice, lica sa invaliditetom), u cilju pružanja efektivne borbe protiv diskriminacije ove zajednice. Romskoj zajednici je potrebno obezbijediti učešće na svim nivoima obrazovanja, od ranog I predškolskog obrazovanja, do tercijarnog obrazovanja, uključujući i obrazovanje odraslih i cjeloživotno učenje. S tim u vezi, potrebno je obezbijediti jednak pristup kvalifikacijama i održivom zaposlenju, kao i uklanjanje svih barijera prilikom korišćenja usluga zdravstvenog i socijalnog sistema. Pored toga, poseban akcenat je stavljen na jednakom tretmanu i omogućavanju pristupa adekvatnom i desegregiranom stanovanju.

Okvirna odluka Savjeta 2008/913/JHA od 28 novembra 2008⁹, čiji se osnovni cilj ogleda u uspostavljanju zajedničkog pristupa u krivičnom pravu na nivou cjelokupne EU, u cilju obezbjeđenja da svi oblici rasizma i ksenofobije predstavljaju kažnjivo ponašanje u svim državama članicama EU. Poseban akcenat je na definisanju efektivnih i proporcionalnih kazni za počinioca navedenih oblika krivičnih djela.

Direktiva o pravima žrtava, obezbjeđuje pristup pravdi žrtvama zločina počinjenih iz mržnje i govora mržnje. **EU strategija o pravima žrtava 2021-2025**, adresira specifične potrebe žrtava zločina iz mržnje, gdje je poseban akcenat stavljen na pripadnike romske populacije.

Akcioni plan EU-a za antirasizam za razdoblje 2020–2025¹⁰.

Ovim akcionim planom utvrđuje se niz mjera za jačanje djelovanja, jačanje glasa ljudi manjinskog rasnog ili etničkog porijekla i udruživanje subjekata na svim nivoima u zajedničkom nastojanju da se rasizam suzbija efikasno i da se svakome omogući život bez rasizma i diskriminacije.

Finansijska perspektiva IPA 2021-2027 (IPA III)

Nova finansijska perspektiva IPA 2021-2027 (IPA III), koja je zasnovana na prethodno implementiranim perspektivama IPA 2007-2013 i IPA 2014-2020, u cilju osiguravanja dalje, nesmetane realizacije definisanih ciljeva i prioriteta, koji su u skladu sa strategijom proširenja EU i linijom opredjeljenja država Zapadnog Balkana u vezi sa budućim članstvom u Evropskoj uniji. U odnosu na praksu iz prethodnih perspektiva IPA I i IPA II, značajna novina u Ipi III je to da nema unaprijed definisanih iznosa finansijske podrške po državama, već postoji jedinstveni, zajednički budžet za sve države korisnice Ipe. Kada je u pitanju programiranje podrške, iako iz perspektive korisnika neće biti većih izmjena u samom procesu, Evropska komisija će nastojati da kroz Ipu III osigura pristup koji će biti zasnovan na učinku, podržavajući države i institucije koje su se obavezale na veći obim reformi. Ključni kriterijumi za dobijanje finansijske podrške će biti relevantnost (strateški značaj) i zrelost predloženih projekata, shodno pravilima koje važe u državama članicama EU prilikom korišćenja Evropskih strukturnih i investicionih fondova

Ekonomsko-investicioni plan za Zapadni Balkan¹¹

Osnovni cilj plana koji je pripremila EU se ogleda u unapređenju dugoročnog privrednog oporavka regiona, podrži zelenu i digitalnu tranziciju, regionalnu integraciju i konvergenciju sa Evropskom unijom. Ekonomsko-investicioni plan iznosi značajan investicioni paket koji će mobilisati do 9 milijardi eura finansijskih sredstava za region. Podržaće održivo povezivanje, ljudski kapital, konkurentnost i

⁹Okvirna odluka Savjeta 2008/913/JHA, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32008F0913>

¹⁰EU akcioni plan za borbu protiv antirasizma 2020-2025, https://ec.europa.eu/info/files/union-equality-eu-action-plan-against-racism-2020-2025_en

¹¹ Ekonomsko-investicioni plan za Zapadni Balkan,

inkluzivan rast, kao i dvojni zelenu i digitalnu tranziciju. Plan je definisao deset investicionih prioriteta koji će podržati glavne drumske i železničke veze u regionu, obnovljivu energiju i prelazak sa uglja na druge izvore energije, obnavljanje javnih i privatnih objekata kako bi se povećala energetska efikasnost i smanjile emisije gasova s efektom staklene bašte, infrastrukturu za upravljanje otpadom i otpadnim vodama, kao i uvođenje širokopojasne infrastrukture. Ostali investicioni prioriteti obuhvataju veće investicije u privatan sektor kako bi se podstakle konkurentnost i inovacije, naročito malih i srednjih preduzeća i Garancije za mlade.

Digitalna agenda za Zapadni Balkan

Cilj ove agende je podrška tranziciji regiona u digitalnu ekonomiju i ostvarenje dobrobiti digitalne transformacije, kao što su brži ekonomski rast, više zaposlenih i bolje usluge. Navedena podrška se primarno ogleda u tri osnovna prioriteta:

- Povećanje sajber sigurnosti, poverenja i digitalizacija industrije
- Jačanje digitalne privrede i društva. Digitalna agenda će podržati uvođenje alata u oblasti eUprave, eNabavki i eZdravstva kao i razvoj digitalnih veština među građanima.
- Podsticanje istraživanja i inovacija, kroz spostavljanje nacionalnih istraživačkih kapaciteta i razvoj najsavremenije e-infrastrukture na Zapadnom Balkanu

Druge međunarodne obaveze Crne Gore

Pored obaveza koje proističu iz EU okvira, posebno značajnu ulogu u procesu inkluzije Roma i Egipćana imaju obaveze koje je Crna Gora preuzela na globalnom nivou, primarno u okviru sistema Ujedinjenih nacija (UN). Jedna od prvih obaveza na koje je važno ukazati jesu:

Ciljevi održivog razvoja do 2030

Ciljevi održivog razvoja¹², takođe poznati i kao globalni ciljevi, predstavljaju univerzalni poziv na delovanje radi iskorenjivanja siromaštva, zaštite životne sredine i obezbeđivanja mira i prosperiteta za sve. Ciljevi održivog razvoja stupili su na snagu u januaru 2016. godine i nastaviće da usmeravaju politiku i sredstva UN-a u narednih 15 godina. Za oblast RE politike, od posebnog su značaja sledeći ciljevi i prateći indikatori:

Cilj 1 – Svijet bez siromaštva

- Primijeniti odgovarajuće nacionalne sisteme socijalne zaštite i mjere za sve, uključujući najugroženije, i do kraja 2030. postići dovoljno veliki obuhvat siromašnih i ranjivih.

Cilj 4 – Kvalitetno obrazovanje

- 4.5: Do kraja 2030. obezbijediti jednak pristup svim nivoima obrazovanja i stručnim obukama za osobe sa invaliditetom; 4.a: Izgraditi i poboljšati obrazovne objekte koji su prilagođeni za osobe sa invaliditetom;

Cilj 5 – Rodna ravnopravnost

- 5.1 Eliminirati sve oblike diskriminacije prema ženama i djevojčicama; 5.2 Eliminirati sve oblike nasilja prema ženama i djevojčicama u javnoj i privatnoj sferi, uključujući trgovinu ljudima i

¹² UN Ciljevi održivog razvoja, <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>

sve oblike seksualnih ili drugih oblika eksploatacije; 5.3 Eliminirati sve oblike dječjih i prisilnih brakova; 5.4

Cilj 8 – Dostojanstven rad i ekonomski rad

- 8.5: Postići punu i produktivnu zaposlenost i dostojanstven rad za osobe sa invaliditetom;

Cilj 10 – Smanjenje nejednakosti

- 10.2: Do kraja 2030. osnažiti i promovirati socijalnu, ekonomsku i političku inkluziju svih, bez obzira na starost, pol, invalidnost, rasu, etničku pripadnost, porijeklo, religiju ili ekonomski, odnosno neki drugi status. 10.3. Osigurati jednake mogućnosti i smanjiti nejednakosti u ishodima, između ostalog i tako što će se eliminirati diskriminatorni zakoni, politike i prakse i što će se, u tom pogledu, promovirati prikladno zakonodavstvo, politike i aktivnosti.;

Cilj 11 – Održivi gradovi i zajednice

- 11.1. Do kraja 2030. osigurati da svi imaju pristup adekvatnom, bezbjednom i jeftinom smještaju i osnovnim uslugama te unaprijediti uslove u nekih naseljima. 11.2 i 11.7: Do kraja 2030. omogućiti pristup bezbjednim, jeftinim, pristupačnim i održivim transportnim sistemima, kao i zelenim i javnim površinama za osobe sa invaliditetom;

Cilj 16 – Mir, pravda i snažne institucije

- 16.2. Okončati zloupotrebu i eksploataciju djece, trgovinu djecom i sve oblike nasilja i torture nad djecom; 16.7. Osigurati odgovorno, inkluzivno, participativno i reprezentativno donošenje odluka na svim nivoima; 16.9. Do kraja 2030. za sve obezbijediti pravni identitet, uključujući registraciju prilikom rođenja. 16.10. Osigurati javni pristup informacijama i zaštitu osnovnih sloboda, u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i međunarodnim sporazumima; 16.b Promovirati i sprovesti nediskriminatorne zakone i politike radi postizanja održivog razvoja;

Na nivou Ujedinjenih nacija, potrebno je ukazati na napore za promoviranje i jačanje inkluzije romske zajednice, manifestovane kroz zajedničku poziciju o ulozi UN-a koja je objavljena 2013. godine. Navedeni napori, izraženi u borbi za veću društvenu inkluziju, socijalnu zaštitu, pristup svim uslugama koje su ključne za ostvarivanje ekonomskih i socijalnih prava i, generalno, snaženje individualne i zajedničke pozicije Roma u društvu, pogotovo s ekonomskog aspekta, preklapaju se sa temama zastupljenim u predmetnom strateškom dokumentu. Takođe, važno je ukazati daje strategija usaglašena sa Deklaracijom Ujedinjenih nacija o pravima osoba koje pripadaju nacionalnoj, etničkoj, vjerskoj ili jezičkoj manjini, u kojoj je konstatovano da nacionalna strateška dokumenta moraju biti planirana i implementirana shodno interesima osoba koje pripadaju jednoj od navedenih kategorija.

Pored toga, značajno je istaći:

- **Konvenciju o statusu izbjeglica iz 1951. godine, sa Protokolom na Konvenciju iz 1967. godine**¹³,
- **Konvenciju o statusu lica bez državljanstva iz 1954. godine**¹⁴, i

¹³ Konvenciju možete pronaći na sledećem linku: <https://www.refworld.org/cgi-bin/texis/vtx/rwmain/opendocpdf.pdf?reldoc=y&docid=47135f802>

¹⁴ Link za Konvenciju: <http://www.un.org.me/Library/Refugees-Asylum-Seekers-and-Statelessness/20%201961%20UN%20Konvencija%20o%20smanjenju%20broja%20lica%20bez%20državljanstva.pdf>

- **Konvenciju o smanjenju broja lica bez državljanstva¹⁵**
- **Konvencija o pravima djeteta i preporuke Komiteta za prava djeteta za Crnu Goru iz 2018. godine¹⁶**
- **Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije prema ženama¹⁷**
- **Konvencija o eliminisanju svih oblika rasne diskriminacije¹⁸**

Kroz aktivno učešće u globalnoj kampanji UNHCR-a “#iBelong”, u okviru koje je donijet globalni plan za eliminisanje apatridije u periodu 2014-2024, Crna Gora je na Globalnom skupu o apatridiji, održanom u Ženevi, u oktobru 2019. godine, preuzela 4 obaveze¹⁹, koje se odnose na: nastavak sprovođenja pojednostavljenih procedura za pribavljanje identifikacionih dokumenata kako na nacionalnom nivou tako i u saradnji sa državama porijekla lica pogođenih ovom problematikom; osiguranje upisa u registar rođenih djece napuštene od strane majki, odnosno čije majke nemaju identifikaciona dokumenta; jačanje postupka za utvrđivanje statusa lica bez državljanstva, harmonizovanje propisa kako bi se osigurao neometan pristup pravima za lica koja su dobila status lica bez državljanstva; i razmjena iskustva iz oblasti prevencije apatridije sa drugim državama iz regije.

Navedene međunarodne konvencije i globalna kampanja su značajne za predmetnu politiku, uzimajući u obzir da Romi i Egipćani čine dominantan dio raseljenih lica koja još nisu regulisala svoj pravni status ili lica u riziku od apatridije koja se nalaze na teritoriji Crne Gore.

Važno je ukazati i na usklađenost strateškog dokumenta sa preporukama različitih tijela UN-a, gdje se poseban značaj pruža:

- Preporukama Komiteta UN-a za prava djeteta koje se odnose na borbu protiv diskriminacije i negativnog društvenog odnosa prema pripadnicima RE populacije. Poseban akcenat je na potrebu većih budžetskih izdvajanja za ostvarivanje prava djeteta, podizanje svijesti u borbi protiv svih oblika trgovine ljudima i seksualnim iskorišćavanjem djece.
- Preporuke Komiteta se odnose i na potrebu unapređenja pristupa obrazovanju romske i egipćanske djece, obezbjeđivanja redovne registracije novorođenčadi i preduzimanja aktivnih mjera u pogledu suzbijanja dječjih brakova.
- Univerzalnim periodičnim pregledom su definisane sledeće preporuke:
 - borba protiv trgovine ljudima, dječjih brakova i prislinog rada.
 - unapređenje dostupnosti obrazovanja, zdravstvene zaštite i zapošljavanja

Pored navedenih tijela UN, važno je ukazati i na preporuke dobijene od strane tijela koja se bave borbom protiv svih oblika rasne diskriminacije, kao i tijela koja se bave borbom protiv diskriminacije žena, gdje je akcenat stavljen na:

- Sprečavanje i kažnjavanje svih oblika nasilja nad ženama

¹⁵ Link za Konvenciju: <http://www.un.org.me/Library/Refugees-Asylum-Seekers-and-Statelessness/20%201961%20UN%20Konvencija%20o%20smanjenju%20broja%20lica%20bez%20državljanstva.pdf>

¹⁶ Link za konvenciju: <https://www.unicef.org/montenegro/media/9106/file/MNE-media-MNEpublication502.pdf>

¹⁷ Link za konvenciju: <https://mmp.gov.me/rubrike/CEDAW/110346/Ovdje-mozete-preuzeti-CEDAW-konvenciju-Ujedinjenih-nacija.html>

¹⁸ Link za konvenciju: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/cerd.aspx>

¹⁹ Izveštaj sa Globalnog skupa o apatridiji možete pronaći na sljedećem linku: <https://www.unhcr.org/ibelong/high-level-segment-on-statelessness-results-and-highlights/>

- Unapređenje zdravstvene zaštite i pristupa obrazovanju ženama.
- Borba protiv trgovine ljudima, gdje se poseban značaj stavlja na suzbijanje eksploatacije i prostitucije žena.

Savjet Evrope

Kao što je već ukazano, pored Evropske unije značajna uloga u procesu razvijanja politika čiji je cilj poboljšanje položaja romske zajednice pripada i Savjetu Evrope. S tim u vezi, prilikom izrade strateškog dokumenta, poseban značaj je pružen usaglašavanju sa obavezama koje je Crna Gora preuzela na osnovu članstva u Savjetu Evrope, izraženim u rezolucijama i preporukama koje tretiraju pitanje položaja romske populacije u društvu. U skladu sa načelima tih dokumenata, zemlje članice Savjeta se pozivaju da strateškim planiranjem javnih politika stvore inkluzivne uslove za život i uklone diskriminatorne faktore u oblastima kao što su zdravstvo, obrazovanje, rad i socijalno staranje itd. Sledeća dokumenta se mogu smatrati ključnim u tom pogledu:

- Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici I preporuke GREVIO tijela za Crnu Goru, koja definiše nasilje nad ženama kao oblik diskriminacije žena i kršenje njihovih ljudskih prava, ima jasnu rodnu dimenziju koja prožima odredbe i uspostavlja jasne strukturalne veze između nasilja nad ženama i rodnih nejednakosti;²⁰
- Preporuka Komiteta ministara BR. 5 (2008) o javnim politikama za Rome i putujuće narode u Evropi;
- Preporuka Komiteta ministara BR. 4 (2009) o obrazovanju Roma i putujućih naroda u Evropi;
- Preporuka Komiteta ministara BR. 10 (2006) o boljem pristupu zdravstvenoj zaštiti za Rome i putujuće narode u Evropi;
- Preporuka Komiteta ministara BR. 17 (2001) o unaprjeđenju ekonomskih i uslova zapošljavanja za Rome i putujuće narode u Evropi;
- Rezolucija Parlamentarne skupštine BR. 2153 (2017) o promovisanju inkluzije Roma i putujućih naroda;
- Rezolucija Parlamentarne skupštine BR. 1927 (2013) o uklanjanju diskriminacije Romske djece.

Pravni okvir

Ustav Crne Gore²¹ u članu 8, sadrži opštu zabranu neposredne i posredne diskriminacije »po bilo kojoj osnovi«, dok član 7 propisuje da je „zabranjeno nanošenje ili poticanje mržnje ili netrpeljivosti po bilo kojoj osnovi“.²² U članu 8 Ustava, propisano je da se neće se smatrati diskriminacijom uvođenje posebnih propisa i mjera koji su usmjereni na stvaranje uslova za ostvarivanje nacionalne, rodne i

²⁰Link za konvenciju: <https://rm.coe.int/1680464e6e>

²¹ Ustav Crne Gore, "Sl.ist CG", br.1/2007 i 38/2013 - Amandmani I-XVI

²²Na značaj zaštite od diskriminacije ukazuje i član 25 Ustava koji glasi: „Za vrijeme proglašenog ratnog ili vanrednog stanja može se ograničiti ostvarivanje pojedinih ljudskih prava i sloboda, u obimu u kojem je to neophodno. Ograničenje se ne smije činiti po osnovu pola, nacionalnosti, rase, vjere, jezika, etničkog ili društvenog porijekla, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja ili bilo kakvog drugog ličnog svojstva. Ne mogu se ukidati zabrane: izazivanja ili podsticanja mržnje ili netrpeljivosti; diskriminacije, ponovnog suđenja i osude za isto krivično djelo; nasilne asimilacije.“

ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju, čime su i mjere afirmativne akcije²³ postale ustavna kategorija, u funkciji postizanja opšte jednakosti.

Zakonom o zabrani diskriminacije²⁴ je zabranjen svaki vid diskriminacije, po bilo kom osnovu i definisani mehanizmi za zaštitu od diskriminacije, koji obuhvataju postupak po pritužbi pred Zaštitnikom ljudskih prava i sloboda, kao i sudsku zaštitu kroz postupak koji se vodi po tužbi. Prema članu 5 ovog Zakona, propise i posebne mjere koji su usmjereni na stvaranje uslova za ostvarivanje nacionalne, rodne i ukupne ravnopravnosti i zaštite lica koja su po bilo kom osnovu u nejednakom položaju mogu donositi, odnosno uvoditi i sprovoditi, u okviru svojih nadležnosti i ovlašćenja državni organi, organi državne uprave, organi jedinica lokalne samouprave, javna preduzeća i druga pravna lica koja vrše javna ovlašćenja, kao i druga pravna i fizička lica.

Krivični Zakonik Crne Gore²⁵, u okviru člana 159, inkriminiše svako kršenje jednakosti građana na osnovu njihove nacionalne pripadnosti ili pripadnosti etničkoj grupi, rasi ili vjeri ili odsutnosti takve pripadnosti, političkog ili drugog mišljenja, pola, jezika, obrazovanja, socijalnog statusa, socijalnog porijekla ili drugog ličnog svojstva. Krivični zakonik obuhvata krivična djela propisana članom 444 (Trgovina ljudima), članom 445 (Trgovina maloljetnim licima radi usvojenja) i članom 446 (Zasnivanje ropskog odnosa i prevoz lica u ropskom odnosu). Posebnu grupu krivičnih djela koja se mogu dovesti u vezu sa krivičnim djelom trgovine ljudima čine i krivična djela protiv polne slobode: Silovanje član 204 KZCG; Obljuba sa djetetom, član 206 KZCG; Obljuba zloupotrebom položaja član 207 KZCG; Podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa, član 209 KZCG; Posredovanje u vršenju prostitucije, član 210 KZCG; Dječja pornografija, član 211 KZCG. U vezu sa krivičnim djelom trgovine ljudima se mogu dovesti i krivična djela iz grupe krivičnih djela protiv braka i porodice i to: vanbračna zajednica sa maloljetnikom, član 216 KZCG i zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica, član 219 KZCG.

Zakon o manjinskim pravima i slobodama²⁶ propisuje set manjinskih prava i mehanizme zaštite tih prava, posebno u odnosu na postizanje jednakosti sa drugim zajednicama, očuvanje nacionalnog identiteta manjina i djelotvorno učešće u javnom životu. Shodno članu 39, st.2 Zakona, zabranjena je svaka neposredna ili posredna diskriminacija po bilo kom osnovu.

Zakon o crnogorskom državljanstvu²⁷ uređuje načine i uslove sticanja i gubitka crnogorskog državljanstva, kao i vođenje registra crnogorskih državljana.

Zakonom o strancima²⁸ su propisani uslovi za ulazak, izlazak, kretanje, boravak i rad stranaca u Crnoj Gori. Zakonom je uređena i procedura utvrđivanja statusa lica bez državljanstva i izdavanja putne isprave za lica bez državljanstva.

²³Afirmativna akcija definiše se kao niz politika i praksi koje daju određene prednosti grupama (posebno pripadnicima etničkih grupa i ženama) koje su se suočavale sa nepravdama i bile isključene iz fundamentalnih procesa kroz istoriju

²⁴ Zakon o zabrani diskriminacije, "Sl. list CG", br. 046/10 od 06.08.2010, 040/11 od 08.08.2011, 018/14 od 11.04.2014, 042/17 od 30.06.2017

²⁵ Krivični zakonik Crne Gore, "Sl. list CG",

²⁶ Zakon o manjinskim pravima i slobodama, "Sl. list CG", br. 020/11 od 15.04.2011, 020/15 od 24.04.2015

²⁷ Zakon o crnogorskom državljanstvu, "Sl. list CG", br. 020/14 od 25.04.2014, 054/16 od 15.08.2016

²⁸ Zakon o strancima, "Sl. list CG", br. 012/18 od 23.02.2018, 003/19 od 15.01.2019

Zakon o matičnim registrima²⁹ reguliše evidentiranje rođenja, zaključenja braka, smrti i drugih zakonom utvrđenih podataka u vezi sa ličnim i porodičnim statusom crnogorskih državljana u Crnoj Gori i drugoj državi, kao i državljana drugih država i lica bez državljanstva nastalim u Crnoj Gori.

Zakonom o vanparničnom postupku³⁰, kroz izmjene i dopune iz 2015. godine, uvodi sudski postupak za utvrđivanje vremena i mjesta rođenja za sva lica rođena u Crnoj Gori, izvan zdravstvenog sistema.

Opštim zakonom o obrazovanju i vaspitanju³¹ se uređuju organizacija i uslovi za obavljanje obrazovnog i vaspitnog rada u oblastima predškolskog vaspitanja i obrazovanja, osnovnog obrazovanja i vaspitanja, srednjeg opšteg obrazovanja, stručnog obrazovanja, vaspitanja i obrazovanja lica sa posebnim potrebama i obrazovanja odraslih.

Zakonom o zdravstvenoj zaštiti³² se uređuju organizacija, sprovođenje i pružanje zdravstvene zaštite, prava i dužnosti građana u ostvarivanju zdravstvene zaštite, društvena briga za zdravlje građana, prava i obaveze zdravstvenih radnika i zdravstvenih saradnika, kvalitet zdravstvene zaštite, kao i druga pitanja od značaja za funkcionisanje zdravstvene zaštite. Članom 12 je propisano da stranac ima pravo na zdravstvenu zaštitu u skladu sa ovim zakonom i međunarodnim ugovorom, dok je članom 13 ovo pravo priznato i licu koje traži azil, licu kome je priznat status izbjeglice, licu kome je odobrena dodatna zaštita, odnosno privremena zaštita u Crnoj Gori.

Značaj Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti³³, se ogleda u tome što je prvi put pravo na socijalne usluge definisano kao posebno pravo. Zakon propisuje zaštitu djece, mladih, kao i odraslih i starih lica, između ostalog, onih koji su žrtve zlostavljanja, zanemarivanja, nasilja u porodici i trgovine ljudima ili kod kojih postoji opasnost da će postati žrtve, kao i lica kojima je usljed posebnih okolnosti i socijalnog rizika potreban odgovarajući oblik socijalne zaštite (član 4). Jedan od ključnih principa na kojima počiva pružanje socijalne i dječije zaštite je princip nediskriminacije, tj. zabranu diskriminacije korisnika po bilo kom osnovu.

Porodičnim zakonom³⁴ je definisana obaveza države u pogledu zaštite djeteta od zanemarivanja, od fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja. Porodičnim zakonom, u članu propisana je izričita zabrana tjelesnog kažnjavanja, ili bilo kojeg drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja. Takođe, članom 80 ovog Zakona, predviđena je obaveza bliže saradnje između organa nadležnog za vođenje matičnih registara i organa starateljstva, kako bi se zaštitio interes djeteta u postupku upisa u registar rođenih, u slučaju kada jedan ili oba roditelja djeteta nijesu poznati.

Zakonom o radu³⁵, zabranjena je diskriminacija zaposlenih i osoba koje traže zaposlenje na temelju pola, rođenja, jezika, rase, vjere, boje kože, starosne dobi, trudnoće, zdravstvenog stanja ili invaliditeta, državljanstva, bračnog statusa, porodičnih obaveza, seksualne orijentacije, političke pripadnosti ili političkog mišljenja, socijalnog porijekla, imovinskog statusa, kao i članstva u političkim i sindikalnim organizacijama.

²⁹ Zakon o matičnim registrima, "Sl. list CG", , br. 047/08 od 07.08.2008, 041/10 od 23.07.2010, 040/11 od 08.08.2011, 055/16 od 17.08.2016

³⁰ Zakon o vanparničnom postupku, "Sl. list RCG", br. 27 od 27. 04. 2006, i "Sl. list CG", br. 20 od 24. 04. 2015, 75/18, 67/19.

³¹ Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju, "Sl. list CG", br. 047/17 od 19.07.2017.

³² Zakon o zdravstvenoj zaštiti, "Sl. list CG", br. 044/18 od 06.07.2018

³³ Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti, "Sl. list CG", br. 050/17 od 31.07.2017

³⁴ Porodični zakon, "Sl. list CG", br. 53/2016

³⁵ Zakon o radu, "Sl. list CG", br. 004/18 od 26.01.2018

Zakon o socijalnom stanovanju³⁶, uređuje uslove i način ostvarivanja prava na socijalno stanovanje. Članom 4 ovog Zakona je propisano da prioritet u ostvarivanju prava imaju pripadnici Roma i Egipćana, raseljena lica, interno raseljena lica s Kosova koja borave u Crnoj Gori, stranac sa stalnim nastanjenjem ili privremenim boravkom koji je imao priznat status raseljenog lica ili interno raseljenog lica i žrtve nasilja u porodici.

Analiza stanja

Struktura analize stanja strateškog dokumenta je zasnovana na sledećim poglavljima:

Realizacija prethodno važećeg strateškog dokumenta

Osnovni cilj strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2016 -2020, se odnosio na uspostavljanje potrebnih temelja za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u crnogorsko društvo, kroz poboljšanje socio-ekonomskog položaja pripadnika ove populacije u Crnoj Gori. U cilju postizanja socijalne inkluzije, strategijom su bile predviđeni ciljevi i aktivnosti koje će unaprijediti socijalni i ekonomski položaj Roma i Egipćana kada je riječ sledećim oblastima:

Stanovanje

U oblasti stanovanja najznačajniji rezultati su postignuti kroz realizaciju regionalnog stambenog programa tokom 2019. završena je realizacija podprojekta MNE 4: "Izgradnja 94 stambenih jedinica u opštini Berane" čija je izgradnja počela 2017. godine, a useljenje korisnika je završeno 26.03. 2019.godine. Od ukupno 94 stambenih jedinica, dvije stambene jedinice su pripale romskoj i egipćanskoj populaciji. Od 2016 godine obezbeđene su 231 stambena jedinica za romsku i egipćansku populaciju Pored ovog projekta do sada su izgrađene i useljene: 62 stambene jedinice u Nikšiću, od

³⁶ Zakon o socijalnom stanovanju, "Sl. list CG", br. 35/13 od 23.07.2013.

kojih je 13 podjeljeno za romsku i egipćansku populaciju, 120 stambenih jedinica na Koniku, Podgorica, dodatnih 50 stambenih jedinica na Koniku, Podgorica, te 48 stambenih jedinica takođe na Koniku, Podgorica. Izgradnjom spomenutih stambenih jedinica zatvoren je najveći kolektivni kamp u Crnoj Gori, Kamp Konik. Međutim, važno je ukazati da i dalje kada je u pitanju rješavanje stambenog pitanja pripadnika romske i egipćanske populacije je pravi izazov sa kojim se država susreće. Nedostatak sličnih programa za stambeno zbrinjavanje domicilnog stanovništva romske i egipćanske populacije i dalje ostaje kao jedan od najvećih izazova. Pored toga, i dalje postoji veliki broj nelegalizovanih naselja i objekata u kojima živi romska i egipćanska populacija, a veliki broj tih naselja su bez struje, vode i bilo koje infrastrukture.

Obrazovanje

U oblasti obrazovanja važno je ukazati na značajno povećanje broja učenika romske i egipćanske populacije koji uzimaju učešće u sistemu obrazovanja, kao i na značajnu podršku koja je pružena roditeljima i djeci kako bi se unaprijedila svijest o značaju obrazovanja. Organizovane su kampanje po romski naseljima i po školama kako bi se povećao broj obrazovani, tako da je došlo do:

- povećanja broja djece uključene u predškolske ustanove sa 191 koliko ih je bilo 2018/19 a školske 2019/20. godine upisano 208 djece romske i egipćanske populacije, dok za 2020/21 upisano 224 djece. To je značajan iskorak, posebno kada se uzme u obzir da je prema istraživanju Svjetske banke i UNDP-a 2017 svega 12% je bilo uključeno u predškolskom obrazovanju, dok je u 2020. 16 % uključeno.
- Školske 2018/19 osnovnu školu pohađalo je 1798 učenika/ca
- Školske 2019/20 osnovnu školu pohađalo je 1834 učenika/ca
- Školske 2020/21 osnovnu školu pohađa 1793 učenika/ca
- Školske 2018/19 srednju školu pohađalo je 135 učenika/ca
- Školske 2019/20 srednju školu pohađalo je 149 učenika/ca
- Školske 2020/21 srednju školu pohađa 174 učenika/ca

Ministarstvo prosvjete školske 2019/20 obezbijedilo je udžbenike za 1621 učenika romske i egipćanske populacije od II do IX razreda osnovnih škola, dok su opštine obezbijedile udžbenike za prvake (njih 196). Pored toga, Ministarstvo prosvjete je za školsku/akademsku 2019/20 godinu, dodijelilo stipendije za 121 srednjoškolca romske i egipćanske populacije u mjesečnom iznosu od 60,00€, dok će 13 studenata dobiti stipendiju u mjesečnom iznosu od 150,00€.

Važan iskorak predstavljalo je angažovanje 21 saradnika u socijalnoj inkluziji Roma i Egipćana u oblasti obrazovanja i to: školske 2018/19 je angažovano njih 18, 2019. godine, dodatna tri saradnika, dok su za školsku 2020/2021 angažovana 22 saradnika. U osnovnim školama školske 2019/20 angažovano je 35 mentora (profesora) za 130 učenika VIII i IX razreda romske i egipćanske populacije, dok je u srednjim školama angažovano 44 mentora (profesora) za 120 srednjoškolaca romske i egipćanske populacije.

Uprkos velikim iskoracima koji su ostvareni u oblasti obrazovanja, značajan problem koji i dalje postoji jeste nedovoljno razvijena svijest o važnosti obrazovanja među pripadnicima romske i egipćanske populacije usled loše socio-ekonomske situacije u kojoj se nalaze. Posebno je važno ukazati na činjenicu da romska i egipćanska djeca, tokom svog obrazovanja, posjeduju nedovoljno visok nivo poznavanja službenog jezika koji je u upotrebi.

Zdravstvena zaštita

Prema istraživanju CEDEM-a sredinom 2018. godine preko 95% romske populacije ima zdravstveno osiguranje, što znači da posjeduje zdravstvenu knjižicu kada je u pitanju domicilno stanovništvo, a preko 75% ove populacije ima regulisan status u Crnoj Gori, s tim što se i svim ostalim pripadnicima ove populacije, bez obzira na status, uredno pružaju sve zdravstvene usluge koje se finansiraju iz Budžeta Crne Gore. U cilju promovisanja značaja očuvanja zdravlja i olakšavanju pristupa zdravstvenim ustanovama pripadnicima romske i egipćanske populacije, tokom 2019. godine realizovane su/realizuju se, između ostalog, sledeće aktivnosti: u stalnom radnom odnosu su tri Saradnika u socijalnoj inkluziji Roma i Egipćana u oblasti zdravstva u Domu zdravlja Podgorica, i dva koja su projektno angažovana u DZ Berane i DZ Nikšić od strane međunarodne organizacije „Help Hilfe zur Selbsthilfe“.

Izazov: I pored istraživanja CEDEM-a što 95 % romske i egipćanske populacije ima zdravstveno osiguranje i dalje ima pojedinaca, odnosno specifičnih slučajeva koja nemaju regulisanu zdravstvenu zaštitu, a najčešći je slučaj kod romkinja trudnica koja prilikom porođaja često puta se obračaja državnim institucijama za oslobađanje od troškova porođaja.

Zapošljavanje

U oblasti zapošljavanja značajno je istaći aktivnosti koje je Zavod za zapošljavanje sproveo u pogledu položaja Roma i Egipćana. Na evidenciji ZZZCG na dan 31.12.2020. godine nalazilo se 996 nezaposlenih lica iz romske i egipćanske zajednice (527 žena ili 52,91%), što čini učešće od 2,09% u ukupnom broju nezaposlenih na isti dan. 19 lica ili 1,90% - III nivo kvalifikacije obrazovanja (3 žene ili 15,78%); 15 lica ili 1,50% - IV nivo kvalifikacije obrazovanja (9 žena ili 60%), 3 lica ženskog pola – VII nivo kvalifikacije obrazovanja. U periodu od 01.01.2020., do 31.12.2020. godinena evidenciju Zavoda prijavljena su 53 pripadnika romske i egipćanske populacije (32 žene). Od ukupnog broja novoprijavljenih lica, 47 su bez zanimanja, dok su četiri lica sa III i dva lica sa IV nivoom obrazovanja. U toku 2019. godine, Zavod je 32 lica romske i egipćanske populacije koja su se prvi put prijavila u evidenciju nezaposlenih informisao o pravima i obavezama koja imaju dok se nalaze na evidenciji Zavoda, o tražnji za pojedinim zanimanjima, o strukturi ponude zanimanja, ukazujući im na potrebe tržišta rada za određenim znanjima, vještinama i kompetencijama i značaju njihove aktivne uloge u traženju zaposlenja, odnosno, uključivanja u programe aktivne politike zapošljavanja.

Značajno je istaći i mjere aktivne politike zapošljavanja, gdje je uključeno 79 pripadnika populacije Roma i Egipćana iz evidencije nezaposlenih lica (22 žene ili 27,84%), što čini skoro 10% ukupnog broja Roma i Egipćana koji su se nalazili u evidenciji Zavoda 31.12. 2018. godine.

U programe obrazovanja i osposobljavanja odraslih uključena su 23 pripadnika romske i egipćanske populacije (devet žena).

Izazov: U periodu trajanja Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2016-2020. godina, u programe samozapošljavanja nije bilo uključenih pripadnika Roma i Egipćana sa evidencije nezaposlenih lica. To upućuje na potrebu dublje analize uzroka koji onemogućavaju ovu populaciju da koristi samozapošljavanje kao izlaz iz nezaposlenosti, kao i na potrebu eventualnog prilagođavanja mjere navedenoj ciljnoj grupi, kreiranja nove i uključivanja drugih aktera u njenu realizaciju.

Pravni status

U oblasti pravnog statusa Roma i Egipćana potrebno je prvenstveno ukazati na aktivnosti za rješavanje pravnog statusa interno raseljenih lica sa Kosova (IRL). Pored IRL, Romi i Egipćani, domicilni ili članovi porodica IRL, čine najveći dio lica koja žive u Crnoj Gori a u riziku su od apatridije, iz razloga što oni ili njihovi roditelji ne mogu da ostvare upis u matične registre u Crnoj Gori ili u državi porijekla. Izmjenama i dopunama Zakona o strancima iz 2009. godine Crna Gora je otvorila mogućnost IRL sa

Kosova (među kojima su oko 30% činili Romi i Egipćani) da svoj boravak u Crnoj Gori regulišu kroz privilegovan pristup statusu stranca sa stalnim boravkom. Da bi ostvarili to pravo, IRL su morala da podnesu određeni broj dokumenata, među kojima su i izvodi iz registra rođenih i državljana, kao i putna isprava zemlje porijekla.

Prema podacima MUPa Crne Gore, u periodu od 07.11.2009. godine (datum stupanja na snagu Zakona o dopunama Zakona o strancima) do kraja 2020. godine, raseljena lica i interno raseljena lica su podnijela ukupno 15.248 zahtjeva za odobravanje stalnog nastanjenja i privremenog boravka do tri godine. Od ovog broja riješeno je 15.089 zahtjeva, dok je po 151 zahtjeva postupak u toku. Najveći broj ovih lica su Romi i Egipćani. Pored lica čiji su zahtjevi još uvijek u postupku, na kraju 2020. godine, 150 lica je imalo odobren privremeni boravak do 3 godine, kao prelaznu mjeru do sticanja statusa stranca sa stalnim boravkom. Neka od ovih lica su Romi i Egipćani. U skladu sa strateškim opredjeljenjem Vlade, situacija ovih lica će se individualno preispitati kako bi se pružila pomoć za sticanje statusa stranca sa stalnim boravkom onim licima kojima je pomoć potrebna.

Takođe, kombinovani mobilni biometrijski timovi MUP-a Crne Gore i MUP-a-Agencije za civilnu registraciju Kosova od maja 2014. godine intenzivno pružaju pravnu i praktičnu pomoć IRL sa Kosova koja borave u Crnoj Gori. Uz podršku UNHCR-a i OEBS-a, organizovano je 22 posjeta mobilnog tima MUP-a Kosova Crnoj Gori. Kroz ove aktivnosti 1,221 lice je regulisalo svoja lična dokumenta dok se za 39 lica, koja se smatraju najkomplikovanim slučajevima, još uvijek traži rješenje.

I dalje je zastupljen problem nedovoljno razvijenog sistema upisa u matični registar rođenih, posebno kada se radi o licima rođenim izvan zdravstvenog sistema, ili licima čiji jedan ili oba roditelja nemaju identifikaciona dokumenta, je u praksi dovodio do pojave slučajeva kada lica dolaze u rizik da postanu apatridi. Iako su, u teoriji, ta lica imala pravo na državljanstvo Crne Gore ili druge države sa kojom imaju povezanost, oni nisu mogli da ostvare upis u matični registar rođenih u Crnoj Gori ili u državi porijekla, što im je onemogućavalo učešće u daljem postupku upisa u registar državljana i sticanje ostalih identifikacionih dokumenata.

Socijalni status i porodična zaštita

U oblasti borbe protiv nasilja u porodici značajno je istaći da je u prethodnom periodu formirana elektronska baza podataka za porodično nasilje. Baza je omogućila automatsku razmjenu podataka između Ministarstva unutrašnjih poslova (Uprava policije) i Ministarstva rada i socijalnog rada (centara za socijalni rad). Na ovaj način, uspostavljen je jedinstveni, standardizovani način evidentiranja slučajeva nasilja u porodici.

Takođe, važno je istaći i da je od 01.01.2019. zaključno sa 31.12. 2019. godine u centrima za socijalni rad prijavljeno je 1622 slučaja nasilja u porodici od čega su 754 žrtve nasilja bile žene. Ministarstvo unutrašnjih poslova za isti vrmeenski period kada je u pitanju čl.216 "Vanbračna zajednica sa maloljetnikom", Krivičnog zakonika Crne Gore (KZ CG) registrovano je 13 maloljetnih žrtava ovog krivičnog djela. U istom periodu registrovano je 281 krivično djelo iz čl.220 KZ CG "Nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici", od čega je 31 djelo izvršeno prema maloljetnim licima. Navedeni podaci se odnose na generalnu populaciju, odnosno nedostaju podaci u pogledu broja slučajeva nasilja u porodici koji se odnose isključivo na romsku i egipćansku zajednicu.

U predmetnoj oblasti su za cjelokupni period trajanja strateškog dokumenta kontinuirano sprovedene aktivnosti u pogledu:

- Obuka o ugovorenim brakovima, nasilju u porodici i borba protiv trgovine ljudima.
- Finansiranje projekata NVO

- Izrađen je Standardne operativne procedure (SOP) kojima se definiše način i postupak za dodjeljivanje statusa žrtve trgovine ljudima, licu koje je identifikovano kao potencijalna žrtva. Navedene procedure su u obliku Nacionalnog plana za formalnu identifikaciju žrtava usvojene od strane Vlade.
- Formiran je Tim za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima, rješenjem Ministra od 15. Novembra 2019. godine

Kultura, identitet i informisanje

U oblasti kulture, identiteta i informisanje u prethodnom četvorogodišnjem periodu sproveden je čitav niz aktivnosti koje su imale za primarni rezultat:

- Afirmisanje istraživačkog izvještavanja u medijima o procesu socijalne integracije romske i egipćanske populacije u crnogorsko društvo
- Sufinansiranje programskih sadržaja za Rome i Egipćane.
- Medijski su predstavljena ključna pitanja inkluzije Roma i Egipćana
- Javni Servis je redovno emitovao radio i TV emisije o romskoj i egipćanskoj populaciji
- Pružena je podrška kulturnim aktivnostima i sadržajima
- Finansirani su projekti u cilju unapređenja položaja Roma i Egipćana u Crnoj Gori.

Diskriminacija i anticiganizam

U Crnoj Gori je potrebno pojačati borbu protiv anticiganizma i diskriminacije Roma i Egipćana kako bi se ostvarilo njihovo potpuno društveno i ekonomsko uključivanje. Anticiganizam i višestruka diskriminacija predstavljaju osnovne razloge za njihovo društveno isključivanje, dok simptome njihovog nepovoljnog položaja čini visoka stopa nezaposlenosti, niske stope upisa i završetka škole i loši uslovi života velike većine Roma i Egipćana. Rezultati najnovijih istraživanja ukazuju da se Romi i Egipćani i dalje suočavaju sa poteškoćama u integrisanju u društvo u Crnoj Gori, ali i u regionu uopšte. Prema istraživanju Balkanski barometar za 2019. godinu³⁷, sprovedenom u zemljama Jugoistočne Evrope, Romi i Egipćani su i dalje žrtve duboko ukorijenjenih predrasuda kako u društvu tako i u profesionalnom okruženju, pri čemu je podrška koja im se pruža u vidu afirmativnog djelovanja značajno manja u odnosu na druge osjetljive grupe.

Od posebnog značaja za politiku Roma i Egipćana je pojam rasne diskriminacije koja je tretirana Zakonom o zabrani diskriminacije³⁸ i koja predstavlja svako pravljenje razlike, nejednako postupanje ili dovođenje u nejednak položaj lica ili grupe lica, sa uvjerenjem da rasa, boja kože, jezik, nacionalnost ili nacionalno ili etničko porijeklo opravdavaju omalovažavanje lica ili grupe lica, odnosno opravdavaju ideju o nadmoći nekog lica ili grupe lica prema onima koji nijesu članovi te grupe. Nasuprot tome, anticiganizam predstavlja „posebnu vrstu rasizma, ideologije koja se temelji na rasnoj superiornosti, oblik dehumanizacije i institucionalnog rasizma potpirivanog istorijskom diskriminacijom koja se

³⁷ Regionalni savjet za saradnju, Balkanski barometar, 2019, <https://www.rcc.int/pubs/89/report-on-the-preparation-of-post-2020-strategy-in-the-western-balkans>

³⁸ Zakon o zabrani diskriminacije, "Sl. list CG", br. 46/2010, 40/2011 - dr. zakon, 18/2014 i 42/2017, član 2, stav 2. Zakonom je diskriminacija definisana kao: „svako pravno ili faktičko pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu, odnosno grupi lica u odnosu na druga lica, kao i isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva nekom licu u odnosu na druga lica, koje se zasniva na rasi, boji kože, nacionalnoj pripadnosti, društvenom ili etničkom porijeklu, vezi sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom, jeziku, vjeri ili uvjerenju, političkom ili drugom mišljenju, polu, promjeni pola, rodnom identitetu, seksualnoj orijentaciji i/ili interseksualnim karakteristikama, zdravstvenom stanju, invaliditetu, starosnoj dobi, imovnom stanju, bračnom ili porodičnom stanju, pripadnosti grupi ili pretpostavci o pripadnosti grupi, političkoj partiji ili drugoj organizaciji, kao i drugim ličnim svojstvima“.

izražava, između ostalog, nasiljem, govorom mržnje, izrabljivanjem, stigmatizacijom i najočitijim oblikom diskriminacije”.³⁹ Posebno je značajno ukazati na osnove anticiganizma koje je definisao Savez protiv anticiganizma⁴⁰ i koja je prihvaćena od strane Evropske komisije. Prema toj definiciji anticiganizam je zasnovan na sledećim postulatima:

- Anticiganizam ne predstavlja pitanje koje se odnosi isključivo na manjine. Radi se o fenomenu koji svoj korijen ima u načinu na koji većinsko stanovništvo tretira članove društva koje smatra “ciganima”.
- Anticiganizam nije isključivo rezultat loših životnih uslova u kojima žive Romi i Egipćani.
- Adresiranje efekata diskriminacionog tretmana, kao što su tematske politike koje se odnose na siromaštvo, nedostatak adekvantog stambenog prostora, nizak nivo obrazovanja, predstavljaju potrebne, ali ne i ključne mjere koje treba da riješe korijen anticiganizma. Primarno je potrebno da anticiganizam bude tretiran kao integralno pitanje u okviru navedenih tematskih politika.
- Anticiganizam je zasnovan na visokom nivou društvene prihvaćenosti takvog tretmana Roma i Egipćana. Društvo se veoma blago odnosi prema svim oblicima ponašanja i praksi koje sadrže karakteristike anticiganizma. Posebno je važno ukazati na nedostatak moralne stigme koja se vezuje za druge oblike rasizma.

Da bi zaista procijenili nivo anticiganizma i diskriminacije sa kojima se suočavaju Romi i Egipćani, potrebno je prikupiti adekvatne i precizne podatke. U tom pogledu, značajno je istaći istraživanje stepena diskriminacije sa kojima se suočavaju Romi i Egipćani u Crnoj Gori iz 2020. godine, koje je sproveo Centar za demokratiju i ljudska prava (CEDEM).⁴¹

Generalni indikator razvijen u okviru istraživanja CEDEM-a koji se odnosi na percepciju građana u pogledu toga koja se društvena grupa najviše suočava sa problemom diskriminacije, pokazuje da su to upravo Romi i Egipćani, gdje 58,6% ispitanih smatra da su Romi i Egipćani u najvećem broju slučajeva žrtve diskriminacije. Navedeni podatak predstavlja značajan napredak u odnosu na prethodna istraživanja koje je radilo Ministarstvo ljudskih i manjinskih prava, gdje je 2013. godine, diskriminacija prema Romima i Egipćanima iznosila 60%, dok 2015. godine, 62 %.

	Veoma prisutna	Uglavnom prisutna	Uglavnom nije prisutna	Uopšte nije prisutna	Ne znam, ne mogu da procijenim
Polu/Rodu	8,4	25,7	34,3	16,5	15,1
Nacionalnosti	11,4	31,2	31,4	10,7	15,4
Vjeroispovijesti	13,2	30,0	30,0	12,6	14,3
Političkom uvjerenju	15,3	31,3	26,8	11,3	15,2
Godinama starosti	11,7	32,3	30,7	10,9	14,4
Invalditetu	19,2	35,1	23,5	8,8	13,5
Seksualnoj orijentaciji	17,0	32,3	21,3	8,0	21,5
RE populacija	22,2	36,4	20,5	7,4	13,5

³⁹Opšta preporuka politike br. 13 Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI) o borbi protiv anticiganizma i diskriminacije Roma.

⁴⁰ Savez protiv anticiganizma, https://www.antigypsyism.eu/?page_id=17

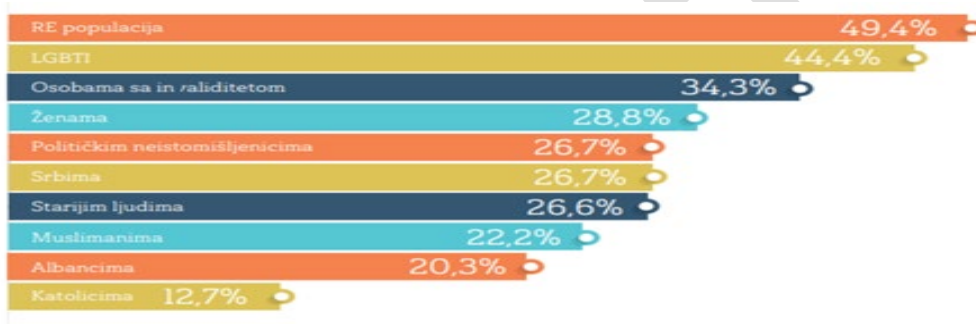
⁴¹ Obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori u 2020, Centar za demokratiju i ljudska prava – CEDEM.

Istraživanje je sprovedeno anketnom metodom na uzorku od 1035 ispitanika i rezultati su jasno ukazali da Romi i Egipćani predstavljaju etničku grupu koja se suočava sa najvišim stepenom diskriminacije u različitim društvenim oblastima. <https://www.cedem.me/publikacije/istrazivanja/ostala-istrazivanja/send/31-ostala-istrazivanja/1980-obraci-i-stepen-diskriminacije-u-crnoj-gori-u-2020-godini>

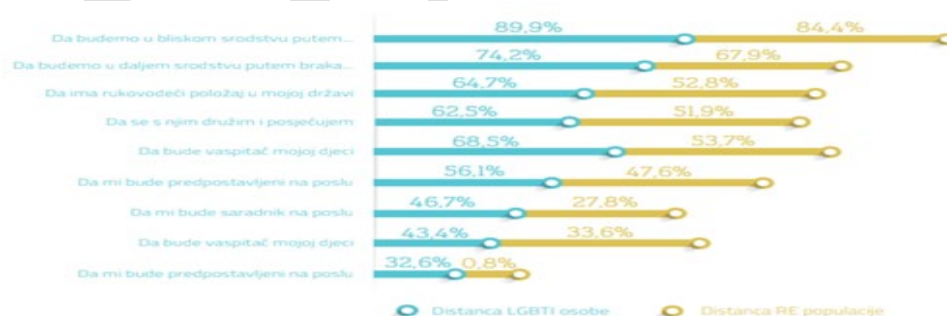
Grafikon 2: Diskriminacija prema navedenim grupama je veoma i uglavnom prisutna (%)

U pogledu segmenta istraživanja koji se odnosi na govor mržnje⁴² u svakodnevnom životu, dobijeni podaci pokazuju da Romi i Egipćani predstavljaju najugroženiju kategoriju društva.

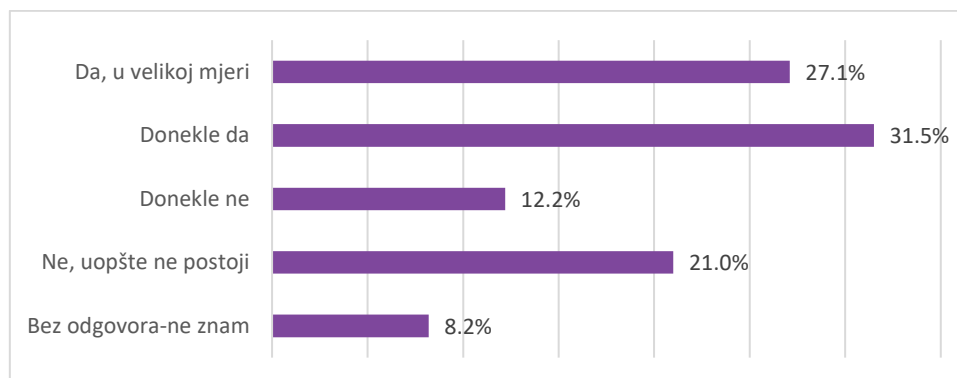
Grafikon 3: Koliko često se govor mržnje koristi prema pripadnicima navedenih grupa

Istraživanje sadrži i prikaz društvene distance prema Romima i Egipćanima, kao posebno ranjivoj grupi. Podaci ukazuju da je i prema Romima i Egipćanima socijalna distanca veoma izražena i da jedina društvena kategorija koja je suočena sa većim nivoom distance jesu pripadnici LGBTI populacije. Za svaki pojedini odnos prema Romima i Egipćanima distanca niža, a stepen animoziteta se može najbolje uporediti u odnosu na zajednički život sa Romima i Egipćanima u istoj državi.

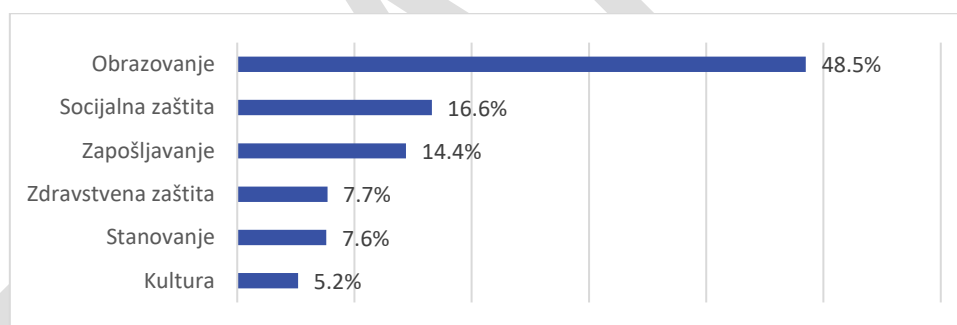
⁴² Govor mržnje je svaki oblik izražavanja ideja, tvrdnji, informacija i mišljenja koji širi, raspiruje, podstiče ili pravda diskriminaciju, mržnju ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog ličnog svojstva, ksenofobiju, rasnu mržnju, antisemitizam ili ostale oblike mržnje zasnovane na netoleranciji, uključujući i netoleranciju izraženu u formi nacionalizma, diskriminacije i neprijateljstva protiv manjina.

U pogledu percepcije nivoa diskriminacije sa kojima se suočavaju pripadnici romske i egipćanske populacije, istraživanje agencije DeFacto za potrebe Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava, koje je sprovedeno 2020. godine⁴³, je pokazalo da većina Roma i Egipćana smatra da u crnogorskom društvu postoje različiti oblici diskriminacije pripadnika ove zajednice.

Grafikon 5: Da li postoji diskriminacija prema Romima i Egipćanima u Crnoj Gori?

U pogledu pitanja u kojoj od oblasti je najizraženija diskriminacija pripadnika romske i egipćanske zajednice, istraživanje je pokazalo da se primarno radi o oblasti obrazovanja, koju prate oblasti socijalne zaštite i zapošljavanja.

Grafikon 6: U kojoj oblasti je diskriminacija najizraženija?

U cilju adresiranja problema anticiganizma i generalne diskriminacije Roma i Egipćana, strateškim dokumentom je primarni akcenat stavljen na potrebu jasnog prepoznavanja problema anticiganizma u crnogorskom društvu. Da bi fenomen anticiganizma zaista bio suzbijen, potrebno je jasno definisanje institucionalne, društvene i istorijske odgovornosti za rješavanje uzroka i posljedica samog problema. Akcenat je na podizanju društvene svijesti o benefitima stvaranja raznolikog i inkluzivnog društva, odnosno društva zasnovanog na inter-kulturalnom učenju i suzbijanju svih nacionalnih, rasnih ili etničkih stereotipa o Romima i Egipćanima u svim oblastima, počev od obrazovanja, socijalne i zdravstvene zaštite, zapošljavanja i kulture. Borba protiv svih oblika rasne ili etničke diskriminacije predstavlja osnovu za suzbijanje anticiganizma, posebno kroz eliminisanje svih oblika govora mržnje i zločina počinjenih iz mržnje prema Romima i Egipćanima. Posebno je značajno istaći potrebu za sprovođenjem institucionalnih mjera za podizanje svijesti i ohrabivanje Roma i Egipćana da prijave sve zločine, nasilje ili uznemiravanja koja su zasnovana na njihovoj rasnoj i etničkoj pripadnosti. S tim u vezi, potrebno je raditi na stvaranju baze podataka o pritužbama romske i egipćanske zajednice na slučajeve diskriminacije i anticiganizma. Trenutno, Zaštitnik ljudskih prava i slobodaposjeduje

⁴³ DeFacto Consultancy i Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, "Socio-ekonomski položaj Roma i Egipćana u Crnoj Gori", 2020, https://mmp.gov.me/organizacija/OUZ_RAE/234675/NOVO-ISTRAZIVANJE-O-SOCIJALNOJ-INTEGRACIJI-ROMA-I-EGIPCANA.html

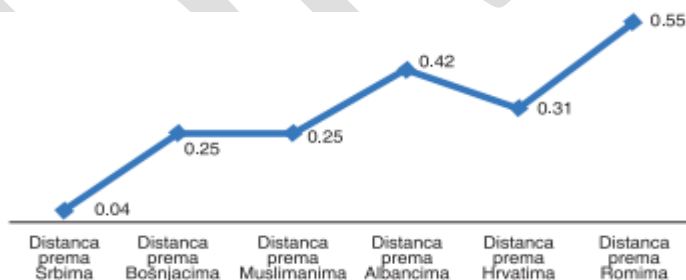
unaprijeđenu bazu podataka koja predviđa podjelu pritužbi po osnovama i vrstama diskriminacije, međutim, ne posjeduje podjelu/filter po konkretnoj nacionalnoj pripadnosti⁴⁴. U tom pogledu, u narednom periodu je potrebno raditi na unaprijeđenju postojeće baze, kroz jasno prikupljanje podataka o broju pokrenutih i procesuiranih slučajeva diskriminacije i anticiganizma sa kojima se suočila romska i egipćanska zajednica.

Pristup pravdi i spremnost pravosudnog sistema da adekvatno odgovori i pruži zaštitu žrtvama anticiganizma i diskriminacije predstavlja jedan od najvažnijih uslova za uspješnu borbu protiv navedenih fenomena. S tim u vezi, ključno je predvidjeti adekvatne mjere za podizanje svijesti Roma i Egipćana o pravima koja im pripadaju, kao i mjere za eliminisanje svih oblika sistemske, institucionalne ili strukturne diskriminacije Roma i Egipćana.

Kultura, identitet i informisanje

Romska i egipćanska zajednica posjeduje čitav niz kulturnih karakteristika koje čine njihov jedinstveni identitet. Uprkos tome, u Crnoj Gori, u romskoj i egipćanskoj populaciji nije dovoljno razvijena svijest o vlastitom identitetu, niti postoje organizovani mehanizmi zaštite tog identiteta. Problem je izražen i usljed činjenice da je samoidentifikacija pripadnika romske i egipćanske populacije najčešće definisana negativno, kao suprotnost u odnosu na većinsku populaciju. Usljed ovoga povećava se stepen diskriminacije i stigmatizacije pripadnika romske i egipćanske populacije. Podaci govore da je etnička distanca prema pripadnicima romske populacije veoma izražena i komparativno na mnogo višem nivou u odnosu na pripadnike bilo koje druge etničke zajednice.

Prema istraživanju CEDEM-a, "Međuetnički odnosi i etnička distanca u Crnoj Gori"⁴⁵, većinska populacija u Crnoj Gori iskazuje najveći stepen etničke distance prema Romima, značajno niže prema Albancima, te još niže prema Hrvatima. Pripadnici ove etničke grupacije iskazuju najniži nivo distanciranja (osim kada je riječ prema Srbima) u odnosu na Bošnjake odnosno Muslimane.

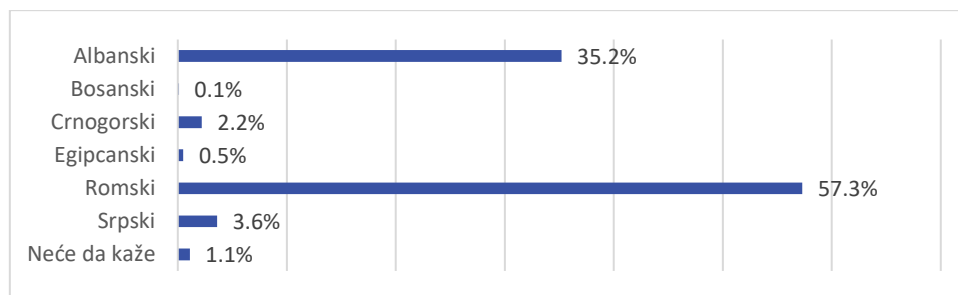

Grafikon 7: Distanca koju iskazuju Crnogorci prema pripadnicima svih ostalih grupa

⁴⁴Podaci za generalnu populaciju- U 2019.godini - U postupku pred Zaštitnikom u radu je bilo 18 predmeta zbog diskriminacije po osnovu nacionalne pripadnosti. U tri (3) predmeta je utvrđena diskriminacija ili povreda drugog prava i date su preporuke; u dva (2) nije utvrđena diskriminacija niti povreda drugog prava; jedan (1) je okončan ukazivanjem, jedan (1) upućivanjem na druga pravna sredstva, dok je postupak u jednom (1) predmetu obustavljen jer je nakon podnošenja pritužbe pokrenut sudski postupak. U šest (6) predmeta Zaštitnik nije mogao postupati (pritužba nije dopunjena u ostavljenom roku, a ni nakon isteka - tri (3); pritužba ponovljena, a nijesu podnijeti novi dokazi - jedan (1); nenadležnost - dva (2)), dok su četiri (4) predmeta u radu. Po osnovu veze sa nekim manjinskim narodom ili manjinskom nacionalnom zajednicom u radu je bio jedan (1) predmet, u kojem je utvrđena povreda prava i data je preporuka.

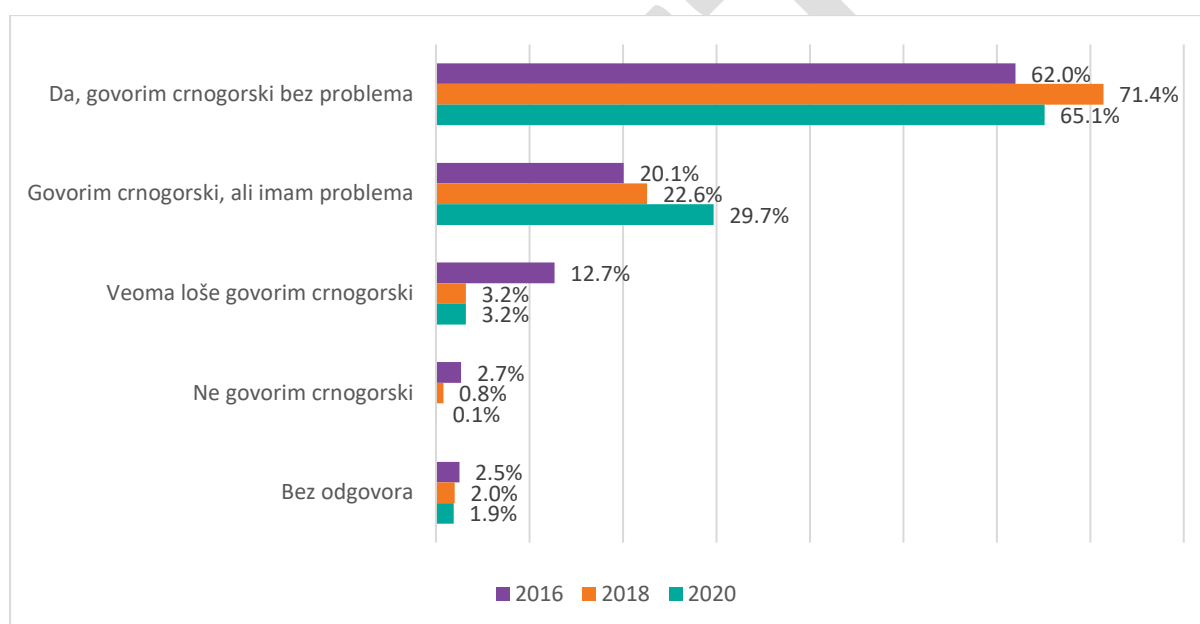
⁴⁵ CEDEM, Međuetnički odnosi i etnička distanca u Crnoj Gori", 2019, <https://www.cedem.me/publikacije/istrazivanja/politicko-javno-mnjenje/send/29-politicko-javno-mnjenje/1961-etnicka-distanca-u-crnoj-gori>

U pogledu postojanja jezičkih barijera u odnosu na većinsku populaciju, istraživanje DeFacta je pokazalo da je najvećem broju pripadnika romske i egipćanske zajednice romski jezik maternji. Drugi najzastupljeniji je albanski jezik.

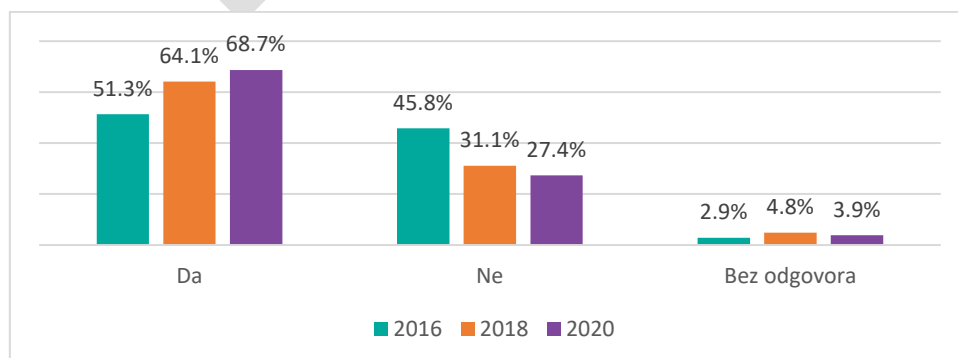
Grafikon 8: Koji je Vaš maternji jezik

Većina Roma i Egipćana govori crnogorski jezik bez problema, međutim, značajno je ukazati da trećina prijavljuje da ima određene probleme prilikom korišćenja jezika.

Grafikon 9: Jezičke barijere – Da li govorite crnogorski jezik kroz vrijeme

Sličan je procenat onih koji pišu na crnogorskom jeziku – 68.7%. Važno je istaći da se u prethodnom četvorogodišnjem periodu povećao procenat Roma i Egipćana koji mogu da pišu na crnogorskom jeziku.

Grafikon 10: Da li pišete na crnogorskom jeziku

U cilju postizanja većeg nivoa integracije pripadnika romske i egipćanske populacije u crnogorsko društvo i smanjenja postojeće etničke distance sa većinskom populacijom potrebno je posvetiti posebnu pažnju očuvanju i promociji njihove kulture, tradicije i običaja. U tom pogledu, poseban akcenat je potrebno staviti na sprovođenje projekata usmjerenih na poboljšanje položaja Roma i Egipćana u zajednici, primarno kroz:

- Jačanje i promociju romske i egipćanske kulture i identiteta kroz organizaciju kulturnih i tradicionalnih manifestacija. Na taj način se obezbjeđuje očuvanje i prenošenje kulturnih i identitetskih posebnosti ove društvene zajednice. Pored toga, posebnu pažnju je potrebno pružiti organizaciji informativno-edukativnih emisija na javnim emiterima, izložbama likovnih i drugih umjetničkih radova djece romske i egipćanske populacije, radionicama sa djecom školskog uzrasta, izložbama ručnih i tradicionalnih radova i predmeta tipičnih za romsku i egipćansku kulturu.
- Standardizaciju romskog jezika kao najznačajnijeg instituta kulture i identiteta ove zajednice. S tim u vezi, romska zajednica je posebno oštećena (deprivirana), s obzirom da svi dosadašnji pokušaji standardizacije jezika nijesu dali odgovarajuće rezultate, kao i činjenica da značajan dio romske populacije ima problema sa crnogorskim jezikom. U tom pogledu, u narednom periodu je potrebno poseban akcenat staviti na proizvodnju i emitovanje emisija, kao i izdavaštvu, literaturi i časopisima na romskom jeziku.
- Organizacija edukativnih programa iz oblasti romologije za sve osobe koje interesuje identitet, kultura, jezik i književnost Roma i Egipćana. Program je namijenjen ljudima iz romske i egipćanske zajednice, kao i svim licima koji rade na raznim programima vezanim za Rome i Egipćane. Cilj ovih programa jeste da se u samoj romskoj i egipćanskoj zajednici razvije i sačuva svijest o sopstvenom porijeklu, identitetu, jeziku, književnosti i kulturi. Pored toga, cilj je da se svi oni koji rade na bilo koji način sa romskom zajednicom upoznaju sa navedenim aspektima, ali i da se u široj zajednici razbijaju predrasude i stereotipi prema Romima i Egipćanima i razvije svijest o njihovom identitetu, jeziku i kulturi.
- Dostizanje većeg nivoa informisanosti Roma i Egipćana kroz programe nacionalnih javnih radiodifuznih servisa Radio i Televizije Crne Gore, kao i putem brojnih programa i projekata koje realizuju nevladine organizacije u saradnji kako sa lokalnim tako i sa nacionalnim javnim emiterima, kao i komercijalnih elektronskih medija gdje, uglavnom, postoje posebne emisije bilo na romskom (uz titlovan prevod), bilo na crnogorskom jeziku. S tim u vezi, potrebno je nastaviti sa sprovođenjem postojećih i uvesti nove informativne sadržaje namijenjene romskoj i egipćanskoj populaciji.
- Unapređenje uslova i podrška za razvoj i afirmaciju sportskih aktivnosti, primarno kroz finansiranje projekata za uključivanje romske i egipćanske djece.

Operativni cilj i indikatori

Operativni cilj 1:	Unapređenje institucionalne i društvene borbe protiv svih oblika diskriminacije i aniticipanizma sa kojima se suočava romska i egipćanska zajednica		
Indikator učinka 1: Smanjiti procenat pripadnika romske i egipćanske zajednice koji su se suočili sa nekim od oblika diskriminacije	2021 58,6%	2023 56%	2025 53%

Indikator učinka 2: Smanjiti procenat Roma i Egipćana koji su bili žrtve govora mržnje	2021 49,5%	2023 47%	2025 45%
Indikator učinka 3: Smanjiti procenat etničke distance prema građanima romske i egipćanske zajednice	2021 0.55 (na ljestvici od 0 do 1)	2023 0.52	2025 0.50

Siromaštvo

Stopa siromaštva romske i egipćanske zajednice nekoliko puta je veća nego stopa siromaštva drugih (etničkih) grupa u Crnoj Gori. Materijalne i finansijske prilike romske i egipćanske populacije daleko su gore nego materijalne prilike većinskog stanovništva koje živi u siromaštvu. Moguće je identifikovati određene crte kulture siromaštva među Romima i Egipćanima. Tradicija i kulturni običaji sprječavaju i otežavaju modernizaciju zajednice (život u velikim porodicama, oštra podjela rodnih uloga, nepostojanje granica između javnog i privatnog i sl.). Nekoliko je uzroka pojave siromaštva: diskriminacija i anticiganizam, neregistrovanost Roma i Egipćana, nizak nivo obrazovanja i slabo razvijene profesionalne vještine, isključenost iz formalnog sistema zapošljavanja, veliki broj članova domaćinstva. Za Rome i Egipćane su aktivnosti u neformalnoj ekonomiji važan i veoma često i jedini izvor prihoda. Socijalna je pomoć jedan od izvora prihoda u značajnom broju domaćinstava. Ublažavanje siromaštva Roma i Egipćana pretpostavlja preduzimanje aktivnosti u više srodnih oblasti: poboljšanje stambenih uslova, veće mogućnosti zapošljavanja, podsticanje školovanja djece, uklanjanje diskriminacije i prisutnog anticiganizma prema Romima i Egipćanima.

Jedan od evidentiranih problema u pogledu procjene nivoa siromaštva romske i egipćanske populacije u Crnoj Gori, jeste nepostojanje preciznih podataka u pogledu nivoa siromaštva sa kojim se suočava ova zajednica. U tom pogledu, važno je u narednom periodu sprovođenja javne politike posebnu pažnju posvetiti izradi analize koja će sadržati jasnu procjenu nivoa siromaštva romske i egipćanske zajednice u odnosu na većinsku populaciju, procjenu linije siromaštva i nivoa deprivacija u svim oblastima sa kojima se suočava ova zajednica.

Jedan od korisnih izvora podataka o nivou siromaštva romske i egipćanske zajednice je i izvještaj „Višedimenzionalno siromaštvo djece u Crnoj Gori“, koji je pripremio UNICEF u saradnji sa Upravom za statistiku „Monstat“⁴⁶, u cilju prikupljanja podataka za opštu populaciju i populaciju iz romskih i egipćanskih naselja. Izvještaj primarno ukazuje na veliku izloženost životnom stresu romske i egipćanske djece, poput podatka da je dvije trećine (65%) djece starosti 0–23 mjeseca doživljava istovremeno preklapanje deprivacija u pogledu ishrane, razvoja u ranom djetinjstvu i stanovanja. Poseban akcenat je na dimenzijama deprivacije u ranom djetinjstvu i stanovanju, gdje podaci ukazuju na najznačajnije nivoe siromaštva kod djece mlađe od pet godina i one starosti 5–17 godina, s tim izuzetkom da kod djece starosti 0–23 mjeseca do najvećeg preklapanja s ostalim dimenzijama deprivacije dolazi u slučaju ishrane. Pored toga, gotovo dvije trećine djece mlađe od dvije godine (65%) suočava se s istovremenim preklapanjem deprivacije u domenima ishrane, razvoja u ranom djetinjstvu i stanovanja. Osnovne karakteristike koje povećavaju vjerovatnoću višedimenzionalne deprivacije romske djece su život u sjevernoj regiji i život u domaćinstvu čiji je

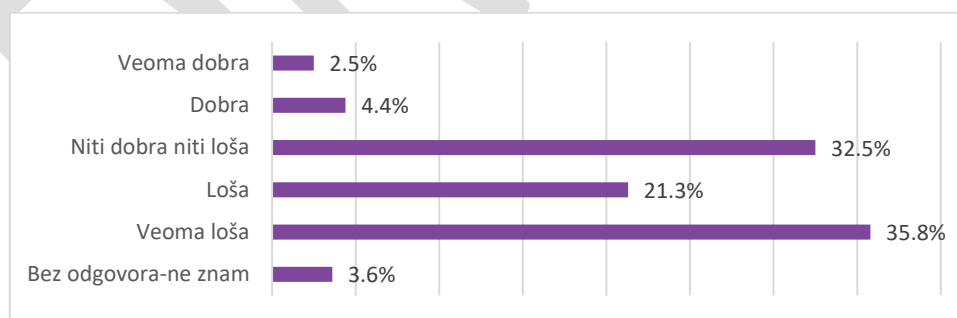
⁴⁶UNICEF i MONSTAT, "Višedimenzionalno siromaštvo djece u Crnoj Gori", 2021, unijeti link kada istraživanje bude objavljeno

nosilac žena. Kvalitativni intervjui s djecom, porodicama i drugima takođe su potvrdili da: loši stambeni uslovi povezani su s deprivacijom u pogledu vode i sanitacije i lošim zdravstvenim ishodima romske djece. Segregacija romske i egipćanske populacije u naseljima ili isključivo njima namijenjenim stambenim objektima dovodi do društvene isključenosti. Uvreženo očekivanje da bi djeca trebalo da počnu da rade u ranoj dobi mogu ugroziti njihovo pravo na obrazovanje i dječju zaštitu.

Izuzetno visoki nivoi deprivacije i skromni uslovi života (stanovanje) zajednički su imenilac za sve starosne grupe. Deprivacija u domenu razvoja u ranom djetinjstvu (95,8%) i domenu ishrane (77%) veoma je izražena među djecom iz starosne grupe 0–23 mjeseca. Poteškoće u vezi s pristupom obrazovanju i lošim uspjehom u školi, iako nisu u samom vrhu liste depriviranosti, široko su rasprostranjene. Djeca koja žive u ruralnim područjima uglavnom su u lošijem položaju u odnosu na njihove vršnjake iz urbanih područja. Rizik od deprivacije u svakom domenu vjerovatnije će biti povezan s regijom u kojoj dijete živi nego s demografskim karakteristikama romskih domaćinstava.

Istraživanje MONSTAT-a i UNICEF-a⁴⁷ je pokazalo da se romska i egipćanska djeca i novorođenčad suočavaju sa problemima u ishrani, gdje podaci pokazuju da dvoje od pet novorođenčadi biva podojeno u toku prvog sata nakon rođenja. Žene koje žive u vangradskim naseljima dvaput se više odlučuju za rani početak dojenja nego žene koje žive u gradskim naseljima. Svako sedmo dijete starosti 0–5 mjeseci biva isključivo dojeno do šestog mjeseca života. Iako je blagovremeno uvođenje čvrste ili polučvrste hrane široko zastupljeno među djecom starosti 6–8 mjeseci, a minimalna učestalost obroka visoka među djecom starosti 6–23 mjeseca, nešto manje od jedne trećine djece ovog uzrasta dobija minimalno raznovrsnu ishranu (pet od osam preporučenih grupa namirnica), a samo jedna petina ima minimalno prihvatljivu ishranu. Djeca starosti 6–23 mjeseca u romskim naseljima čije majke imaju srednje ili više obrazovanje imaju veću šansu da dobiju minimalno raznovrsnu ishranu nego djeca čije majke imaju osnovno obrazovanje ili manje ili su bez obrazovanja.

U pogledu ekonomske situacije romske i egipćanske populacije u Crnoj Gori, istraživanje DeFacta pokazuje da većina Roma i Egipćana smatra da je ona veoma loša ili loša.

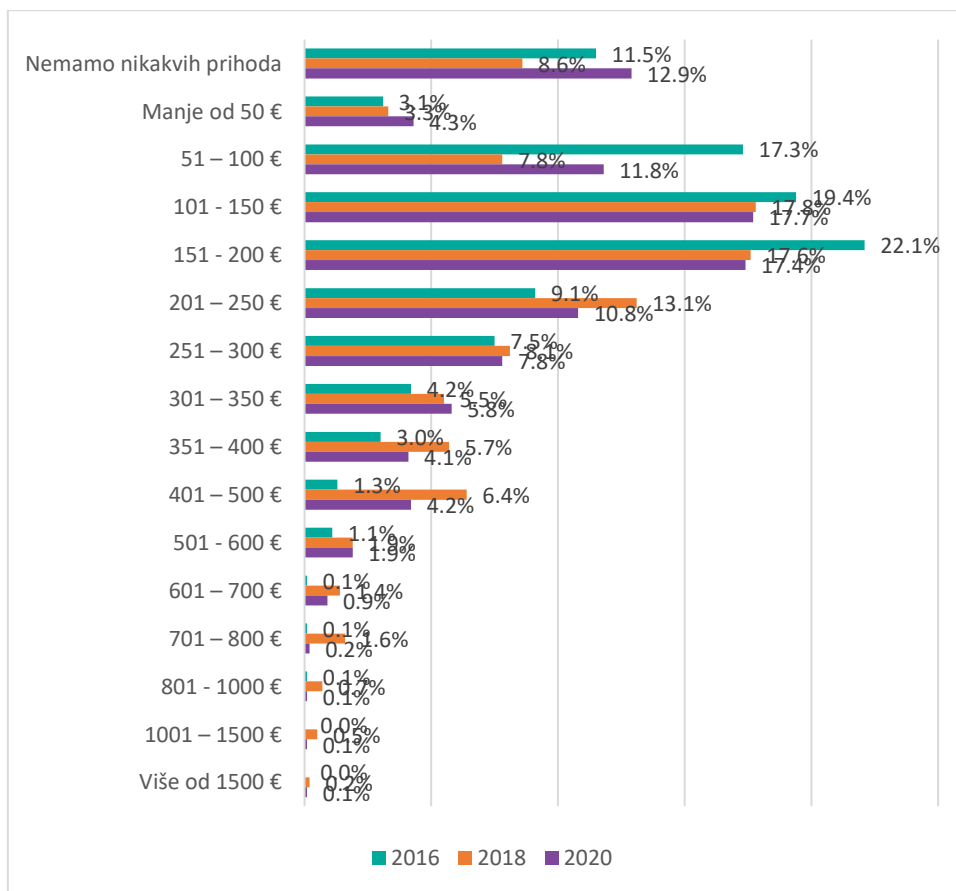
Grafikon 11: Kakva je po Vašem mišljenju ekonomska situacija romske i egipćanske zajednice u Crnoj Gori?

Struktura prihoda romskih i egipćanskih domaćinstva na mjesečnom nivou govori o teškoj ekonomskoj situaciji u kojoj se većina nalazi. Name, najveći broj romskih i egipćanskih domaćinstava mjesečno raspolaže sumom od 101 do 200 eur. Poređenja radi, minimalna potrošačka korpa⁴⁸ u Crnoj Gori za

⁴⁷Link za istraživanje: https://www.unicef.org/montenegro/sites/unicef.org.montenegro/files/2019-07/MNE_MICS6%20Statisti%C4%8Dki%20pregled%20Ishrana%20novoro%C4%91en%C4%8Dadi%20i%20male%20dijeca_Romska%20naselja%20u%20Crnoj%20Gori%202018..pdf

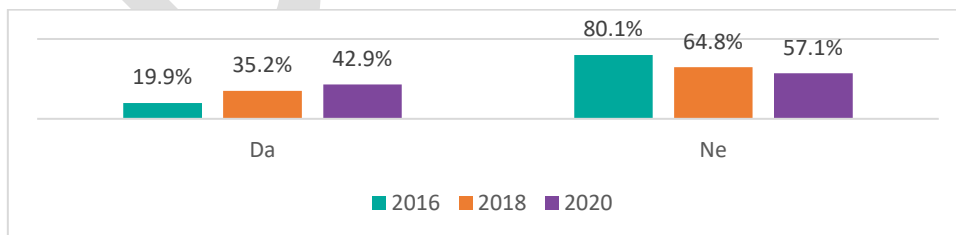
⁴⁸Minimalna potrošačka korpa u Crnoj Gori se, treba napomenuti, računa za četvoročlanu porodicu. S obzirom na to da je prosječan broj članova domaćinstva u romskoj i egipćanskoj zajednici 5.5, minimalni troškovi njihovog domaćinstva bi bar za jednu petinu trebalo da budu veći.

jun 2020. godine je iznosila 644,5 eur.⁴⁹ Pored toga, istraživanje je pokazalo porast broja pripadnika romske i egipćanske populacije koji imaju manje prihode, u odnosu na prihode evidentirane u 2016. godini.

Grafikon 12: Prihod

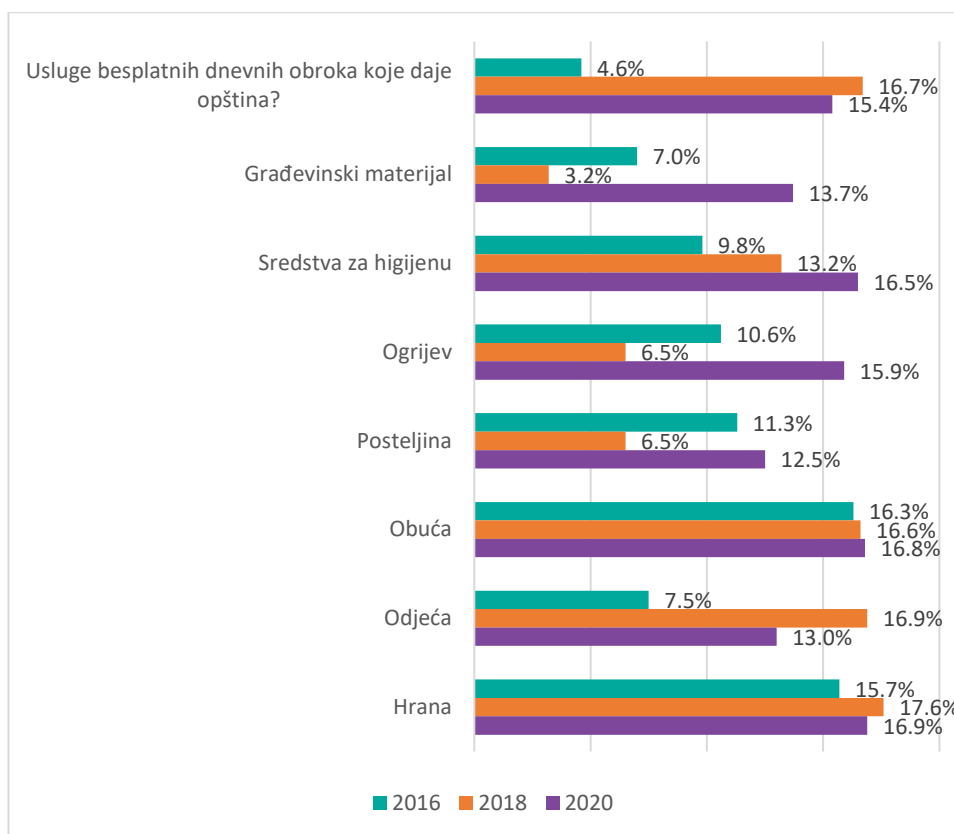
U pogledu nivoa korišćenja socijalne pomoći, istraživanje DeFacta pokazuje da skoro jedna polovina Roma i Egipćana koristi usluge i pomoć centara za socijalni rad, dok jedna trećina prima materijalnu pomoć svakog mjeseca. Istraživanje ukazuje da se procent korisnika usluga centara za socijalni rad povećava.

Grafikon 13: Da li ste koristili usluge centara za socijalni rad kroz vrijeme

⁴⁹ Izvor: Uprava za statistiku Monstat, https://www.monstat.org/uploads/files/minimalna%20potrosacka%20korpa/saopstenja/2020/6/MPK_jun%202020.pdf

Značajan procenat pripadnika romske i egipćanske populacije se javljaju kao korisnici različitih oblika materijalne pomoći u prethodnom četvorogodišnjem periodu.⁵⁰

Grafikon 14: Da li ste u posljednjih četiri godine dobili neki od sljedećih oblika pomoći? (% odgovora "DA")

Jedan od glavnih problema za dobijanje socijalne pomoći sa kojim se suočavaju Romi i Egipćani jeste neregistrovanje. Neposjedovanje pravnog statusa predstavlja krajnji oblik socijalne isključenosti i onemogućuje Romima i Egipćanima da imaju pristup socijalnim službama. Opšte prepreke na putu korišćenja socijalnih usluga kada je reč o romskoj i egipćanoskoj zajednici obuhvataju odsustvo informacija o raspoloživim službama i socijalnim davanjima, kao i jezičke barijere i višestruke vidove diskriminacije. Za siromaštvo karakteristične su i rodne predrasude, kao i činjenica da ono posebno pogađa žene i djecu. Romi i Egipćani su suočeni sa problemom pristupa javnim socijalnim uslugama kada je riječ o obrazovanju, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti, kao i sa odsustvom znanja i nepoznavanjem jezika, diskriminacijom i siromaštvom.

Duboko siromaštvo Roma i Egipćana i njihova socijalna isključenost u Crnoj Gori imaju i međugeneracijsku dimenziju. Kao i u drugim zemljama romski i egipćansko stanovništvo je znatno mlađe od većinske populacije, što jasno ukazuje na potrebu da se pažnja usredsredi na poboljšanje obrazovnih rezultata Roma i Egipćana kako bi se oni na taj način izveli iz začaranog kruga siromaštva.

Operativni cilj i indikatori

Operativni cilj 2:	Smanjiti nivo siromaštva, socijalne ekskluzije i postojećeg socio-ekonomskog jaza između romske i egipćanske populacije i većinskog stanovništva
---------------------------	--

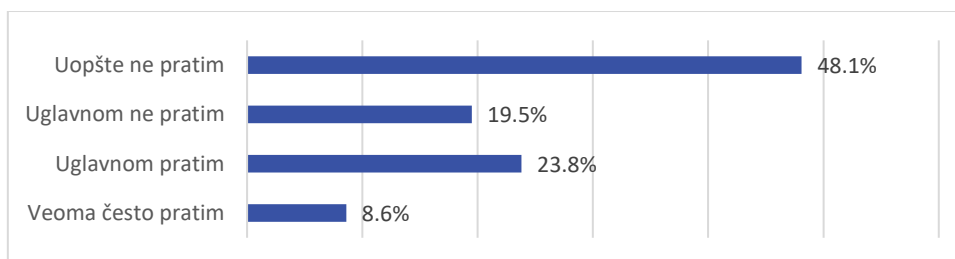
⁵⁰ Oko 1.200 porodica dobilo je jednokratnu novčanu pomoć od centara za socijalni rad za pokrivanje osnovnih troškova života, poput hrane, odjeće, školskih potrepština i kirije. Uz podršku Ambasade Kraljevine Norveške u Beogradu, posredstvom NVO Grupa 484, više od 24.000 djece sa smetnjama u razvoju i njihovih porodica, kao i romskih i egipćanskih porodica, dobili su higijenske pakete posredstvom Crvenog krsta, udruženja roditelja djece sa smetnjama u razvoju i dnevnih centara za ovu djecu.

Indikator učinka 1: Smaniti materijalnu deprivaciju romske i egipćanske populacije kao i razliku u izloženosti siromaštvu u odnosu na generalnu populaciju	2021	2023	2025
	91% Roma i Egipćana (56% jaz)	88% 52%	85% (Roma i Egipćana) (47% jaz)
Indikator učinka 2: (Multidimenzionalno siromaštvo djece) Smanjit ipreklapanja tri najčešće deprivacije za djecu 0-2, 0-5, 5-17 godina	2021	2023	2025
	65% (0-2 godina)	60%	55% (0-2)
	53% (0-5 godina)	48%	43% (0-5)
Siromaštvo 35% (5-17 godina)2021	30%	25% (5-17)	

Politička participacija

Predrasude i diskriminacija su realni i ozbiljni problemi za mnoge Rome i Egipćane, dok je anticiganizam kompleksan fenomen sačinjen od brojnih socijalnih, kulturnih i ekonomskih faktora. Sa aspekta ostvarenih rezultata u procesu integracije etno-nacionalnih manjina u Crnoj Gori, najlošiji rezultati ostvareni su u pogledu integracije romske i egipćanske zajednice. Teškoće u procesu integracije ove zajednice u crnogorsko društvo rezultat su i pravno-institucionalnih nedostataka, posebno u dijelu koji se tiče njene političke participacije. Ustav Crne Gore⁵¹ ne prepoznaje Rome i Egipćane kao nacionalnu manjinu, već ih tretira kao "druge manjinska zajednice". Takođe, ni Zakon o izboru odbornika i poslanika⁵² ne prepoznaje institut afirmativne akcije za pripadnike romske i egipćanske zajednice. Važno pitanje koje se postavlja jeste pitanje političkog predstavljanja romske i egipćanske zajednice u Crnoj Gori u svijetlu odredbi navedenog zakona, posebno u odnosu na etničke zajednice približno iste brojnosti kao i romska i egipćanska zajednica, u pogledu primjene afirmativne akcije kroz sniženje izbornog cenzusa od 0.35% za ulazak u nacionalnu i lokalne parlamente.

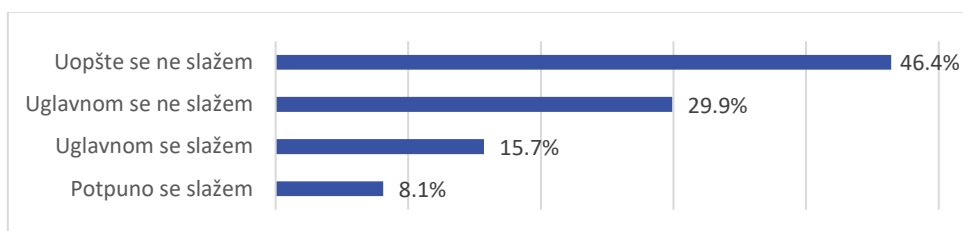
U pogledu nivoa političke uključenosti, podaci govore da je romska i egipćanska zajednica u Crnoj Gori u velikoj mjeri isključena iz procesa učešća i donošenja političkih odluka. Skoro dvije trećine pripadnika romske i egipćanske populacije prati uopšte ili donekle politička dešavanja. 76% Roma i Egipćana tvrdi da ne razumije najvažnija politička dešavanja u zemlji.

Grafikon 15: Koliko često pratite politička dešavanja?

⁵¹Preambula Ustava Crne Gore prepoznaje kao narode I nacionalne manjine u Crnoj Gori, Crnogorce, Srbe, Bošnjake, Albance, Muslimane, Hrvate, dok su Romi I Egipćani svrstani u kategoriju "drugi".

⁵² Zakon o izboru odbornika i poslanika, Sl. list Crne Gore, br. 16/2000, 10/2018, 109/2020

Grafikon 16: Da li se slažete sa sljedećom tvrdnjom: "Mislim da razumijem najvažnije političke probleme u društvu?"

Povećanje nivoa učešća romske i egipćanske zajednice u društvenim tokovima se postiže kroz osposobljavanje predstavnika Roma i Egipćana, posebno žena i mladih, za učešće u procesu odlučivanja i većoj uključenosti u društveni život. U tom pogledu, u narednom periodu potrebno je nastaviti sa edukativnim aktivnostima predstavnika romske i egipćanske zajednice, sprovođenjem aktivnosti u pogledu izmjena i dopuna postojećeg zakonskog okvira, u cilju garantovanja jednakih prava za političku participaciju Romima i Egipćanima. S tim u vezi, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava kontinuirano je organizovalo edukacije u cilju osnaživanja pripadnika romske i egipćanske populacije za učešće u procesu odlučivanja i učešće u javnom životu. Nakon završetka ciklusa edukacija održanih tokom 2019. godine koje je pohađalo 60 polaznika/ca (12 žena, 48 muškaraca, formirana je prva romska politička partija Demokratska partija Roma i Građanski pokret Roma i Egipćana – UPRE (Ujedinjeni pokret Roma i Egipćana).

Pored navedenog, potrebno je izgraditi prilike za društveno osnaživanje romske i egipćanske zajednice, posebno na lokalnom nivou, kroz razvijanje inkluzivnih i participativnih procesa od strane lokalnih samouprava i organizacija.

U tom pogledu, većini romskih i egipćanskih organizacija civilnog društva još uvijek nedostaju kapaciteti potrebni za postizanje jačeg uticaja na promjenu položaja romske i egipćanske zajednice. Nedostaju im kapaciteti za praćenje primjene mjera povezanih sa strategijama i politikama usmjerenim na uključivanje Roma i Egipćana i poboljšanje njihovog položaja, nedostaju vještine potrebne za uspješno privlačenje donatorskih sredstava, finansijski kapaciteti, znanja i vještine za akreiranje kvalitetnih projekata, uspješnu primjenu i praćenje učinka i kvaliteta realizovanih aktivnosti. S tim u vezi, posebno je staviti posebni akcent na:

- Zastupljenost i uključenost romskih i egipćanskih organizacija prilikom definisanja javnih politika i sprovođenja javnih rasprava.
- Jačanje saradnje između državnih organa i civilnih organizacija koje se bave pravima Roma i Egipćana, posebno u dijelu koji se odnosi na prava žena, djece i mladih.
- Jačanje kapaciteta organizacija civilnog društva za privlačenje EU donatorskih sredstava.
- Uvođenje rodne dimenzije u sve segmente javne politike, posebno u oblastima obrazovanja, zapošljavanja, zdravstva, dječje brige i suzbijanja višestruke diskriminacije, uključujući nasilje nad ženama i dječji ugovoreni brak.

Operativni cilj i indikatori

Operativni cilj 3:	Povećati nivo političke participacije i zastupljenosti romske i egipćanske zajednice u procesu izrade, sprovođenja i monitoringa javnih politika		
Indikator učinka 1:	2021	2023	2025
Povećati učešće Roma i Egipćana u političkom životu na lokalnom i nacionalnom nivou	<i>Predstavici RE zajednice nisu zastupljeni u lokalnim i nacionalnom parlamentu</i>	Izmjene i dopune Zakona o izboru odbornika i poslanika u cilju definisanja cenzusa za	Obezbiyeden cenzus

		politicke predstavnike za 0,35%	
Indikator učinka 2: Unaprijediti i osigurati učešće predstavnika Romskog savjeta i romskih i egipćanskih NVO organizacija u rad nacionalnih/lokalnih monitoring mehanizama za planske dokumente koji se bave pitanjima romske i egipćanske zajednice	2021 <i>Uključeno 10 predstavnika NVO</i>	2023 <i>Uključeno 15 predstavnika</i>	2025 <i>U svim politikama koje se bave unapređenjem položaja Roma i Egipćana uključeni su predstavnici romskih i egipćanskih NVO organizacija</i>

Stanovanje

Oblast stanovanja predstavlja jedno od najvažnijih egzistencijalnih pitanja sa kojima se suočavaju pripadnici romske i egipćanske populacije u Crnoj Gori. Rom i Egipćani najčešće estanuju u okvirima neformalnih i privremenih naselja, od kojih je značajan broj izgrađen korišćenjem neadekvatnih građevniskih tehnika i materijala. U velikom broju slučajeva na istoj lokaciji, nalaze uslovne i potpuno završene kuće i pored njih ekstremno siromašni neuslovni objekti.

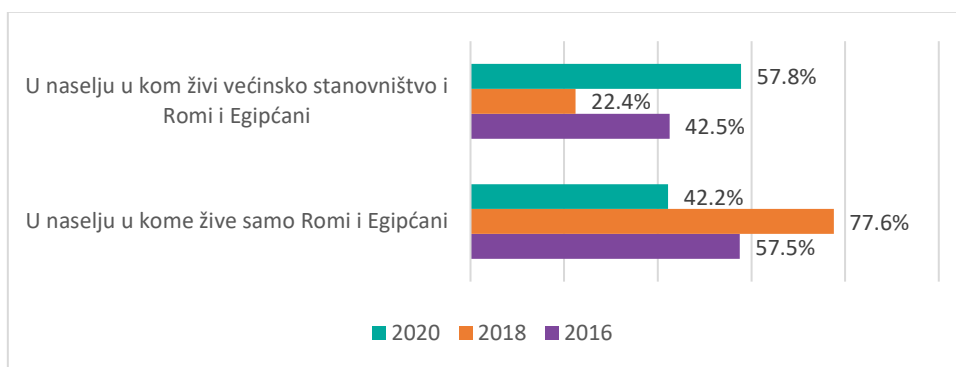
Ujedinjene nacije⁵³ definišu objekte koji ne zadovoljavaju potrebne minimalne standarde za stanovanje, kada sadrže barem jedan od sledećih kriterijuma:

- Neadekvatan pristup vodi za piće;
- Neadekvatan pristup komunalnoj i drugoj infrastrukturi (kanalizacionoj mreži, putnoj mreži, električnoj mreži itd);
- Neadekvatan pristup javnim servisima (školama, bolnicama, javnom prevozu itd).
- Loš strukturalni kvalitet stambenih jedinica (stambene jedinice građene neadekvatnom tehnikom gradnje i/ili odloših materijala, stambene jedinice propale usled lošeg održavanja i slično, koje su potencijalno opasne po bezbednost stanovnika);
- Prenaseljenost u smislu prosečne gustine stanovnika po jediničnoj površini naselja, odnosno u smislu velikog brojčlanova po domaćinstvu;
- Nesiguran pravni status objekata na parcelama (nerešeni imovinsko-pravni odnosi nad objektima i zemljištem);

Istraživanje UNICEF-a je pokazalo da roditelji romske i egipćanske djece smatraju da je koncentrisanje manjinske etničke populacije u naselja koja su namijenjena isključivo za nju još jedan vid jačanja njihove društvene segregacije i ograničavanja pristupa socijalnim uslugama, kao i vid izlaganja potencijalnom riziku od diskriminacije i netrpeljivosti od strane opšte populacije. Sve ovo može dovesti do negativnih ishoda u pogledu školovanja djece i njihove budućnosti uopšte.

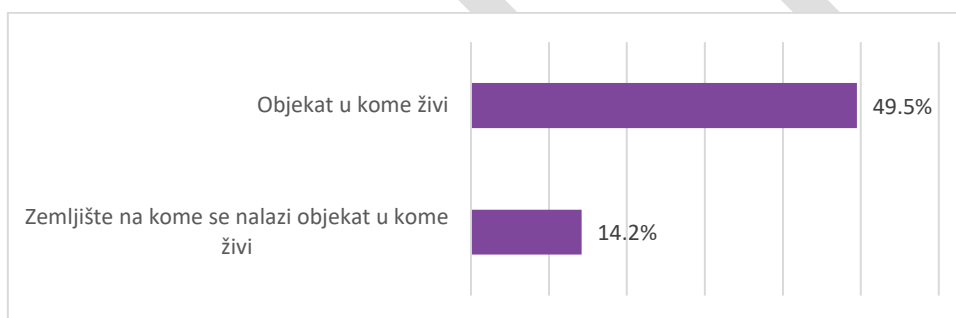
Istraživanje DeFakta, pokazuje da većina Roma i Egipćana u Crnoj Gori živi u naseljima u kojima ima i većinskog stanovništva, ali i dalje 42.2% njih živi u naseljima u kojima žive samo članovi romske i egipćanske zajednice, čime se potvrđuje postojanje visokog nivoa segregacije romske i egipćanske zajednice u Crnoj Gori. Međutim, značajno je istaći damanje Roma i Egipćana živi u segregiranim zajednicama danas nego 2016. godine.

⁵³ OHCHR i UN Habitat, „Pravo na adekvatne stambene uslove“, https://www.ohchr.org/documents/publications/fs21_rev_1_housing_en.pdf

Grafikon 17: Mjesto stanovanja kroz vrijeme

Također, istraživanje je pokazalo da polovina objekata u kojima žive pripadnici romske i egipćanske populacije se nalazi u njihovom vlasništvu. Međutim, značajno veći problem je identifikovan u pogledu vlasništva nad zemljištem na kojem su stambeni objekti izgrađeni, gdje je u dominantnom broju slučajeva evidentiran problem neriješenih imovinsko-pravnih odnosa u pogledu vlasništva nad samim zemljištem.

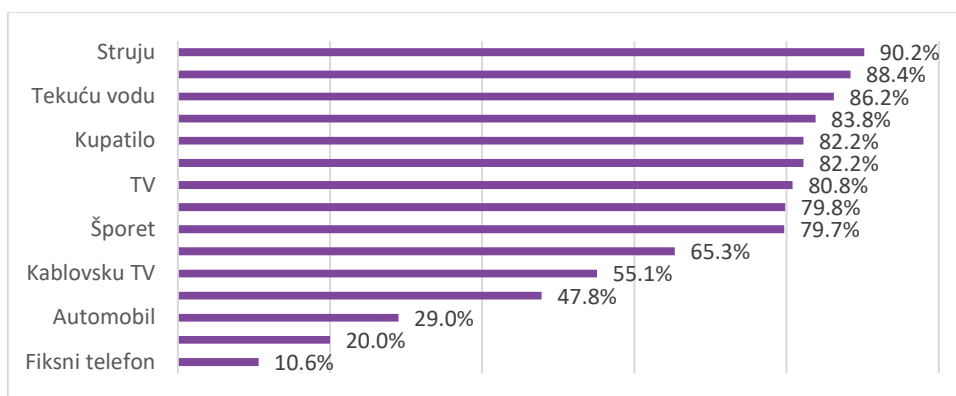

Grafikon 18: Da li Vaša porodica u svom vlasništvu posjeduje

Prenaseljenost stambenih objekata predstavlja dodatni problem, gdje istraživanje pokazuje da u prosjeku 5.5 članova domaćinstva živi zajedno u tipičnoj romskoj ili egipćanskoj zajednici. Najveći evidentirani broj članova domaćinstva koji je prijavljen da živi zajedno je u jednoj stambenoj jedinici je 16.

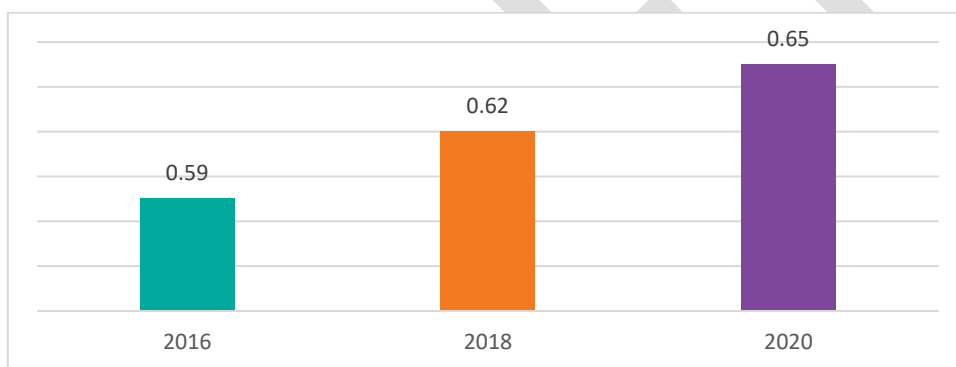
Veliki procenat domaćinstava u kojima žive Romi i Egipćani nemaju osnovne uslove za pristojan život u domaćinstvu. Tako, na primjer, 9.8% tvrdi da u njihovom domaćinstvu nema struje, a 11.6% nema vodu (13.8% tekuću vodu). 17.8% Roma i Egipćana nema kupatilo i frižider u svojim stambenim objektima, dok njih 20% nema šporet ni toplu vodu. Kompjuter koji je bio neophodan za učenje na daljinu tokom epidemije korona virusa nema 80% domaćinstava.

Pristup internetu na neki način (preko mobilnog telefona, wi-fi rutera ili na neki drugi način) ima svega 65.5% domaćinstava, dok internet svakog dana koristi svega 55.1% ispitanika.

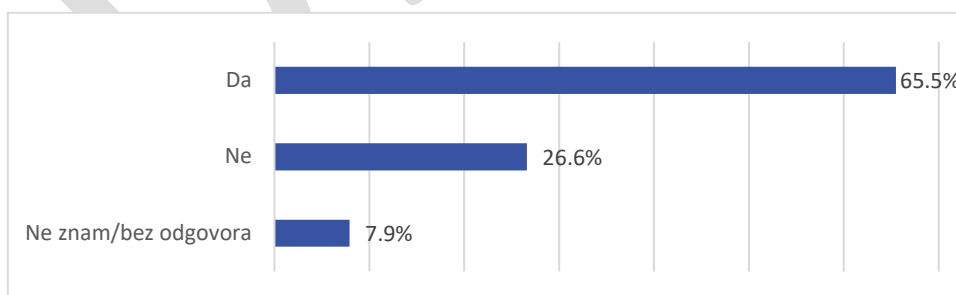
Grafikon 19: Da li Vaše domaćinstvo posjeduje sljedeće stvari (% odgovora DA)

Na osnovu podataka iz prethodnih istraživanja je izračunat kompozitni indeks opremljenosti domaćinstva.⁵⁴Tako izračunat indeks na podacima iz 2016. godine iznosi 0.59, na podacima iz 2018. godine 0.62, dok na podacima iz ovog istraživanja iznosi 0.65, što ukazuje veoma spor, ali pozitivan trend poboljšanja nivoa opremljenosti romskih i egipćanskih domaćinstava.

Grafikon 20: Kompozitni index materijalnog statusa

Ukupno 65.5% ispitanika tvrdi da njihovo domaćinstvo ima pristup internetu kod kuće. Za opštu populaciju, prema Upravi za statistiku, u 2019. godini ovaj procenat iznosi 74.3%.⁵⁵

Grafikon 21: Pristup domaćinstva internetu

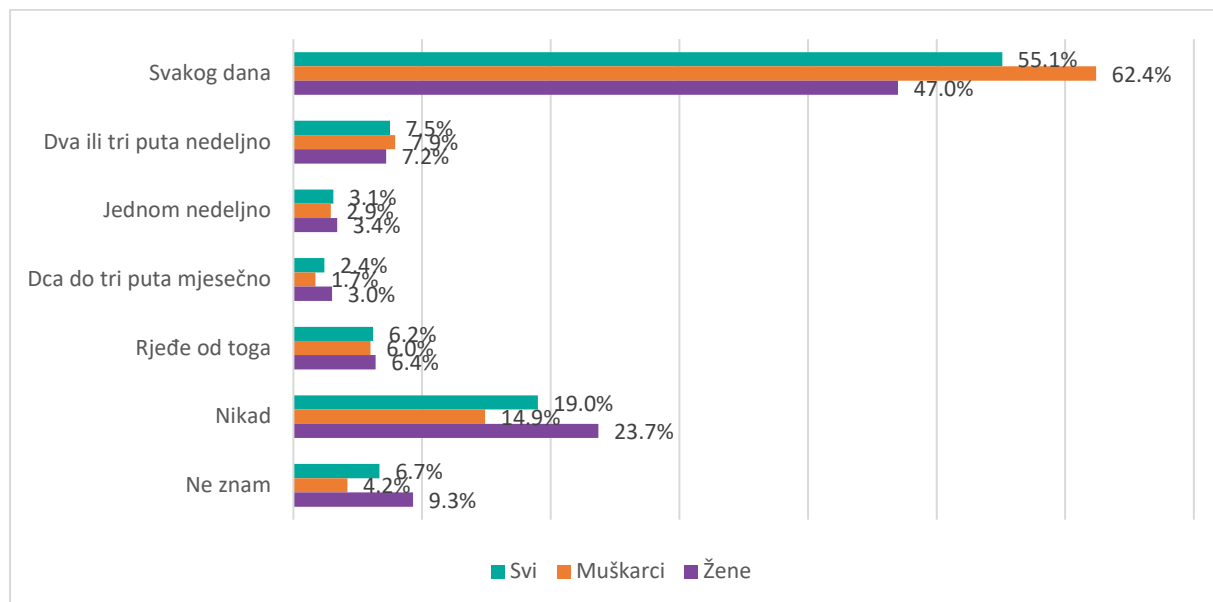
Iako veliki broj ispitanika posjeduje mobilni telefon (83.8%), relativno malo njih koristi internet svakog dana – 55.1%. Poređenja radi, 87.9% lica na nivou većinske populacije koristi internet svakog ili skoro

⁵⁴Kompozitni indeks je izračunat na način što je od svih varijabli (posjedovanje struje, vode...) kreiran kompozitni skor gdje 0 znači da domaćinstvo neposjeduje određeni element domaćinstva, a 1 da posjeduje.

⁵⁵ Uprava za statistiku Monstat, https://www.monstat.org/userfiles/file/ICT/2019/Uпотреба%20IKT%20u%20domacinstvima%202019_Final.pdf

svakog dana od onih koji su uopšte koristili internet u posljednja 3 mjeseca.⁵⁶ Istraživanje je pokazalo da u odnosu na one koji su rekli da uopšte koriste internet 74% Roma ili Egipćana koriste svakog dana internet.

Značajno je ukazati da postoje statistički značajne razlike između muškaraca i žena kada je u pitanju korišćenje interneta, gdje žene značajno manje koriste internet od muškaraca.

Grafikon 22

Uzimajući u obzir navedene podatke, primarni pravci djelovanja strateškog dokumenta u oblasti stanovanja se ogledaju u:

- **Legalizaciji postojećih stambenih objekata**

U narednom petogodišnjem periodu potrebno je preduzeti korake u pogledu rješavanja pitanja vlasništva nad izgrađenim objektima u kojima žive Romi i Egipćani, pri čemu posebna pažnja mora biti pružena pitanju izrade mape puta za legalizaciju objekata, rješavanja neriješenih imovinsko-pravnih odnosa u vezi zemljišta na kojima su stambeni objekti izgrađeni. U skladu sa tim, potrebno je ove objekte i naselja ili legalizovati, jer na taj način je moguće raditi na poboljšanju infrastrukture i rješavanja svih povezanih pitanja, ili pak ako nije moguća legalizacija, onda treba tražiti mogućnost izmještanja u adekvatne stambene objekte koji zadovoljavaju minimalne standarde potrebne za normalni život. Ukoliko ne postoji mogućnosti legalizacije objekata/naselja, onda se mora ponuditi trajno rješenje, a to je izmještanje romskih i egipćanskih naselja i pronalaska održivog rješenja koje neće dodatno povećati nivo segregacije romske i egipćanske zajednice. U pogledu stambenih objekata koje je moguće legalizovati, potrebno je preduzeti sve potrebne aktivnosti, kako od strane organa na državnom nivou i lokalnih samouprava nadležnih za pitanje legalizacije, kako bi ovaj problem bio riješen.

⁵⁶ Izvor Uprava za statistiku Monstat,

https://www.monstat.org/userfiles/file/ICT/2019/Uпотреба%20IKT%20u%20domacinstvima%202019_Final.pdf

- **Rješavanje problema prenaseljenosti stambenih objekata**

Poseban akcenat mora biti stavljen na rješavanje pitanja prenaseljenosti u romskim i egipćanskim stambenim objektima. Posebno je značajno ukazati da, prema dostupnim podacima u broju članova domaćinstva Crnoj Gori, prosječno domaćinstvo u Crnoj Gori ima 3 do 5 članova,⁵⁷ u odnosu na 5.5 članova u romskim i egipćanskim zajednicama. Uzimajući u obzir neadekvatnost stambenih objekata u kojima žive Romi i Egipćani, nameće se potreba rješavanja problema prenaseljenosti stambenih objekata u kojima živi navedena populacija. Primarni cilj koji je potrebno ostvariti u ovom segmentu oblasti stanovanja, jeste smanjenje evidentiranog jaza između većinske populacije i romske i egipćanske zajednice u pogledu prosječnog broja članova domaćinstva, kroz rješavanje stambenog pitanja Roma i Egipćana.

- **Obezbjeđivanje osnovnih uslova za pristojan život u stambenim objektima**

U Preporuci Komiteta ministara Saveta Evrope o unapređenju uslova života Roma i putujućih naroda⁵⁸ u Evropi, traži se revizija zakona i propisa, kao i politike rada i prakse kad je u pitanju stambeni smještaj, da bi se uklonila administrativna praksa i sve odredbe koje za rezultat imaju direktnu ili indirektnu diskriminaciju Roma i Egipćana. Sve javne komunalne usluge, kao što su voda, struja, odvoženje smeća i održavanje prilaznih puteva, kao i druge komunalne usluge moraju da se obezbijede za romska i egipćanska naselja. S obzirom da je sprovedeno istraživanje jasno ukazalo da postoji značajna razlika između nivoa dostupnosti komunalnih usluga i savremene kućne tehnike između većinskog stanovništva i Roma i Egipćana, strateški dokument stavlja posebni akcenat na rješavanje konkretnih problema. U tom pogledu, važno je osmisliti potrebne odgovore od strane državnih organa i partnerskih institucija, gdje će istovremeno sa rješavanjem pitanja legalizacije stambenih objekata i problema njihove prenaseljenosti, biti riješeno i pitanje dostupnosti komunalnih usluga.

- **Statistički podaci**

Pored navedenog, važno je ukazati na nedostatak statističkih i drugih relevantnih podataka koji informisano i zasnovano na dokazima planiranje i nadzor stambene politike Roma i Egipćana. Uključuje i nedostatak sistematizovanih podataka korisnika Regionalnog stambenog programa, programa socijalnog stanovanja i Programa za legalizaciju. U tom pogledu, potrebno je u saradnji s MONSTAT-om sprovesti anketu među Romima i Egipćanima kako bi se procijenili broj i teritorijalnu rasprostranjenost Roma i Egipćana obuhvaćenih lokalnim programima socijalnog stanovanja i Regionalnim stambenim programom, kao i broj i obuhvat/postotak stanovništva obuhvaćenog Programom legalizacije. Podatke treba raščlaniti prema starosnoj dobi, polu, mjestu prebivališta, broju članova porodice i drugim relevantnim podacima. Takođe, značajno je ukazati na Regionalnu metodologiju za mapiranje stanovanja Roma⁵⁹ koju je pripremio Regionalni savjet za saradnju i koja stavlja akcenat na prikupljanje podataka o stanovanju. Navedeni podaci predstavljaju prvi korak u procesu legalizacije, za kojim treba da slijedi usvajanje urbanističkih planova za područja stanovanja u kojima žive Romi i Egipćani i gdje je legalizacija moguća, kao i pružanje podrške Romima u procesu legalizacije i, konačno, ostvarenje legalizacije stambenih jedinica Roma i Egipćana.

Operativni cilj i indikatori

⁵⁷ Struktura domaćinstava u Crnoj Gori, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godini, https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/Saop%20%20struktura%20domacinstava%2004_11_.pdf

⁵⁸ Preporuka Komiteta ministara Saveta Evrope o unapređenju uslova života Roma i putujućih naroda, <https://rm.coe.int/09000016805dad2c>

⁵⁹ Regionalni savjet za saradnju, „Regionalna mapa za mapiranje stanovanja Roma“, 2020, <https://www.rcc.int/romaintegration2020/docs/126/regional-methodology-on-mapping-of-roma-housing>

Operativni cilj 4:	Obezbijediti stalno, pristojno, pristupačno i desegregirano stanovanje za pripadnike romske i egipćanske zajednice		
Indikator učinka 1: Smanjiti procenat stambene segregacije romske i egipćanske zajednice u odnosu na većinsku populaciju	2021 42,2%	2023 41%	2025 40 %
Indikator učinka 2: Smanjiti nivo prenaseljenosti stambenih objekata u kojima žive pripadnici romske i egipćanske zajednice	2021 5,5 članova domaćinstva	2023 5,3	2025 5
Indikator učinka 3: Povećati procenat vlasništva Roma i Egipćana nad stambenim objektima i zemljištem na kojima članovi zajednice žive	2021 Stambeni objekti (49,5%)	2023 50%	2025 52%
	Zemljište (14,2%)	14,5%	15%

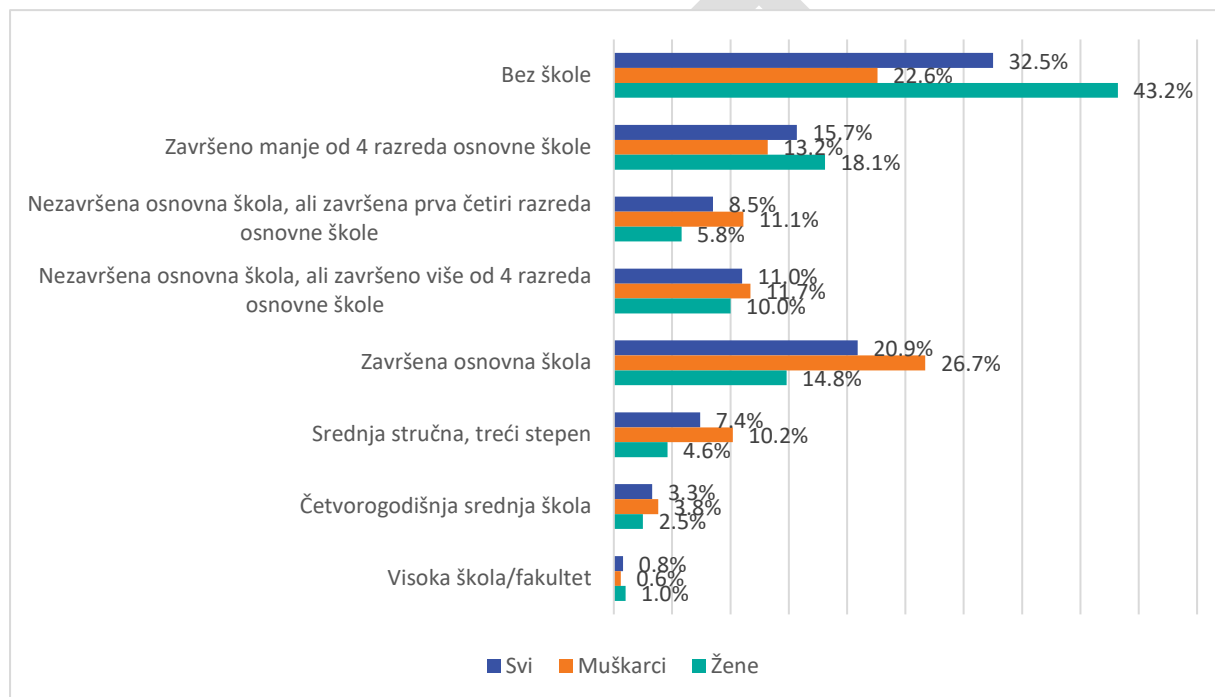
Obrazovanje

Stvaranje uslova za pružanje kvalitetnog obrazovanja za sve građane Crne Gore predstavlja jedan od osnovnih razvojnih parametara crnogorskog društva, gdje posebni značaj mora biti pružen napretku u obrazovanju manjina čiji je položaj nepovoljan, kakvi su Romi i Egipćani. Kvalitetan obrazovni sistem može pomoći da se nadomjesti socijalno nepovoljan položaj, unaprijede iskustva vezana za učenje, da djeca ostvare svoje potencijale i, u krajnjoj liniji, da se pripreme za aktivnu integraciju u društvo. Sa druge strane, nizak kvalitet obrazovanja utiče na visoku stopu napuštanja školovanja od strane romskih i egipćanskih učenika, do koje dijelom dovodi neefikasnost školskih sistema da zadrže romske i egipćanske učenike. Kvalitet obrazovanja je to što Romi i Egipćani dobijaju u školama, a što je od suštinskog značaja za uspjeh u školi i akademska postignuća, kao i za unapređenje mogućnosti za uspješno uključivanje Roma i Egipćana u tržište rada i društvene tokove. Istovremeno, nacionalni obrazovni sistem mora biti skoncentrisan na borbu protiv svih oblika diskriminacije i segregacije romske i egipćanske djece. Važno je ukazati da diskriminacija i segregacija Roma i Egipćana ne prestaje sa njihovim ulaskom u škole zajedno sa većinskim stanovništvom. Djelotvorne politike i aktivnosti za borbu protiv diskriminacije i segregacije mora da prati djelotvorna nastavna praksa, kako bi se poboljšala postignuća i smanjilo napuštanje školovanja. Shodno odredbama Zakona o zabrani diskriminacije diskriminacijom u oblasti vaspitanja, obrazovanja i stručnog osposobljavanja smatra se otežavanje ili onemogućavanje upisa u vaspitno-obrazovnu ustanovu i ustanovu visokog obrazovanja, izbora obrazovnog programa nasvim nivoima vaspitanja i obrazovanja, isključivanje iz ovih ustanova, otežavanje ili uskracivanje mogućnosti praćenja nastave i učešća u drugim vaspitnim, odnosno obrazovnim aktivnostima, razvrstavanje djece, učenika, polaznika obrazovanja i studenata, zlostavljanje ili na drugi način neopravdano pravljenje razlika ili nejednako postupanje prema njima.

Kada govorimo u uporednom odnosu nivoa obrazovanja između većinske populacije i populacije Roma i Egipćana, istraživanje UNICEF-a i MONSTAT je pokazalo da 53% djece iz većinske populacije starosti 3–5 godina pohađa program obrazovanja u ranom djetinjstvu, dok je taj procenat daleko niži u romskim i egipćanskim naseljima (16%). Među većinskom populacijom, stopa završavanja osnovne

škole iznosi 96%, a stopa završavanja srednje škole 86%. U romskim naseljima, stopa završavanja osnovne škole iznosi 56%, dok stopa završavanja srednje škole svega 3%. Ukupno 58% djece iz opšte populacije koja su mlađa od pet godina i samo 6% romske djece istog uzrasta kod kuće ima najmanje tri dječje knjige.⁶⁰

U pogledu percepcije nivoa obrazovanja od strane Roma i Egipćana u Crnoj Gori, istraživanje DeFacta je pokazalo da 32.5% ispitanika romske i egipćanske populacije ne posjeduje nijedan vid obrazovanja. Posebno je značajno ukazati na evidentirane razlike u nivou obrazovanja između muškaraca i žena. Procenat žena bez škole ili sa manje od 4 razreda osnovne škole značajno je veći nego procenat muškaraca, gdje je čak 43.2% žena ne posjeduje nijedan vid obrazovanja, dok je isto slučaj sa svega 22.6% muškaraca.

Grafikon 23: Obrazovanje

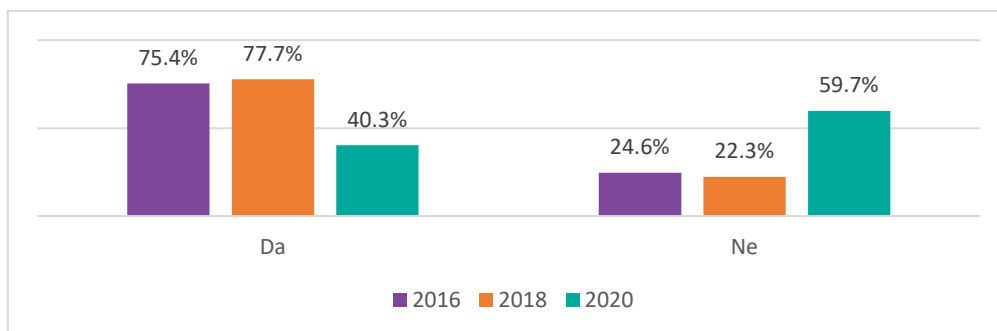
Ove razlike se smanjuju u najmlađoj generaciji (do 34 godine), ali i dalje ostaju statistički značajne. Tako, među mladima, 20.7% muškaraca nema nikakvu školu i 36.3% žena.

Predškolsko vaspitanje i obrazovanje od presudnog je značaja za sveukupan rast, razvoj i formiranje ličnosti djeteta. Značaj predškolskog obrazovanja je posebno važan usled činjenice da u porodičnom okruženju romska i egipćanska djeca nisu u stanju da steknu neophodna početna znanja i vještine koje će im povećati šanse za efektivnost rezultata u osnovnom obrazovanju. U pogledu nivoa zastupljenosti Roma i Egipćana u predškolskom obrazovanju, od onih koji imaju djecu tog uzrasta potvrdno je odgovorilo 40.3%, što je manje nego 2018. godine.⁶¹ Ipak, ovi podaci su mnogo bliži rezultatima istraživanja koji su zajedno sprovedeli Monstat i UNICEF 2019. godine – *Istraživanje višestrukih*

⁶⁰UNICEF i MONSTAT, "Višedimenzionalno siromaštvo djece u Crnoj Gori", 2018, https://www.unicef.org/montenegro/sites/unicef.org.montenegro/files/2019-07/MNE_MICS6%20Statisti%C4%8Dki%20pregled%20Obrazovanje_Romska%20naselja%20u%20Crnoj%20Gori%202018..pdf

⁶¹Ipak, treba uzeti u obzir da je istraživanje sprovedeno tokom trajanja COVID-19 epidemije što je moglo da utiče na način na koji su roditelji razumjeli ovo pitanje. Ovo dodatno potvrđuje to da je veliki broj roditelja, na narednom pitanju „zašto djeca ne idu u vrtić“ naveo da ih je strah od virusa.

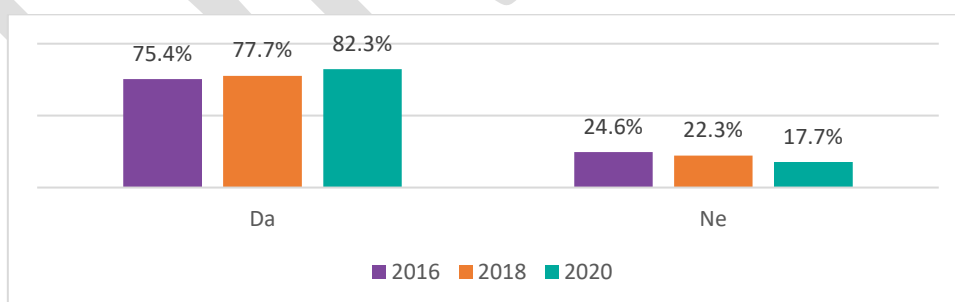
*pokazatelj*⁶², prema kojima je 16% romske i egipćanske djece između 36 i 59 mjeseci bilo upisano u ustanove ranog obrazovanja.⁶³ Ostali razlozi ukazuju na to da je nemaština i siromaštvo često razlog zašto romska i egipćanska djeca ne idu u školu i vrtiće, uz generalni uzrok koji se odnosi na diskriminaciju.

Grafikon 24: Da li neko dijete iz Vašeg domaćinstva pohađa vrtić (samo oni koji imaju djecu tog uzrasta N=511)

Razlozi zbog kojih tako nizak procenat romske i egipćanske djece pohađa ustanove ranog obrazovanja se kreće od, problema koji se odnose na slučajeve diskriminacije i zlostavljanja romske i egipćanske djece, nedovoljnih materijalnih uslova i nepismenosti roditelja, preko nedostatka ličnih dokumenata koja su potrebna za upis djece u predškolske ustanove. Takođe, značajan faktor koji utiče na nizak procenat upisa u predškolske ustanove, jesu tradicija i običaji Roma i Egipćana koji imaju uticaj na nivo upisa romske i egipćanske djece u obrazovne institucije, pri čemu značajan problem predstavljaju dječji ugovoreni brakovi i dječje prosjačenje. Pored toga, problemi sa kojima se suočavaju romska i egipćanska djece se ogledaju u postojanju jezičkih barijera, s obzirom da je obrazovanje na jeziku koji nije materinji romskoj i egipćanskoj djeci. Ovo dovodi do značajnog problema – neki učenici završavaju školu, a da prethodno ne savladaju osnovne vještine čitanja ili pisanja.

Sa druge strane procenat djece koja pohađaju osnovnu školu se povećao u odnosu na prethodne talase istraživanja. Naime, on je iznosio 75.4% 2016. godine, 77.7% 2018. godine, da bi sada 82.3% roditelja koji imaju djecu osnovnoškolskog uzrasta reklo da djeca idu u školu.

Grafikon 25: Da li neko dijete iz Vašeg domaćinstva pohađa osnovnu školu? (samo oni koji imaju djecu tog uzrasta N= 627)

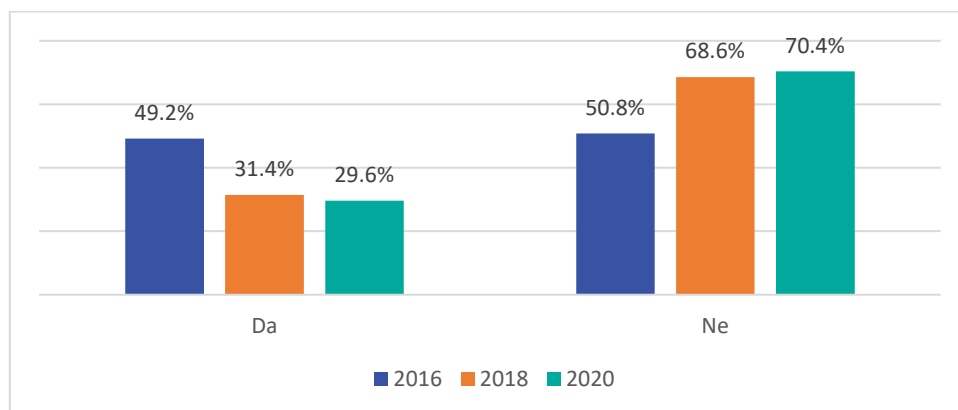
Povećanje učestalosti izostanaka romske i egipćanske djece iz obrazovnog sistema počinje već u završnim razredima osnovne škole, ali je najznačajnije na prelazu iz osnovne škole u srednjoškolski sistem obrazovanja. To je i procentualno vidljivo, gdje je broj romske i egipćanske djece koja su u srednjoškolskom uzrastu i koja pohađaju nastavu znatno niži od brojki koje su predstavljene na prethodnom grafikonu. U odnosu na prethodne pokazatelje, došlo je do blagog pada u pogledu broja djece koja pohađaju srednju školu. Strateški dokument će staviti poseban akcenat na povećanju

⁶² MONSTAT I UNICEF, "Istraživanje višestrukih pokazatelja", 2021,

<https://www.monstat.org/cg/page.php?id=1028&pageid=15>

⁶³ Više informacija dostupno preko Internet prezentacije: mics.unicef.org/surveys

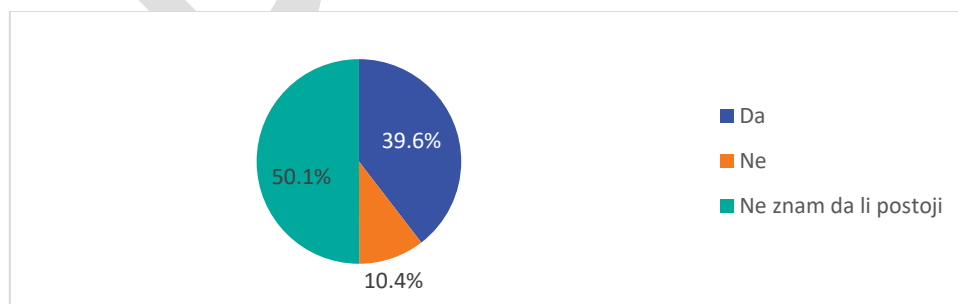
stepena upisa i smanjenje stepena 'drop-out'-a djece iz osnovnog i srednjeg obrazovanja. Pored toga, posebna pažnja će biti posvećena obrazovanju i stručnom osposobljavanju starije populacije tj. onih koji nisu u školskom uzrastu. Podaci ukazuju da je obrazovna struktura ove populacije veoma nepovoljna, a ova nepovoljnost jako negativno utiče na njihovu mogućnost zapošljavanja, kao i na nemogućnost da se pruži adekvatna podrška vlastitoj deci koja su u procesu obrazovanja.

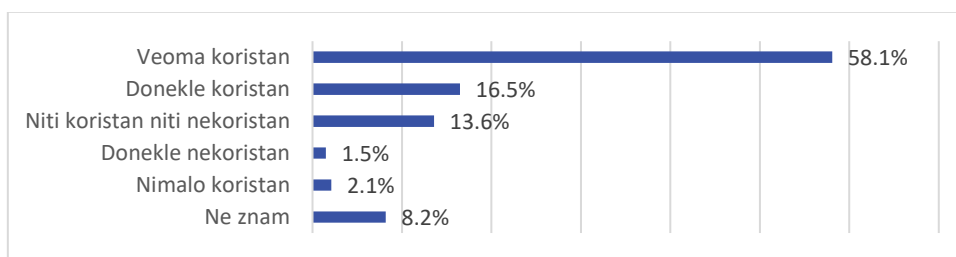
Grafikon 26: Da li neko dijete iz Vašeg domaćinstva pohađa srednju školu (samo oni koji imaju dijete tog uzrasta N=469)

Istraživanje UNICEF-a i MONSTAT-a je pokazalo da nedostaci u obrazovanju svoj uzrok imaju u siromaštvu djece romskog i egipćanskog porijekla. Indikatori su pokazali da je samo 80% romske djece pohađalo školu, te da troje od njih deset zaostaje u pogledu akademskih postignuća. Finansijska ograničenja identifikovana su kao ključni faktor koji ometa pohađanje škole, jer mnoga domaćinstva nisu u stanju da pokriju troškove pribora i materijala, prevoza i hrane, dok određeni broj romske i egipćanske djece se suočava sa nedostatkom odjevnih predmeta koje mogu koristiti za školu. Finansijska deprivacija takođe može prouzrokovati stigmu i psihološku agresiju u školi prema djeci koja ne mogu da priušte socijalno prihvatljivu odjeću ili obuču. Neka romska i egipćanska djeca koja pohađaju srednju školu navode da su dobila stipendije od strane države, ali da to nije bilo ni izbliza dovoljno za pokrivanje troškova školovanja, te su mnoga djeca prinuđena da napuste školu.

Najveći procenat anketiranih roditelja romske i egipćanske nema informaciju o tome da li u njihovoj zajednici postoji saradnik u obrazovanju. Ipak, oni koji su upoznati sa njegovim ili njenim postojanjem veoma su zadovoljni time koliko su usluge korisne. Skoro polovina Roma i Egipćana koji su upoznati da saradnik-ca postoji je koristio njegove ili njene usluge. Većina pripadnika romske i egipćanske zajednice smatra da je saradnik u nastavi bio koristan i podržava njihovo dalje učešće u okviru sistema obrazovanja namijenjenog njihovoj djeci.

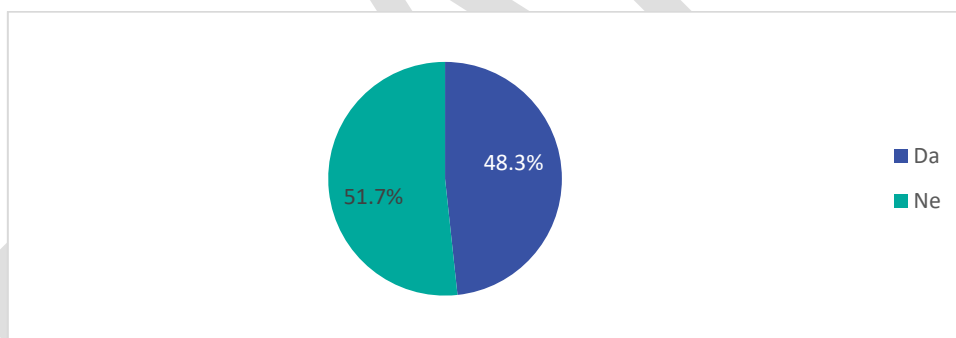
Grafikon 27: Postoji li saradnik u obrazovanju u Vašoj zajednici (medijator)?

Grafikon 28: Koliko je on-a koristan-a za Vas?

Ključni zadatak Saradnika u obrazovanju jeste da u saradnji sa školskim institucijama pomogne pri identifikaciji i upisu romske i egipćanske djece u obrazovni sistem. Posebno, zadatak je Saradnika da pruža neposrednu podršku romskoj i egipćanskoj djeci u ostvarivanju prava na obrazovanje, podstiče djecu na uključivanje u sistem obrazovanja, podstiče redovnost učenika u pohađanju nastave i van-nastavnih aktivnosti kako u formalnom tako i u neformalnom obrazovanju, organizuje dolazak učenika do obrazovne ustanove, posreduje prilikom savladavanja jezičkih barijera između obrazovne institucije i učenika, u intenzivnoj komunikaciji sa roditeljima preduzima konkretne mjere kako bi se spriječilo napuštanje škole.

Pored navedenih faktora, važno je ukazati i na negativan uticaj pandemije virusa COVID-19, koja je posebno izražena u oblasti obrazovanja romske i egipćanske populacije. Podaci pokazuju da je učenje na daljinu tokom COVID 19 epidemije predstavljalo izazov za romsku i egipćansku zajednicu. Naime, skoro polovina romske i egipćanske djece nije mogla da prati učenje na daljinu tokom epidemije.

Grafikon 29: Ako imate dijete školskog uzrasta, je li moglo da prati učenje na daljinu tokom epidemije korona virusa? (N=719)

Kao glavni razlozi nemogućnosti učešća u online nastavi javljaju se nedostatak pristupa internetu, struji i telefonu. Nedostatak obrazovanja kod značajnog broja roditelja romske i egipćanske djece dodatno je otežao proces učenja na daljinu, posebno u situacijama kada saradnik u nastavi nije bio dostupan.

U tom pogledu, u narednom periodu sprovođenja javne politike potrebno je staviti akcenat na:

- Razvoj programa za podsticanje većeg učešća romske i egipćanske djece u predškolskom obrazovanju (prije svega u redovnim predškolskim ustanovama), kako bi se omogućila njihova socijalna uključenost i prevladale moguće prepreke jezičkom i kulturnom učešću u osnovnoj školi.
- Procenat napuštanja škole od strane romske i egipćanske djece najveći je nakon osnovnog obrazovanja⁶⁴, a kasnije i nakon završene srednje škole. S tim u vezi, potrebno je da svaka škola razvije individualni plan tranzicije za romske učenike. Pažljivim praćenjem školskih postignuća nastavnika i pomoćnika treba prepoznati djecu u riziku od napuštanja škole, a nakon identifikacije treba pružiti dodatnu podršku učenicima kao i njihovim roditeljima. Cilj plana tako bi bio

⁶⁴ Predškolsko obrazovanje napušta 2,2 %, Osnovno obrazovanje napušta 11%. Manje od jedne trećine završi osnovnu školu, dok 7,4% završi srednje obrazovanje.

identifikovati kapacitete i vještine djece prema kojima tim unutar škola može da radi s djecom u kasnijoj fazi.

- Da bi se omogućila tranzicija sa osnovnoškolskog na srednješkolski nivo, kao sa srednjeg obrazovanja na univerzitetski nivo, važno je osigurati dodatnu potporu mentorstvu i tutorstvu.
- Pobriniti se da imaju osiguran prevoz i druga sredstva kako bi mogli učestvovati u vannastavnim aktivnostima i društvenim događanjima, poput proslava mature. Promovisati priče o prijateljstvu i dobrim praksama druženja vršnjaka putem konvencionalnih medija i društvenih medija.
- Potrebno je preduzeti dodatne mjere kako bi se Romi i Egipćani uključili u univerzitetski nivo obrazovanja. Pored postojećih mjera koje uključuju dodatne bodove Romima za upis na univerzitet, kao i stipendije, potrebno je pružiti mentorsku podršku romskim studentima
- Organizovati kampanju za uključivanje odraslih u program elementarnog funkcionalnog opismenjavanja i osnovnog obrazovanja za odrasle, kao i u programe stručnog obrazovanja i osposobljavanja. Potrebno je da NVO koje podržavaju Roma i Egipćana i predstavnici Roma i Egipćana organizuju aktivnosti sa ciljem da motivišu i podrže odrasle da se uključe u program opismenjavanja i osnovnog obrazovanja odraslih i različite oblike stručnog obrazovanja i osposobljavanja.

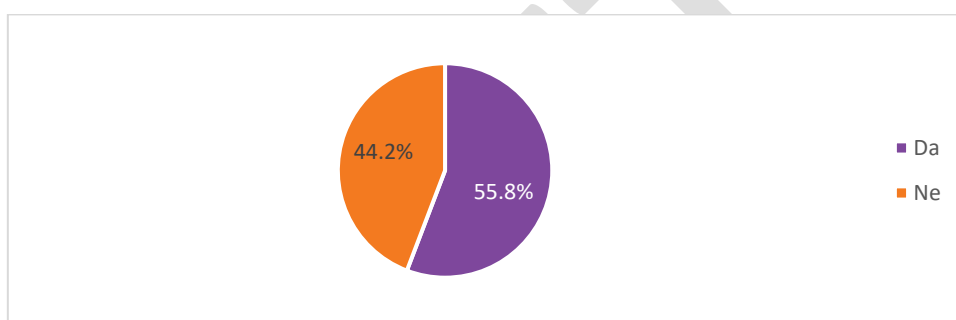
Operativni cilj i indikatori

Operativni cilj 5:	Unaprijediti dostupnost, efektivnost i kvalitet obrazovanja za sve pripadnike romske i egipćanske zajednice		
Indikator učinka 1: Povećati procenat romske i egipćanske djece koja pohađaju program obrazovanja u ranom djetinjstvu	2021 16%	2023 23%	2025 30%
Indikator učinka 2: Povećati procenat pripadnika romske i egipćanske zajednice koji su uspješno završili osnovnu školu	2021 56%	2023 65%	2025 75%
Indikator učinka 3: Povećati procenat pripadnika romske i egipćanske zajednice koji su uspješno završili srednju školu	2021 3%	2023 10%	2025 20%
Indikator učinka 4: Povećati broj pripadnika romske i egipćanske zajednice koji upisuju visokoskolske ustanove na godisnjem nivou	2021 4 Broj koji su završili fakultet prošle godine?	2023 8 godišnje	2025 15 godišnje

Zapošljavanje

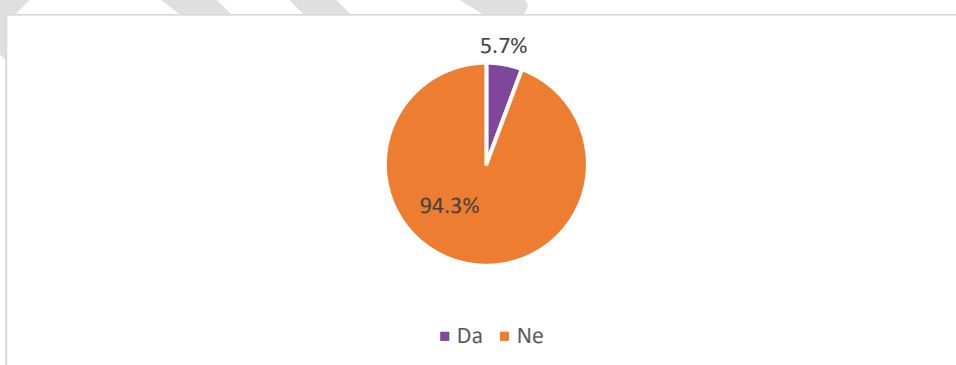
Nizak nivo zaposlenosti Roma i Egipćana u Crnoj Gori je zasnovan na osnovama njihove nepodobnosti tržištu rada i strukturi tog tržišta koja akcent stavlja na vještine, znanje i lične karakteristike koje većina Roma i Egipćana ne posjeduje. Na evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore prosječno se godišnje nalazi oko 800 lica koja se deklarišu kao pripadnici romske i egipćanske populacije. Učešće žena među njima je oko 55 %. U ukupnoj registrovanoj nezaposlenosti romska i egipćanska populacija učestvuje sa oko 1,85 %. Preko 90 % registrovanih pripadnika romske i egipćanske populacije čine lica bez zanimanja i stručne spreme.⁶⁵

Istraživanje DeFacta je pokazalo da je samo polovina Roma i Egipćana koji su nezaposleni prijavljena na Zavodu za zapošljavanje. Od onih koji su prijavljeni, nešto manje od jedne trećine nije registrovano kao pripadnik-ca romske ili egipćanske zajednice.

Grafikon 30: Da li ste prijavljeni na Zavodu za zapošljavanje?

Jedan od razloga zbog čega se skoro trećina pripadnika i pripadnica romske i egipćanske zajednice na Zavod ne prijavljuje kao pripadnik-ca ove zajednice jeste i podatak da veoma mali udio Roma i Egipćana tvrdi da je u posljednje četiri godine dobio pomoć za samozapošljavanje koja je namijenjena ovoj zajednici.

Grafikon 31: Ako ste registrovani, da li ste nekada od Zavoda za zapošljavanje dobili novac da se samozaposlite ili da počnete neki posao u posljednje četiri godine? (N=370)

Glavni razlozi niske zaposlenosti Roma i Egipćana se primarno ogledaju u segregaciji ove zajednice, gdje čak i u situaciji nedovoljne konkurentnosti Roma i Egipćana na tržištu rada, drugi faktori kao što su anticiganizam i diskriminatorne prakse poslodavaca, imaju presudni uticaj na njihovu nezaposlenost. Kao rezultat diskriminatornih praksi, Romi i Egipćani imaju pristup, u najvećem broju slučajeva, isključivo neformalnoj ekonomiji i nesigurnim radnim zanimanjima koja su veoma slabo

⁶⁵Potreban je izvor podataka iz Zavoda za zapošljavanje

plaćena. Prema istraživanju "UNDP WB Regional Roma Survey"⁶⁶ iz 2017. godine, utvrđeno je da u Crnoj Gori 61% Roma i Egipćana radi na neformalnim poslovima, naspram 33% pripadnika većinske populacije koji su zastupljeni u neformalnoj ekonomiji. Istraživanje CEDEM-a iz 2019. godine, „Međuetnički odnosi i etnička distanca u Crnoj Gori“⁶⁷, je pokazalo da najveći stepen ukupnog etničkog distanciranja prema Romima (0.61), na ljestvici od 0 do 1, čime se pokazuje nizak nivo volje poslodavaca da pruže zaposlenje i priliku da rade pripadnicima romske i egipćanske zajednice.

Uprkos postojećem pravnom okviru koji zabranjuje sve oblike diskriminacije zasnovane na rasnoj ili etničkoj osnovi, Romi i Egipćani su i dalje suočeni sa nedovoljnom implementacijom zakonodavstva koje treba da obezbijedi primjenu pozitivnih mjera za njihovo zapošljavanje. Zakon o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti predviđa mjere aktivne politike zapošljavanja, uključujući i subvencije za zapošljavanje.⁶⁸ Član 2. Uredbe o subvencijama za zapošljavanje određenih kategorija nezaposlenih lica⁶⁹ navodi da subvencije može da ostvari poslodavac koji zaposli lice koje pripada populaciji Roma i Egipćana. Međutim, činjenica je da poslodavci iz javnog i privatnog sektora ne preduzimaju značajnije mjere u cilju primjene politike jednakih mogućnosti za Rome i Egipćane. Istraživanje CEDEM-a "Zapošljavanje Roma i Egipćana u Crnoj Gori"⁷⁰, ukazuje da je jedan od najvećih problema sa kojima se Romi i Egipćani suočavaju upravo nezaposlenost. Podaci ukazuju da je preko 80 % pripadnika ove zajednice nezaposleno, dok je 7 % zaposleno u javnom sektoru, 7 % u privatnom sektoru, dok je 4,1 % je samozaposleno. Takođe, u okviru istraživanja CEDEM-a „Oblici, obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori – trendovi i analiza“ iz 2018. godine⁷¹, evidentirano je da najveći stepen diskriminacije Roma i Egipćana zastupljen upravo u oblasti zapošljavanja, dok nakon toga slijede tri oblasti u kojima su razlike veoma male, a to su: kultura, obrazovanje i zdravstvena zaštita.

Istraživanje DeFacta je pokazalo da većina pripadnika romske i egipćanske zajednice koja je anketirana nema posao – čak 70.7%. Međutim, važno je ukazati na pozitivan trend u odnosu na istraživanja za 2016. i 2018. godinu kada je procenat iznosio 84.4% i 81.9%. Posebno su statistički značajne razlike između muškaraca i žena. Naime, muškarci su ne samo značajno više zapošljeni, već se i češće nalaze u aktivnoj radnoj snazi, primarno među onima koji traže posao. Oni koji su nezaposleni i traže posao, to čine u prosjeku **6.7** godina.

⁶⁶ „UNDP WB Regional Roma Survey“, 2017, <https://www.eurasia.undp.org/content/rbec/en/home/library/roma/the-position-of-roma-women-and-men-in-the-labour-markets-of-west.html>

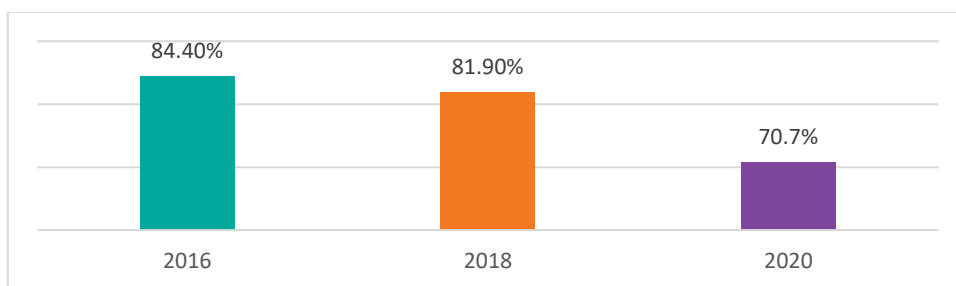
⁶⁷ CEDEM, „Međuetnički odnosi i etnička distanca u Crnoj Gori“, 2019.,

⁶⁸ Zakon o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja i nezaposlenosti, Službeni list Crne Gore, br. 14/10, 39/11, 40/11, 45/12, 61/13; 20/15, 52/16.

⁶⁹ Član 2. Uredbe o subvencijama za zapošljavanje određenih kategorija nezaposlenih lica, Službeni list Crne Gore, br. 80/15, 77/16.

⁷⁰ CEDEM, „Zapošljavanje Roma i Egipćana u Crnoj Gori“, 2018,

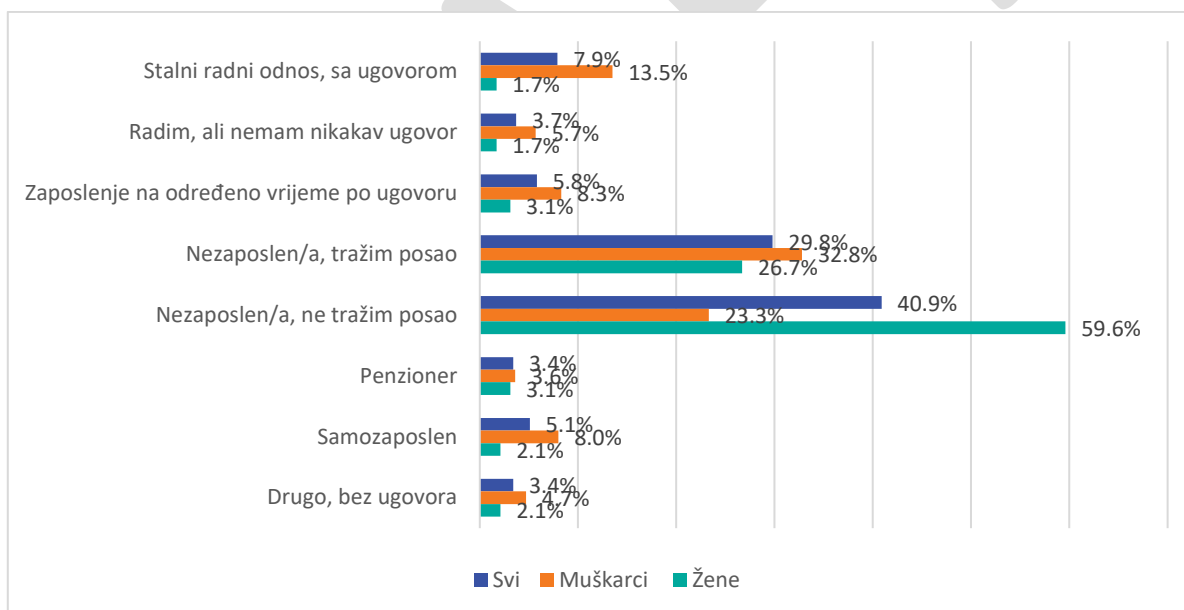
⁷¹ CEDEM-a „Oblici, obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori – trendovi i analiza“ iz 2018,

Grafikon 32: Procenat nezaposlenih prema istraživanjima od 2016. do 2020. godine

Iako podaci ukazuju na trend smanjenja nezaposlenosti i dalje je razlika između romske i egipćanske i većinske populacije Crne Gore velika. Poređenja radi, podaci za ukupnu populaciju u Crnoj Gori kažu da je stopa nezaposlenosti u prvom kvartalu 2020. godine bila 16.3%.⁷²

Još jedan važan indikator iz statistike o radnoj snazi je *stopa neaktivnosti*⁷³ koja iznosi 43.4% na nivou ukupne populacije u Crnoj Gori, a 50.2% među ženama. Podaci ukazuju na to da bi stopa neaktivnosti među romskom i egipćanskom populacijom mogla biti na nivou (ili čak niža) od stope neaktivnosti većinske populacije u Crnoj Gori. Sa druge strane, stopa neaktivnosti među Romkinjama i Egipćankama je značajno viša nego kad je u pitanju ukupna ženska populacija u Crnoj Gori – 59.6%.

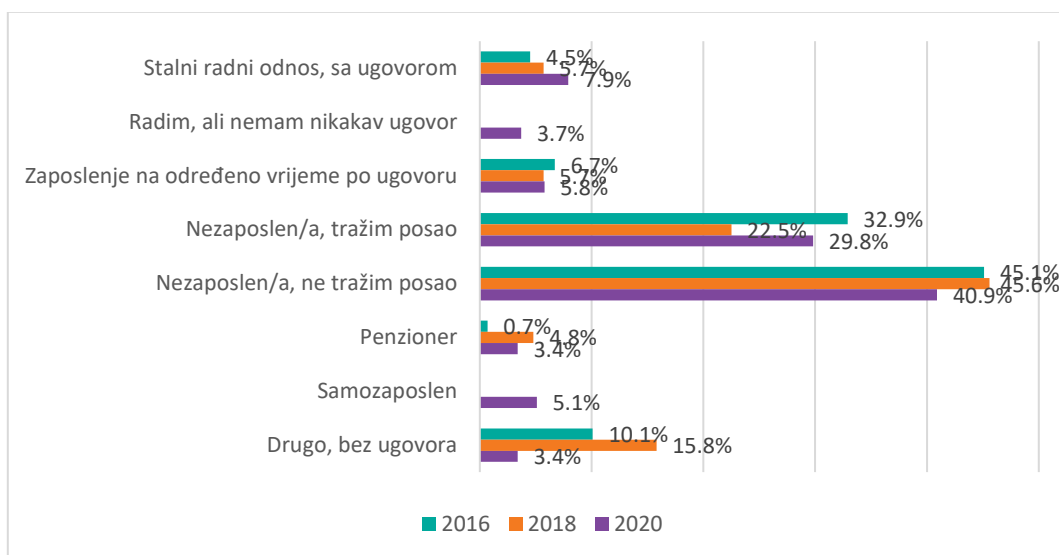

Grafikon 33: Kakav je Vaš status zaposlenja?

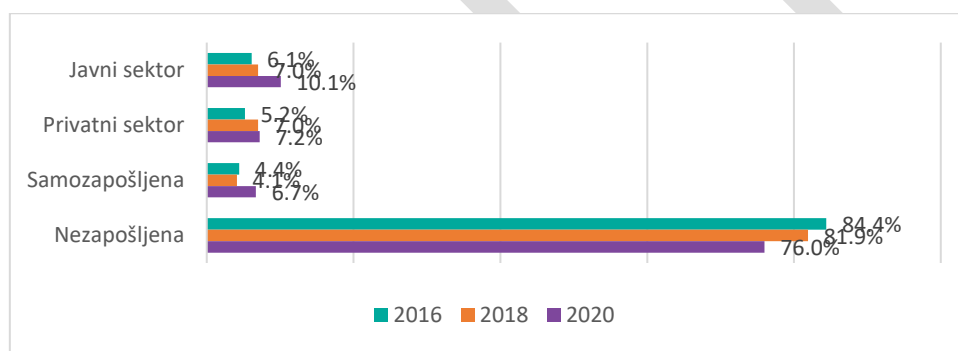
Najveći broj zaposlenih Roma i Egipćana je zastupljenu javnom sektoru, zatim u privatnom. U ovom dijelu je važno ukazati na porast procenta zaposlenih Roma i Egipćana u javnom sektoru i porast broja zaposlenih koji su zasnovali stalni radni odnos u prethodnom četvorogodišnjem periodu..

⁷² Uprava za statistiku Monstat, <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=1762&pageid=22>. Iako zbog različite metodologije obračuna podaci nisu direktno uporedivi mogu poslužiti kao okvirni pokazatelj razlike između romske i većinske populacije u Crnoj Gori.

⁷³ Stopa neaktivnosti predstavlja procenat stanovništva starog 15 i više godina koji nije zaposlen i ne traži posao u ukupnom stanovništvu istog godišta.

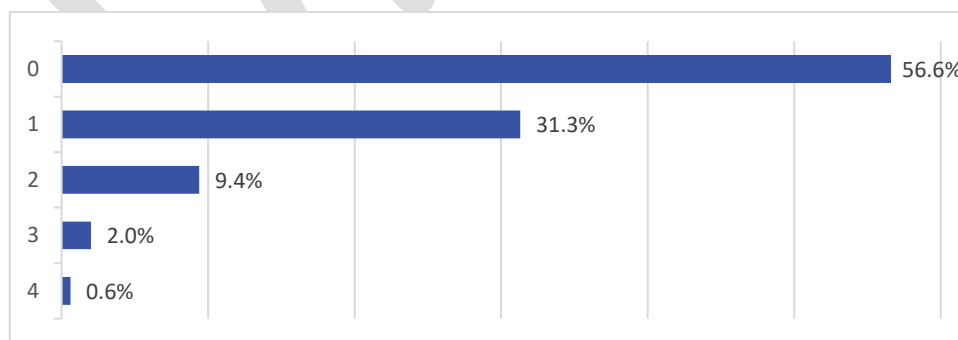

Grafikon 34: Poređenje zaposlenosti u odnosu na istraživanja 2016, 2018 i 2020. godine

Grafikon 35: Sektor u kome je osoba zaposlena

U većini domaćinstava (čak 56.6%) ne radi nijedan član domaćinstva, dok u 31.3% radi svega jedan. Ako se uzme u obzir da u prosječnom domaćinstvu u romskoj i egipćanskoj zajednici živi 5.5 članova, konstatuje se postojanje visokog opterećenja na jednoj plati.

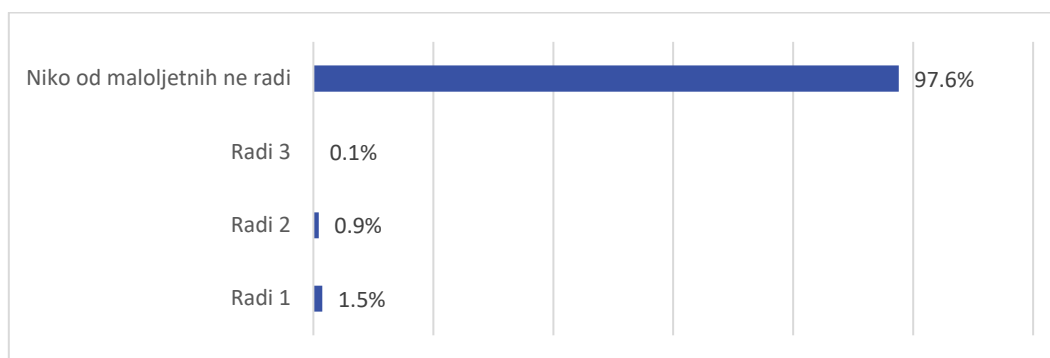

Grafikon 36: Koliko članova Vašeg domaćinstva radi

Značajan problem sa kojim se suočavaju Romi i Egipćani jeste radno angažovanje djece, odnosno postojanje dječjeg rada i prosjačenja.⁷⁴Većina roditelja romske i egipćanske djece tvrdi da u njihovim

⁷⁴Definicija dječjeg rada - Starost 5–11 godina: najmanje 1 sat ekonomskog rada, 28 satine plaćenih usluga u domaćinstvu nedjeljno ili opasni uslov zarad. Starost 12–14 godina: najmanje 14 sati ekonomskog rada, 28 satine plaćenih usluga u domaćinstvu nedjeljno ili opasni uslov zarad. Starost 15–17 godina: najmanje 43 sata ekonomskih ili neplaćenih usluga u domaćinstvu nedjeljno ili opasni uslov zarad.

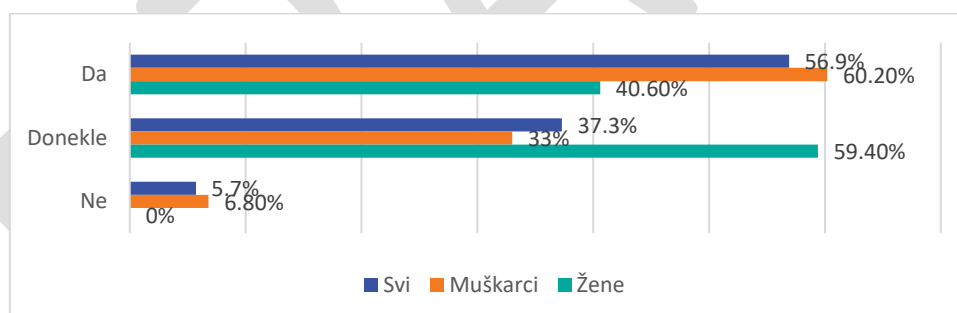
domaćinstvima maloljetnici ne rade. Ipak, jedan broj ispitanika priznaje da u njihovom domaćinstvu maloljetna lica bivaju radno angažovana.

Grafikon 37: Da li radi neko od maloljetnih članova domaćinstva

Istraživanje MONSTAT-a i UNICEF-a pokazuje da u romskim i egipćanskim zajednicama gotovo da nijedno dijete nije uključeno u kućne poslove za broj sati koji bi iste klasifikovao kao dječji rad (1% djece starosti 5–11 godina i nema djece starosti 12–14 godina koja rade više od 28 sati, dok 2% djece starosti 15–17 godina rade više od 43 sata). Takođe, 10% djece u romskim naseljima starosti 5–17 godina, bilo je uključeno u dječji rad. U opasnim uslovima radi 7% djece starosti 5–7 godina. Muška djeca u romskim naseljima više su uključena u dječji rad od ženske djece (14% i 7%).⁷⁵

U pogledu nivoa zaštićenosti i sigurnosti na svojim poslovima, istraživanje DeFacta pokazuje da većina Roma i Egipćana smatra da je zaštićeno u dovoljnoj mjeri od strane poslodavaca. Ipak, 33.7% Roma i Egipćana se samo donekle osjeća sigurno, a njih 5.7% kaže da se ne osjeća sigurno uopšte.

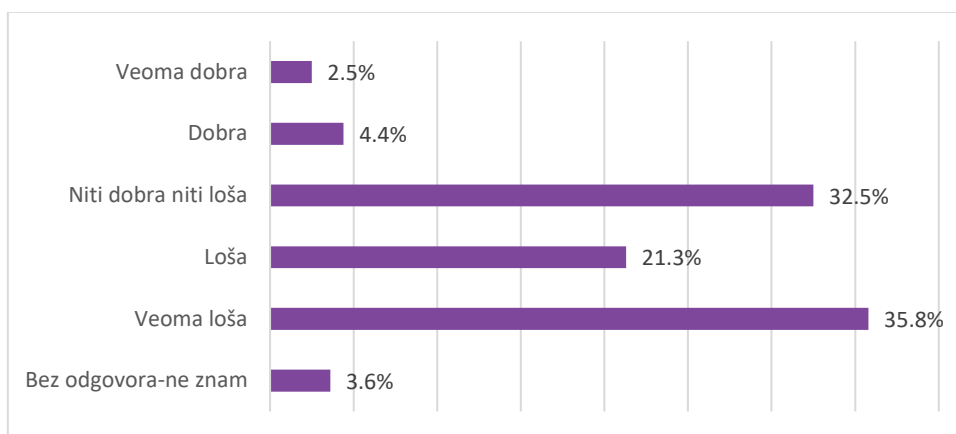

Grafikon 38: Da li se osjećate sigurno i zaštićeno na svom poslu?

Razlike između muškaraca i žena su po ovom pitanju statistički značajne. Procenat žena koje kažu da se osjećaju sigurno i zaštićeno na svom poslu niži od procenta muškaraca. Kao razloge za osjećaj nezaštićenosti, Romi i Egipćani navode diskriminaciju i nacionalizam, da imaju šefove koji ih kažnjavaju, nedostatak zaštite na poslu, nedostatak osiguranja i rad na crno.

U pogledu procjene ekonomske situaciju romske i egipćanske populacije u Crnoj Gori, većina Roma i Egipćana tvrdi da je loša ili čak veoma loša (57.1%).

⁷⁵ MONSTAT UNICEF, 2018, https://www.unicef.org/montenegro/sites/unicef.org.montenegro/files/2019-07/MNE_MICS6%20Statisti%C4%8Dki%20pregled%20Dje%C4%8Dji%20rad_Romska%20naselja%20u%20Crnoj%20Gori%202018..pdf

Grafikon 39: Kakva je po Vašem mišljenju ekonomska situacija romske i egipćanske zajednice u Crnoj Gori?

U narednom periodu sprovođenja javne politike, primarni akcenat će biti stavljen na:

- Jačanje saradnje među svim relevantnim institucijama od značaja za zapošljavanje romske i egipćanske populacije, primarno kroz primjenu postojećih zakonskih mehanizama za saradnju između centara za socijalni rad i zavoda za zapošljavanje. Naime, centar za socijalni rad dužan da dostavi Zavodu za zapošljavanje obavještenje o prizatom pravu na materijalnu pomoć nezaposlenim radno sposobnom korisniku, u roku od osam dana od dana donošenja rješenja o priznavanju prava. S druge strane, Zavod je dužan da obavijesti centar za socijalni rad u roku od osam dana od dana saznanja da li je korisnik novčane podrške zaposlen, odbija ponuđeno zaposlenje ili stručno osposobljavanje, prekvalifikaciju ili dokvalifikaciju. U tu svrhu, pravni okvir definiše i postupak aktivacije zapošljivih osoba koje primaju finansijsku podršku dodijeljenu Zakonom o socijalnoj i dječijoj zaštiti.
- Obezbjedešenje uključivanja Roma i Egipćana na tržište rada kroz finansiranje grant šema za podsticanje zapošljavanja. Kroz ove šeme poslodavci su motivisani da organizuju programe za sticanje prve kvalifikacije za zanimanje za osobe koje nemaju kvalifikacije, da razvijaju obuke i edukacije, obezbjeđuju zaposlenje.
- Jedan od osnovnih izvora prihoda romske i egipćanske populacije jeste i sakupljanje i prodajasekundarnih sirovina. Ogromna većina sakupljača nije završila osnovno obrazovanje i ovakav posao dovodi ih u kontinuirani rizik od povreda, bolesti, a bez ikakve mogućnosti da uživaju prava koja pruža pozitivno zakonodavstvo. To utiče i na njihove porodice koje su obično uključene u posao i sele se sa jedne lokacije na drugu. Djeca često prate roditelje, što dovodi do napuštanja ili neredovnog pohađanja škole. Ovaj posao podrazumijeva i nagomilavanje materijala po mjestu prebivališta i cijela porodica je stalno izložena teškim metalima i drugim štetnim materijama. U narednom periodu je potrebno nastaviti sa procesom standardizacije ovog zanimanja izradom sveobuhvatnih mjera za regulisanje njihovih uslova rada, zaštite, sigurnosti, transporta, kupovine materijala i skladištenja onih potencijalno štetnih.

Operativni cilj i indikatori

Operativni cilj 6:	Obezbijediti pristup kvalitetnom i održivom zapošljavanju za pripadnike romske i egipćanske zajednice		
Indikator učinka 1:	2021	2023	2025
Smanjiti procenat nezaposlenosti pripadnika romske i egipćanske populacije	70,7%	65%	60.7%
Indikator učinka 2:	2021	2023	2025

Povećati procenat Roma i Egipćana zaposlenih u javnom sektoru	10,1%	11%	12%
Indikator učinka 3: Smanjiti procenat Roma i Egipćana zaposlenih u neformalnom sektoru	2021 61% ⁷⁶	2023 59%	2025 55%
Indikator učinka 4: Smanjiti nivo stope neaktivnosti Romkinja i Egipćanki	2021 59,6%	2023 52%	2025 45%

Zdravlje

Romsko i egipćansko stanovništvo nailazi na mnogobrojne prepreke u pogledu pristupa sistemu zdravstvene zaštite, kao što su odsustvo informacija i znanja, jezičke barijere, finansijske barijere, neregistrovanost boravka i diskriminacija. Zdravstveni sistem Crne Gore dizajniran jena principu pružanja besplatne zdravstvene zaštite svim kategorijama stanovništva, pri čemu zdravstveni sistem ima ugrađene mehanizme za pomoć i podršku socijalno marginalizovanih društvenih grupa. Međutim, činjenica je da nedovoljno korišćenje zdravstvenog sistema ukazuju na to daje značajan broj Roma i Egipćana isključen iz mnogobrojnih vidova javnih usluga koje se pružaju od strane zdravstvenih ustanova, a pristup zdravstvenim uslugama ograničen je postojanjem različitih sistemskih barijera kao što su nedovoljan nivo obrazovanja i informisanosti o zdravstvenoj zaštiti koja im stoji na raspolaganju. Kada je reč o finansijskim preprekama potrebno je ukazati da, uprkos značajnom iskoraku koji je postignut, još uvijek nije obezbijeđeno da svi pripadnici romske i egipćanske zajednice posjeduju zdravstveno osiguranje. Kao direktna posljedica te činjenice javlja se manji nivo pristupa uslugama zdravstvenog sistema - siromašni susuočeni sa još višim preprekama u pogledu pristupa zdravstvenim uslugama u okruženju u kome su rasprostranjene razne vrste diskriminacije.

Važno je istaći da zdravstvene ustanove u Crnoj Gori tretiraju sve građane kao „korisnike zdravstvenog sistema“. Tačnije, zdravstveni sistem Crne Gore ne pravi razliku po etničkoj pripadnosti, a zdravstvena zaštita jednako je dostupna svim građanima Crne Gore, pa tako i pripadnicima romske i egipćanske populacije. S obzirom da statistički podaci nisu podijeljeni po etničkoj pripadnosti i nije moguće slijediti ciljane mjere politike za Rome i Egipćane. Za grupu ljudi koji su još uvijek u postupku pribavljanja dokumenata za regulisanje svog pravnog statusa, institucije rješavaju slučajeve ad hoc. Nedostatak pristupa ličnim kartama uveliko utiče na šanse za dobijanje zdravstvenog osiguranja i stavlja ovu grupu u vrlo težak položaj.

U ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu Romi i Egipćani se mogu susresti sa direktnom i indirektnom diskriminacijom⁷⁷. Direktna diskriminacija se obično ispoljava u situacijama kada zdravstveni radnik odbija da pruži pomoć licu romske i egipćanske pripadnosti. Ovaj vid diskriminacije se odnosi i na verbalno nasilje degradirajući tretman. Indirektna diskriminacija Roma i Egipćana se ogleda u zakonskim preprekama zbog kojih jedan dio socijalno najugroženijih Roma i Egipćana nema

⁷⁶Podaci za 2017. godinu

⁷⁷Jedan od ključnih principa na kojim se počiva pružanje socijalne i jezičke zaštite je princip nediskriminacije, tj. zabranjena diskriminacija korisnika po osnovu rase, pola, starosti, nacionalne pripadnosti, socijalnog porijekla, seksualne orijentacije, vjeroispovijesti, političkog, sindikalnog ili drugog opredjeljenja, imovnog stanja, kulture, jezika, invaliditeta, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili drugog ličnog svojstva pri ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu.

pristup zdravstvenoj zaštiti zbog nedostatka ličnih dokumenata, zbog nedostatka prijave prebivališta, upisa u matične knjige rođenih imatične knjige državljana.

Članom 5 Zakona o zdravstvenoj zaštiti⁷⁸ jasno je propisano da su prilikom ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu građani su jednaki, bez obzira na nacionalnu pripadnost, rasu, pol, rodni identitet, seksualnu orijentaciju, starosnu dob, invaliditet, jezik, vjeru, obrazovanje, socijalno porijeklo, imovno stanje i drugo lično svojstvo. Međutim, istraživanje CEDEM-a pokazuje da je najveći stepen diskriminacije kada je riječ o zdravstvenoj zaštiti izražen prema Romima i Egipćanima, a onda slijede osobe sa invaliditetom i starije osobe.⁷⁹

Grafikon 40

Ranjivost Roma i Egipćana postoji i po više drugih osnova, zbog čega je prilikom sprovođenja medicinskih aktivnosti potrebno staviti akcenat na prevenciju i specifične zdravstvene potrebe ove populacije.⁸⁰ Jedan od činilaca kvaliteta života svakog pojedinca jeste kvalitet njegovog zdravlja, a sam imperativ društva je da zaštita zdravlja treba da se unapređuje. Osnovni parametri koji ukazuju na sliku lošijeg zdravstvenog stanje Roma i Egipćana u odnosu na većinsku populaciju su izraženi u skraćenom životnom vijeku, prisustvu zaraznih i drugih preventabilnih bolesti, nekorišćenju ili nedovoljnom korišćenju usluga primarne zdravstvene zaštite, nedovoljno korišćenje posebnijih pregleda i preventivnih programa. Stanje zdravlja romske i egipćanske populacije zahtjeva veću mjeru brigu javnih zdravstvenih službi u dijelu preventivnih i sistematskih mjera, koje u pojedinim segmentima većinskoj populaciji nisu uopšte potrebni. Tome treba dodati osnovnu zdravstvenu zaštitu koja je svima podjednako potrebna, ali nije jednako fizički i ekonomski dostupna, gde takođe treba intervenisati mjerama solidarne pomoći i primjerene zaštite.

⁷⁸ Član 5 Zakona o zdravstvenoj zaštiti, Sl. list CG", br. 3/2016, 39/2016, 2/2017, 44/2018, 24/2019 - dr. zakoni i 82/2020

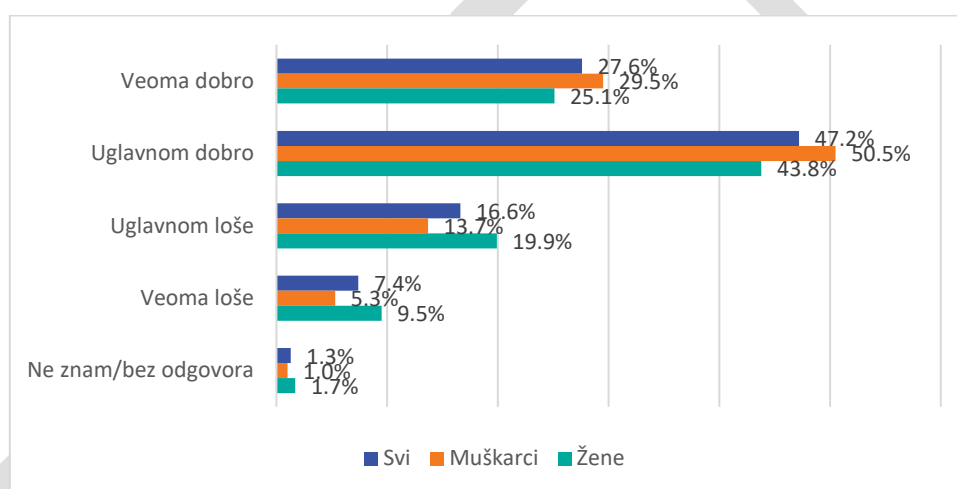
⁷⁹ Obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori 2020, CEDEM, <https://www.cedem.me/publikacije/istrazivanja/ostala-istrazivanja/send/31-ostala-istrazivanja/1980-obraci-i-stepen-diskriminacije-u-crnoj-gori-u-2020-godini>

⁸⁰ Pogledati istraživanje MONSTAT-a i UNICEF-a iz 2018. godine, u pogledu zdravlja majki i novorođenčadi, https://www.unicef.org/montenegro/sites/unicef.org.montenegro/files/2019-12/MNE_MICS6%20Statistic%CC%8Cki%20pregled%20Zdravlje%20majke%20i%20novoro%20C4%91enc%CC%8Ceta%20MNE_Romska%20naselja%20u%20Crnoj%20Gori%202018_FINAL.pdf

Pravo Roma i Egipćana na obezbjeđivanje pristupa⁸¹ zdravstvenoj zaštiti je zasnovano na tri osnovna postulata:

- Država je dužna da obezbijedi sve potrebne uslove za uživanje prava na zdravlje svim pripadnicima romske i egipćanske populacije.
- Država je dužna da zaštiti Rome i Egipćane od diskriminacije u pružanju zdravstvene zaštite od strane trećih lica.
- Romi i Egipćani imaju pravo da učestvuju u planiranju kao i praćenju mjera koje se odnose na njihovo zdravlje.

U pogledu generalne ocjene zdravstvenog stanja Roma i Egipćana u Crnoj Gori, istraživanje koje je sproveo DeFacto pokazuje da većina Roma i Egipćana smatra da je ono veoma ili uglavnom dobro. Međutim, značajnije razlike su zastupljene između muškaraca i žena, odnosno žene u prosjeku negativnije ocjenjuju stanje svog zdravlja nego muškarci.

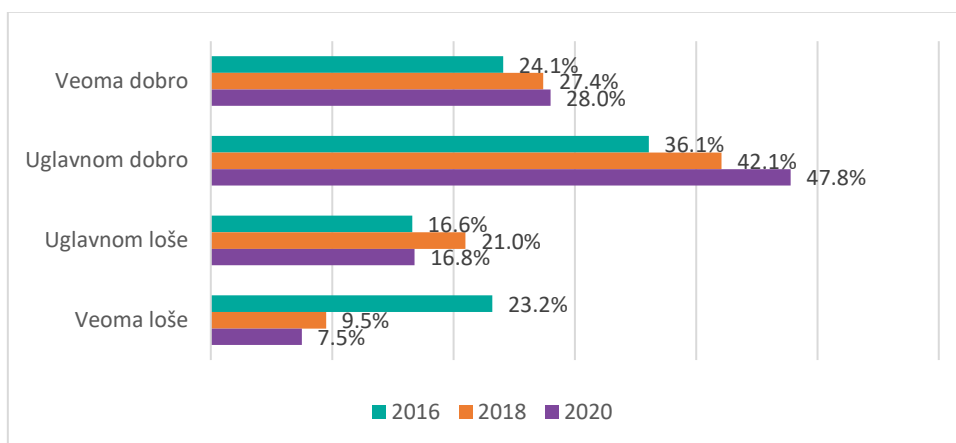
Grafikon 41: Kako ocjenjujete stanje vlastitog zdravlja?

Posebno je važno ukazati na postepeni porast procenta Roma i Egipćana koji ocjenjuje svoje zdravstveno stanje kao dobro ili veoma dobro, čime se jasno ističe da preduzete mjere iz prethodnog perioda za poboljšanja zdravstvenog položaja Roma i Egipćana daju rezultate.

⁸¹Evropska Povelja o pravima pacijenata navodi četrnaest pacijentovih prava koja treba štiti. U okviru drugog poredu – prava pristupa – ističe se, između ostalog, da "zdravstvene službe moraju garantirati jednako pristupa svakome, bez diskriminacije po osnovu finansijskih sredstava, prebivališta, vrste bolesti ili momenta pristupanja uslugama". Finansijska nužda ne može da opravda poricanje pacijentovih prava ili pružanje koje promisa u vezi sa njima.

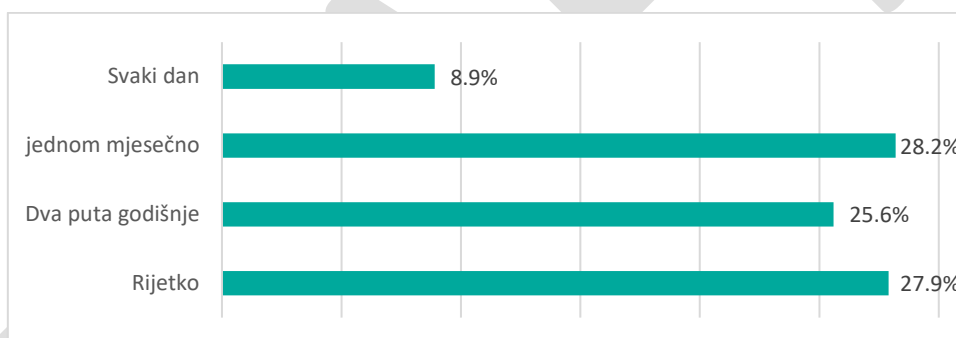
Zbog toga međunarodni akti, ali i nacionalni zakoni, u sebi inkorporišu odredbe koje ističu potrebu za distribucijom zdravstvenih resursa i tehnologije kako obezbjeđuju dostupnost celokupnom stanovništvu.

https://ec.europa.eu/health/ph_overview/co_operation/mobility/docs/health_services_co108_en.pdf

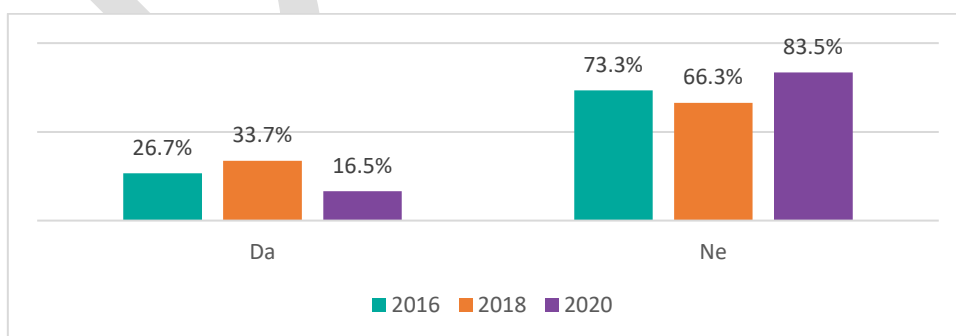
Grafikon 42: Ocjena stanja sopstvenog zdravlja kroz vrijeme

Međutim, evidentiran je problem u pogledu učestalosti korišćenja zdravstvenih usluga, gdje skoro trećina Roma i Egipćana vrlo rijetko koristi taj vid usluga. Oni koji ne posjećuju ljekara, kao razlog ističu da im je zdravlje dobro, međutim, određeni broj Roma i Egipćana je kao razloge navelo i neljubaznost i nepristupačnost zdravstvenih radnika i nedostatak potrebnih ličnih dokumenata koja su im potrebna da bi išli kod ljekara.

Grafikon 43: Koliko često posjećujete zdravstvene ustanove i koriste usluge zdravstvenih ustanova?

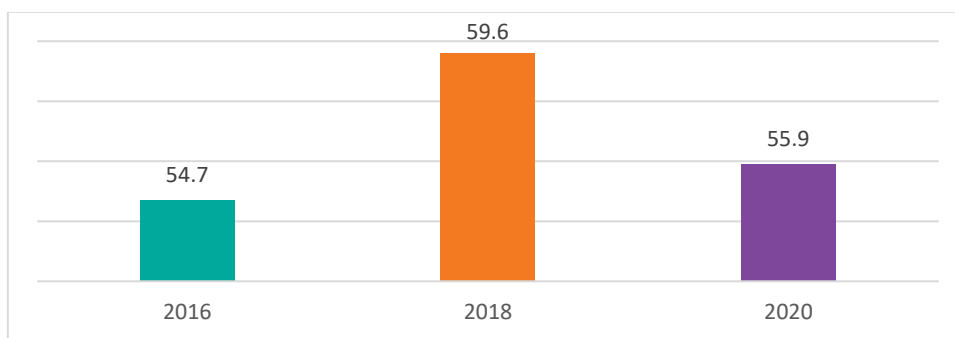
Podaci pokazuju da 16.5% Roma i Egipćana tvrdi da u njihovoj porodici živi bar jedna osoba koja ima teško zdravstveno stanje ili invaliditet.

Grafikon 44: Da li u Vašoj porodici živi neka osoba teškog zdravstvenog stanja i-ili osoba sa invaliditetom?

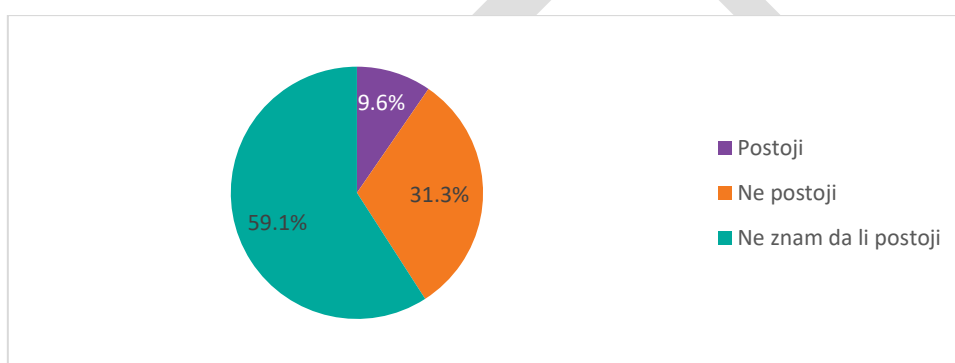
U pogledu prosječnog trajanja životnog vijeka, istraživanje je pokazalo da je prosječna starost Roma i Egipćana 55.9 godina.⁸²

⁸²I ako nije istina čin mjerenja i samim tim nije direktno uporedivo, kao referenti okvir možemo uzeti očekivano trajanje života u CrnojGori. Naime, očekivano trajanje života za muškarce prema projekcijama Uprave za

Grafikon 45: Prosječna starost u vrijeme smrti u romskoj i egipćanskoj zajednici kroz vrijeme

Značajno je ukazati i na mali procenat(10%) Roma i Egipćana koji su upoznati sa tim koji da u njihovoj zajednici postoji saradnik u zdravstvenoj zaštiti. Oni koji znaju da postoji, uglavnom smatraju da je to veoma ili donekle korisno za njih (57.6%), pri čemu je samo petina Roma i Egipćana koristila usluge saradnika.

Grafikon 46: Postoji li saradnik u zdravstvenoj zaštiti u Vašoj zajednici?

U odnosu na dosadašnju saradnju sa saradnicima, istraživanje pokazuje da se ona primarno odnosina na pomoć oko besplatnih pregleda i dobijanja lijekova, pomoć prilikom ovjere zdravstveni knjižica, zakazivanje pregleda, kao i prevodilačke usluge prilikom dobijanje medicinske pomoći, u slučajevima kada Romi i Egipćani nisu znali jezik.

Uzimajući u obzir navedene podatke, kao ključni problemi u oblasti zdravstvene zaštite identifikovani su:

- Značajan dio romske i egipćanske populacije nema pristup zdravstvenoj zaštiti i zdravstvenom osiguranju. Razlozi za postojanje ovog problema se ogledaju u činjenici da veliki broj Roma i Egipćana nema regulisan pravni status, te stoga nije u mogućnosti da koristi benefite zdravstvenog sistema Crne Gore.
- Problem direktne i indirektne diskriminacije sa kojima se suočavaju Romi i Egipćani prilikom korišćenja usluga zdravstvenog sistema, što za posledicu ima nespornost određenog broja pripadnika ovih populacija da koriste usluge sistema.
- Veliki broj Roma i Egipćana nije informisan o pravima i mogućnostima za dobijanje zdravstvene zaštite. Nepoznavanje načina funkcionisanja sistema zdravstvene zaštite, odnosno nepoznavanje procedura i koraka koje je potrebno preduzeti kao bi se steklo pravo na korišćenje usluga zdravstvenog sistema.
- Prosječni životni vijek Roma i Egipćana je znatno kraći u odnosu na prosjek većinske populacije. Nemogućnost uživanja istog nivoa zdravstvene zaštite koji imaju pripadnici većinske populacije je

statistiku Monstat (2019.) je 79.5 godina za žene i 74 godine za muškarce. Izvor: <https://www.monstat.org/userfiles/file/demografija/procjene%20stanovnistva/2019/n/procjene%20stanovnistva%20i%20osnovni%20demografski%20indikator%20-%202019.pdf>

nesumnjivo jedan od razloga koji utiče na postojanje ovog problema. Pored toga, značajan problem se ogleda u nedostatku raspoloživih podataka o zdravstvenoj situaciji romske i egipćanske djece, nivou smrtnosti novorođenčadi, zbog čega je potrebno obratiti posebnu pažnju na prikupljanje navedenih podataka.

- Zbog nedovoljnog nivoa obrazovanja i drugih faktora deprivacije, pripadnici romske i egipćanske populacije nemaju dovoljno razvijenu svijest o značaju očuvanja zdravlja i svim radnjama koje treba preduzeti kako bi se isto unaprijedilo.

Operativni cilj i indikatori

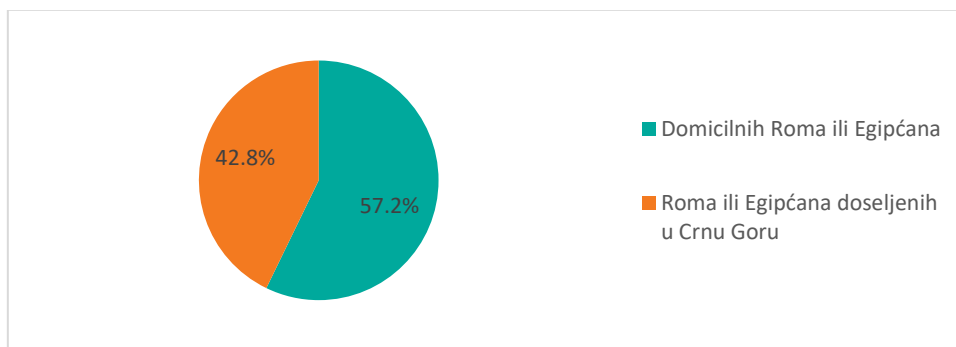
Operativni cilj 7:	Unaprijediti zdravstvenu zaštitu romske i egipćanske zajednice i povećati jednak pristup kvalitetnom zdravstvenom sistemu i socijalnim uslugama		
Indikator učinka 1: Povećati prosječno trajanje životnog vijeka pripadnika romske i egipćanske zajednice	2021 55,9 godina	2023 59,6 godina	2025 61,0 godina
Indikator učinka 2: Smanjiti nivo diskriminacije sa kojim se suočavaju pripadnice romske i egipćanske zajednice prilikom korišćenja usluga zdravstvenog sistema	2021 25,8%	2023 22%	2025 20%

Građanski status i lična dokumenta

Jedan od najizraženijih problema sa kojim se suočavaju Romi i Egipćani jeste podatak da značajni dijelovi ove populacije pripadaju kategoriji "pravno evidljivih" lica, odnosno kategoriji lica koja nisu priznata kao subjekti prava jer nisu upisana u matične knjige rođenih, nemaju državljanstvo i ostalu identifikacionu dokumentaciju, koja im je neophodna za normalnu funkcionisanje i organizaciju života. Nedostatak ličnih dokumenata i nemogućnost pravne registracije ima za posljedicu da pripadnici romske i egipćanske populacije u Crnoj Gori ne mogu pristupiti tržištu rada, obrazovnom sistemu, ne mogu ostvarivati socijalnu i zdravstvenu zaštitu, itd. Navedena činjenica utiče na veći nivo marginalizacije Roma i Egipćana u crnogorskom društvu, gdje se kao glavni razlozi za neposjedovanje ličnih dokumenata javljaju rođenje van zdravstvenih ustanova i činjenica da značajan broj Roma i Egipćana predstavljaju interno raseljena lica.

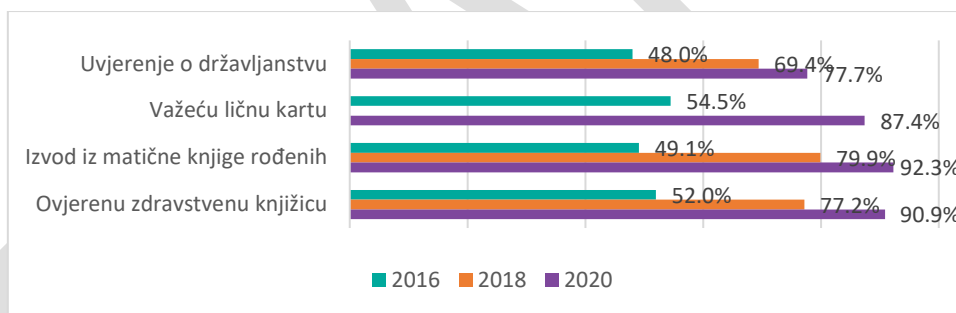
Struktura romske i egipćanske zajednice u Crnoj Gori prema istraživanju DeFacta je takva da nešto više od polovine Roma i Egipćana tvrdi da pripada tzv. domicilnim Romima i Egipćanima, dok 42.8% tvrdi da su se doselili u Crnu Goru⁸³.

⁸³Napitanjedalisenekood članovadomaćinstvaispitanikavratioizinostranstvauposljednjih 12 mjesecidobijenjepotvrdanodgovorod 14% ispitanika, što ukazuje na relativno visoku mobilnostove zajednice.

Grafikon 47: Porijeklo

Istraživanje je ukazalo da trenutno u Crnoj Gori približno 10% Roma i Egipćana ne posjeduje lične dokumente, čime je jasno identifikovan trend rasta regulisanja pravnog statusa u odnosu na prethodni period sprovođenja javne politike. Najveći nedostatak je registrovan u pogledu posjedovanja crnogorskog državljanstva, ali i u ovom segmentu je postignut značajan napredak u odnosu na prethodni period. Kao razloge zašto nemaju uvjerenje o državljanstvu, Romi i Egipćaninajčešće ukazuju na postojanje dugotrajnih procedura za rješenje ovog pitanja, nedostatak potrebne dokumentacije s obzirom da većina Roma i Egipćana koji su došli sa Kosova u Crnu Goru ne posjeduju validne dokumente. S tim u vezi, značajno je ukazati na nemogućnost povratka tih lica u mjesta porijekla, nedostatak finansijskih sredstava za rješavanje pravnog statusa i druge razloge koji utiču na ovaj problem.

Grafikon 48: Da li svi punoljetni članovi Vašeg domaćinstva posjeduju sljedeća dokumenta...

U pogledu pitanja posjedovanja izvoda iz matične knjige rođenih, evidentirano je da 5.7% Roma i Egipćana ne posjeduje navedeni izvod. S tim u vezi, važno je istaći da 90.9% Roma i Egipćanaposjeduju validnu (ovjerenu) zdravstvenu knjižicu, nasuprot njih 7% koji ne posjeduju zdravstvenu knjižicu. Istraživanje MONSTAT-a i UNICEF-a iz 2018. godine, je pokazalo da je većina romske i egipćanske djece upisana u matičnu knjigu rođenih, međutim i dalje postoji određeni broj djece koji nije upisan. Prema tim podacima u matičnu knjigu rođenih upisano je 96% djece iz romskih naselja u Crnoj Gori a koja su mlađa od pet godina. Od ovog broja, 4% djece je registrovano kod nadležnih državnih organa, ali nemaju izvod iz matične knjige rođenih. Skoro sva rođena djeca uzrasta od 5-17 godina (99%) su upisana u matičnu knjigu rođenih. Od ovog broja, 4% djece je registrovano kod nadležnih državnih organa, ali nemaju izvod iz matične knjige rođenih. Djeca mlađa od 5 godina koja žive na sjeveru (12%), a čije majke nemaju nikakvo obrazovanje ili imaju osnovno obrazovanje (4%) i djeca koja žive u domaćinstvima iz najsiromašnijeg kvintila (8%) najvjerovatnije će biti upisana, ali bez izvoda iz matične knjige rođenih. Upisana su sva djeca mlađa od pet godina iz najbogatijeg kvintila, u poređenju s 94%

djece iz najsiromašnijeg kvintila. Dva posto upisane djece iz najbogatijeg kvintila nema izvod iz matične knjige rođenih, u poređenju s 8% djece iz najsiromašnijeg kvintila.⁸⁴

Glavni razlozi za neposjedovanje ličnih dokumenata, pored nedovoljnog nivoa informisanosti o procedurama za dobijanje ličnih dokumenata, jeste činjenica da značajan broj Roma i Egipćana jedino posjeduje izbjegličke karte. Primarni problem se odnosi na romska i egipćanska interno raseljena lica koja nisu registrovana, jer su njihove matične knjige rođenih nestale za vrijeme sukoba na Kosovu 1999. godine, kada je došlo do velike emigracije Roma i Egipćana u Crnu Goru. Kako bi se riješili ovi i slični problemi, Vlada Crne Gore i Vlada Republike Kosova potpisale su 2013. godine, Sporazum o naknadnom upisu interno raseljenih lica sa Kosova koja borave u Crnoj Gori u osnovne registre (rođenih, vjenčanih i umrlih) i registar državljanina Republike Kosova. U pogledu rješavanja ovog pitanja, Ministarstvo unutrašnjih poslove Crne Gore rješava zahtjeve za sticanje državljanstva u skladu sa Zakonom o opštem upravnom postupku⁸⁵ i zakonom o crnogorskom državljanstvu⁸⁶, koji propisuju postupke za pravilno i potpuno utvrđivanje svih činjenica koje su od značaja za zakonito postupanje u konkretnoj upravnoj stvari. Usvajanjem Zakona o strancima 2018. godine⁸⁷, uređena je procedura utvrđivanja statusa lica bez državljanstva i izdavanja putne isprave za lica bez državljanstva, shodno preporukama Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore. U svom godišnjem izvještaju za 2017. godinu, Zaštitnik je ukazao na potrebu preciznijeg normiranja uslova, načina i postupka utvrđivanja statusa lica bez državljanstva (Zakonom o strancima ili drugim posebnim zakonom), promjenu i prestanak statusa, te prava i obaveza ovih lica, u skladu sa Ustavom Crne Gore i Konvencijom o statusu lica bez državljanstva. Zaštitnik je u Izvještaju ukazao i na to da prema informacijama dobijenim od strane kancelarije UNHCR-a u Crnoj Gori boravi 516 djece bez ikakvog statusa, a koja su rođena u Crnoj Gori i koja duži vremenski period žive u Crnoj Gori bez reregulisanog boravka. Pored toga, u Crnoj Gori ne postoji razvijeni sistem praćenja registrovanog rođenja odnosno sistem koji direktno povezuje izvod iz knjige rođenih sa procesom sticanja pravnog/građanskog statusa. U tom pogledu, u narednom periodu bi trebalo staviti poseban akcenat na izgradnju IT Sistema koji bi sadržao bazu podataka i sprovodio direktno upoređivanje baze koja sadrži izvode iz knjige rođenih i podatke u pogledu novorođenčadi koja su stekla građanski status.

Jedan od problema jeste i da značajan broj Roma i Egipćana koji posjeduju privremena dokumenta ne registruje dijete u građanski status, što se posebno odnosi na raseljena lica koja dolaze sa Kosova za koje postoji obaveza rješavanja statusa u matičnoj državi. Navedene procedure zahtjevaju izdvajanje značajnih sredstava, zbog čega se ta lica najčešće odlučuju da ne registruju djecu. Dalje se navodi da postoji i problem regulisanja dozvole za stalni boravak u Crnoj Gori maloljetne djece roditelja iz bivših jugoslovenskih republika, a koja nijesu ostvarila status stranca sa stalnim nastanjenjem iz razloga neposjedovanja ličnih dokumenata iz zemlje porijekla. S prethodnim u vezi, Zaštitnik preporučuje nastavak aktivnosti koje se odnose na upis djece u matične register rođenih radi zaštite od apatridije.⁸⁸

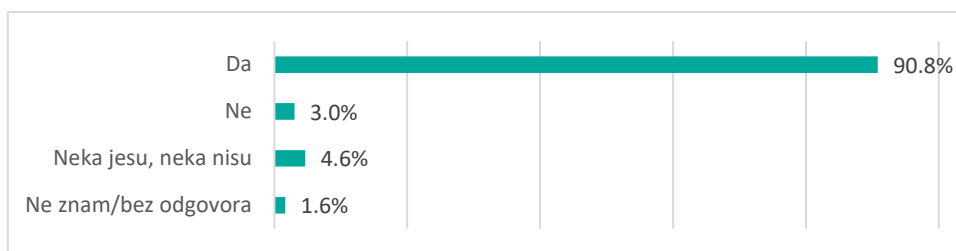
⁸⁴MONSTAT i UNICEF, „Istraživanje o višestrukim pokazateljima u Crnoj Gori-Romska naselja 2018“, MICS, https://www.unicef.org/montenegro/sites/unicef.org.montenegro/files/2019-12/MNE_MICS6%20Statisti%C4%8Dki%20pregled%20Registar%20ro%C4%91enih%20MNE_Romska%20naselja%20u%20Crnoj%20Gori%202018_FINAL.pdf

⁸⁵Zakon o upravnom postupku, "Sl. list CG", 56/2014, 20/2015, 40/2016, 37/2017

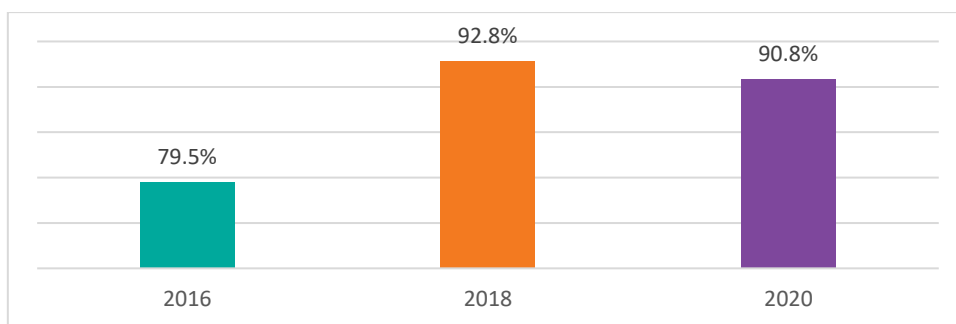
⁸⁶ Zakon o crnogorskom državljanstvu, "Sl. list CG", br. 13/2008, 40/2010, 28/2011, 46/2011 i 20/2014, 54/2016, 79/2019

⁸⁷ Zakon o strancima, "Sl. list CG", br. 12/2018

⁸⁸ Izvještaj ombudsmana za 2017. godinu, http://www.ombudsman.co.me/docs/1522665383_final-izvjestaj-za-2017.pdf

Grafikon 49: Ako imate djecu, da li su ona upisana u matičnu knjigu rođenih?

Grafikon 50: Procenat djece upisane u matičnu knjigu rođenih kroz vrijeme

Između Roma i Egipćana koji sebe identifikuju kao domicilne i onih koji su skoro naseljeni, nema statistički značajnih razlika kada je u pitanju posjedovanje važeće lične karte i izvoda iz matične knjige rođenih. Statistički značajne razlike, pak, postoje kada je u pitanju ovjerena zdravstvena knjižica (97.9% domicilnih Roma i Egipćana tvrdi da je posjeduje i 93% doseljenih), kad je u pitanju upis djece u matične knjige rođenih (97.7% domicilnih Roma i Egipćana tvrdi da su im djeca upisana i 92.1% doseljenih), te uvjerenje o državljanstvu (88.2% domicilnih Roma i Egipćana tvrdi da je posjeduje i 79.6% doseljenih).

U cilju rješavanja pitanja pravnog statusa Roma i Egipćana, u narednom periodu sprovedena politike, primarni značaj će biti stavljen na:

- Nastavak primjene pojednostavljenih procedura za pribavljanje lične dokumentacije kako bi se povećao stepen upisa u matične registre i rješenje pravnog statusa pripadnika romske i egipćanske populacije, gdje je poseban akcenat stavljen na rješavanje pravnog statusa djece.
- Jačanje kapaciteta nadležnih državnih organa za sprovođenje procedura, prvenstveno upisa u registar rođenih i postupka utvrđivanja statusa lica bez državljanstva.
- Usaglašavanje nacionalnog zakonodavstva i administrativnih procedura radi efikasnog pristupa pravima za lica sa priznatim statusom lica bez državljanstva.
- Jačanje saradnje sa državama porijekla lica sa neriješenim pravnim statusom, prvenstveno Republikom Srbijom i Republikom Kosovo, radi osnaživanja procedura upisa u matične registre u tim državama, za lica koja žive u Crnoj Gori.
- Pomoć u dobijanju ličnih dokumenata koja se ogleda u povećanju nivoa informisanosti i mobilizacije Roma i Egipćana u pogledu pribavljanja lične dokumentacije. Takođe, potrebno je obezbijediti finansijsku pomoć romskoj i egipćanskoj zajednici za izdavanje ličnih dokumenata.

Operativni cilj 8:

Unaprijeđenje položaja romske i egipćanske zajednice kroz rješavanje pitanja građanskog statusa i posjedovanja ličnih dokumenata

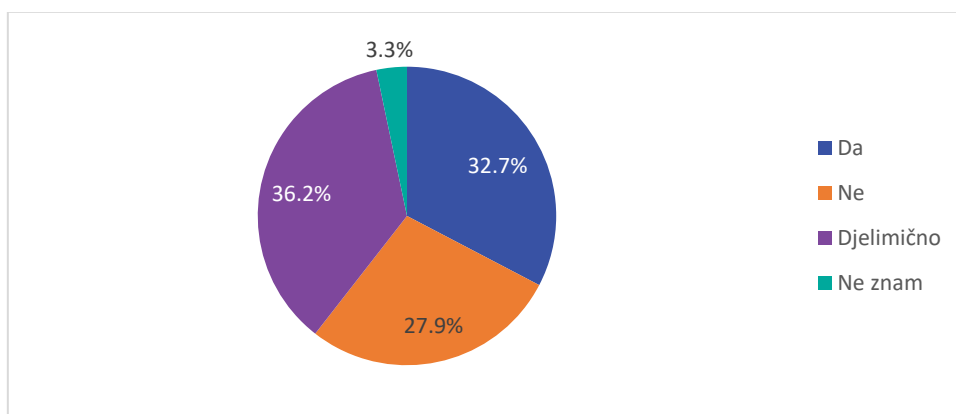
Indikator učinka 1: Smanjiti procenat Roma i Egipćana koji ne posjeduju lične dokumente	2021 10%	2023 5%	2025 0%
Indikator učinka 2: Obezbijediti da su svi Romi i Egipćani upisani u matične registre rođenih	2021 5,7% Roma i Egipćana ne posjeduje izvod iz matične knjige rođenih	2023 0% Roma i Egipćana ne posjeduje izvod iz matičnog registra rođenih	2025 N/A

COVID-19

Epidemija COVID-19 pokazala je koliko je zajednica Roma i Egipćana ranjiva na iznenadne krizne situacije. Izvještaj o brzom procjeni socijalnog uticaja epidemije COVID-19⁸⁹, ukazuje da se primarno radi o populaciji koja živi u naseljima u kojima je vrlo teško održavati higijenu, populaciji koja pati od različitih hroničnih bolesti koje im skraćuju ukupni životni vijek i čine ih grupom koja je u posebnoj opasnosti od teških posljedica COVID-19. Nedostaju im hrana i resursi za zalihe potrebne za dužu izolaciju, izloženi su različitim oblicima dezinformacija i nisu u mogućnosti da obavljaju redovne poslove. Ovom spisku može se dodati i niz drugih ranjivosti. Na primjer, budući da samo 54,2% domaćinstava ima pristup internetu, a samo 15% ima kompjuter kod kuće, velikom broju romske i egipćanske djece nije dostupno onlajn obrazovanje, čime se dodatno povećava rizik od njihovog isključivanja iz obrazovnog sistema i zajednice. Nalazi istraživanja ukazuju na ozbiljne prepreke s kojima se romske i egipćanske izbjegličke zajednice susreću u praćenju programa učenja na daljinu, čime bivaju zanemarene i uskraćene u pogledu obrazovanja. To se posebno odnosi na izbjegličku djecu, među kojom je 45,45% onih koji ne posjeduju televizor ili tablet, kao ni pristup internetu, što ih sprečava da ostvare pristup obrazovanju.

Brojne romske i egipćanske porodice pretrpjele su značajan ili potpuni gubitak prihoda. Brzom procenom socijalnog uticaja utvrđeno je da su mnogi članovi romske zajednice ozbiljno pogođeni epidemijom. Većina pripadnika romske i egipćanske zajednice ostvarila je značajno umanjene prihode, ili ih je potpuno izgubila. Mnogi Romi i Egipćani sesuočavaju sa nemogućnošću plaćanja računa. Istraživanje koje je sproveo DeFacto pokazalo je da 68.9% Roma i Egipćana tvrdi da je tokom epidemije u potpunosti ili djelimično ostalo bez izvora prihoda.

⁸⁹Izvještajsaistraživanjamožetepronaćina: [https://montenegro.un.org/sites/default/files/2020-09/Izvještaj o brzom procjeni socijalnog uticaja epidemije COVID-a-19 u Crnoj Gori Apri-Jun2020.pdf](https://montenegro.un.org/sites/default/files/2020-09/Izvještaj%20o%20brzoj%20procjeni%20socijalnog%20uticaja%20epidemije%20COVID-a-19%20u%20Crnoj%20Gori%20Apri-Jun2020.pdf)

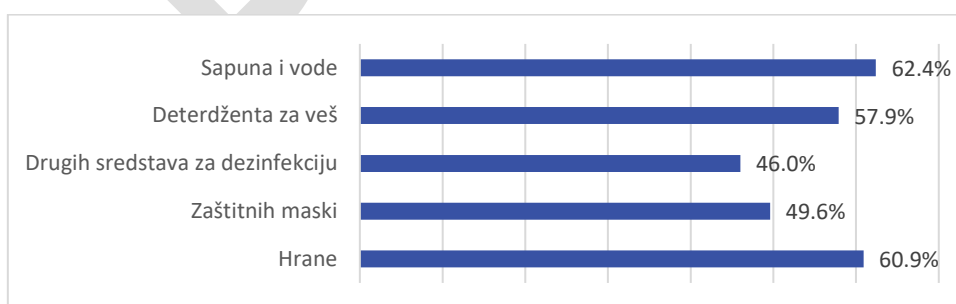

Grafikon 51: Da li ste ostali bez izvora prihoda zbog epidemije korona virusa u Crnoj Gori?

Uticaj Covid-19 je posebno izražen u oblasti neformalne ekonomije, koja je vrlo zastupljena među Romima i Egipćanima. Mjere udaljevanja i zatvaranja su sa prekidima u toku godine onemogućile obavljanje ovih poslova i za posljedicu imaju negativni uticaj na životni standard Roma i Egipćana.

Kad je riječ o javnim uslugama, u period izolacije djeci je uglavnom potrebna podrška/pomoć učenju na daljinu. To važi za korisnike materijalnog obezbjeđenja, romske porodice, djecu izbjeglice, djecu u hraniteljstvu i djecu čiji roditelji imaju istoriju upotrebe psihoaktivnih supstanci. Prema riječima roditelja, romska djeca suočavaju se s brojnim poteškoćama prilikom učenja na daljinu i potrebna im je pomoć oko domaćih zadataka. Oni se takođe plaše diskriminacije kad dođe vrijeme za povratak u školu. Skoro polovina djece izbjeglica i azilanata navodi potrebu za podrškom u pogledu pristupa onlajn obrazovanju⁹⁰.

Članovima ove zajednice potrebna je pomoć u hrani, higijenskim proizvodima, lijekovima, odjeći.⁹¹ Od javnih usluga, najpotrebnije su zdravstvene usluge, a potom usluge narodne kuhinje i pomoć u pronalaženju posla. Podaci pokazuju nedostatak osnovnih namirnica i dezinfekcionih sredstava tokom epidemije COVID-19. Najgore je stanje bilo kada su u pitanju sredstva za dezinfekciju. 54% Roma i Egipćana tvrdi da nije imalo pristup drugim sredstvima za dezinfekciju, a 37.6% čak ni pristup sapunu i vodi. Njih 50.4% tvrdi da nisu imali dovoljno zaštitnih maski.

Grafikon 52: Da li ste u vrijeme epidemije Korona virusa imali dovoljno sljedećih potrepština (procenat odgovora "DA")?

⁹⁰Izveštaj sa istraživanjem možete pronaći na: https://montenegro.un.org/sites/default/files/2020-09/Izveštaj_o_brzoi_procjeni_socijalnog_uticaja_epidemije_COVID-a-19_u_Crnoj_Gori_Apri-Jun2020.pdf

⁹¹ Istraživanje DeFacta je pokazalo da su tokom epidemije 81.1% Roma i Egipćana primilo pomoć od Crvenog krsta.

Mnoge osobe iz romskih i egipćanskih izbjegličkih zajednica žive u mnogočlanim domaćinstvima i u vrlo skućenim prostorima lošeg kvaliteta, pa je mjera fizičkog distanciranja za njih bila neostvariva. Njihovi inače nestabilni izvori prihoda drastično su se smanjili, što je povećalo socio-ekonomsku ranjivost tih porodica.

Izbjeglance (azilanti), uključujući i neke od izbjeglica sa prostora bivše Jugoslavije i osobe u riziku od apatridije, značajno su pogođene uticajem epidemije. Oni spadaju u najsiromašnije i najugroženije segmente stanovništva, s najneizvjesnijom socio-ekonomskom perspektivom. Posebnu zabrinutost izaziva grupa od oko 900 osoba čiji je pravni status još uvijek nestabilan, jer te osobe nisu obuhvaćene nijednim vidom javnog planiranja.

Nasilje u porodici, dječji brak i prosjačenje

Nasilje u porodici

Nasilje u porodici predstavlja poseban oblik nasilja kojim se krše prava na život, slobodu, fizički, psihički i seksualni integritet, bezbednost i ljudsko dostojanstvo člana porodice. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Crne Gore⁹² definiše „nasilje u porodici” kao činjenje ili nečinjenje člana porodice kojim se ugrožava fizički, psihički, polni ili ekonomski integritet, mentalno zdravlje i spokojstvo drugog člana porodice, bez obzira na mjesto gdje je učinjeno.

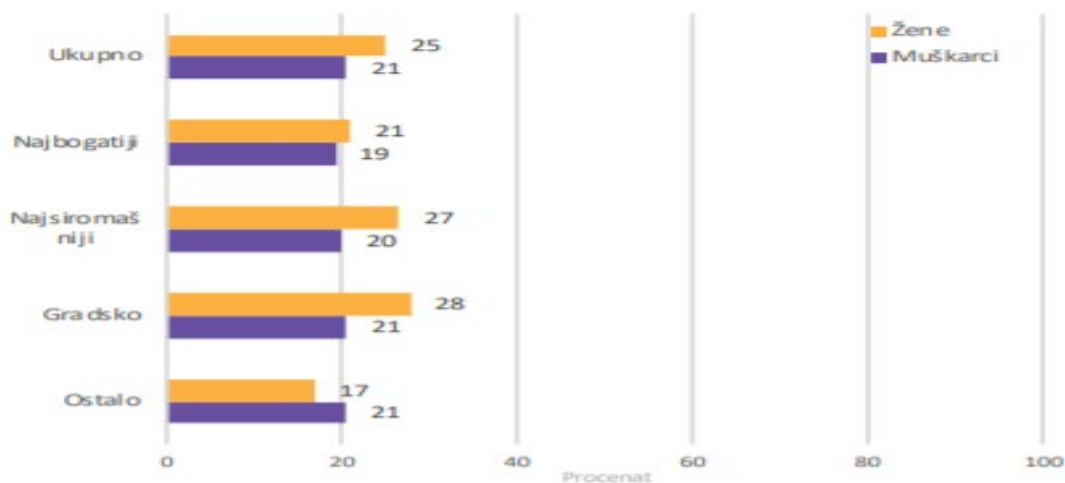
Porodično nasilje koje u velikoj mjeri pogađa romsku i egipćansku zajednicu, se primarno odvija kroz različite vidove psihičkog, fizičkog, seksualnog i materijalno-ekonomskog zlostavljanja. Iako precizni podaci o obimu nasilja u porodici nedostaju, budući da se većina nasilnih činova odvija unutar relativno zatvorene i patrijarhalne zajednice i najčešće ostaje prećutkivana. Društvena tolerancija prema nasilju nad ženama u zajednici Roma i Egipćana utiče na članove zajednice da ga smatraju „normalnim ponašanjem”, te se stoga široko prihvata nasilje u porodici čak i među Romkinjama i Egipćankama. S druge strane, žene iz romske i egipćanske zajednice posebno su izolovane od većinske populacije, što im ograničava pristup javnim ustanovama i službama koje se bave nasiljem nad ženama. U slučajevima kada pristup uslugama nije fizički prepreka, kvalitet usluga i stav pružalaca usluga o nasilju nad ženama, posebno nasilju u porodici, vodi ka stvaranju barijera i smanjuje povjerenje žrtava prilikom obraćanja takvim službama.

Istraživanje MONSTAT i UNICEF iz 2018. godine za Crnu Goru, pokazuje veoma visok stepen prihvatanja porodičnog nasilja u romskim i egipćanskim zajednicama.

⁹² Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Sl. List CG", br. 46/2010

Ženski i muški stavovi i očekivanja

Stavovi prema nasilju u porodici

Grafikon 53: Procenat odraslih starosti 15–49 godina u romskim naseljima koji opravdavaju fizičko nasilje nad suprugom iz bilo kojeg od sljedećih razloga: ako izlazi van kuće bez znanja supruga; ako zanemaruje djecu; ako se svađa se sa suprugom; ako odbija seks sa suprugom; ako joj zagori jelo, prema kvintilu bogatstva i tipu naselja

U pogledu nasilja nad djecom, podaci pokazuju da:

- Među djecom starosti 1–14 godina koja žive u romskim naseljima u Crnoj Gori, 64% je bilo izloženo barem jednom obliku psihološkog ili fizičkog kažnjavanja od strane odraslih članova domaćinstva.
- 11% djece bilo je izloženo teškom fizičkom kažnjavanju.
- Svega 16% djece imalo je iskustvo s metodama nenasilnog disciplinovanja.
- Dječaci koji žive u romskim naseljima bilisu više izloženi fizičkom disciplinovanju (43%) nego djevojčice (38%).
- Među ispitivanim roditeljima/starateljima u romskim naseljima, 19% je onih koji smatraju da djeca moraju biti fizički kažnjena kako bi se podigla, vaspitala ili obrazovala na pravi način, što ukazuje na zanimljiv kontrast sa stvarnom učestalošću fizičkog disciplinovanja (41% djece izloženo je fizičkom kažnjavanju).

Ključni izazov u pogledu borbe protiv nasilja u porodici u romskim i egipćanskim zajednicama jeste broj procesuiranih slučajeva nasilja u porodici, pri čemu je poseban akcenat na broju slučajeva koji su rezultirali podizanjem optužnica, krivičnim gonjenjem i kažnjavanjem počinioca krivičnog djela. Generalni problem gonjenja počinioca krivičnog djela nasilja u porodici se ogleda u veoma dugim sudskim procedurama, pri čemu žrtva za vrijeme čekanja presude i nakon nje nema adekvatnu zaštitu. Ovo je posljedica prije svega nedovoljno resursnih i kadrovskih kapaciteta unutar formalnih i NVO institucija za zbrinjavanje žrtve, ali i njeno ekonomsko, psihološko i fizičko osnaživanje. Takođe, u deficitu su i psihosocijalni programi za nasilnike, ali i stručni kadrovi koji bi radili na promjeni ponašanja nasilnika. Značajnu prepreku predstavlja i aktuelna kaznena politika za počinioce nasilja, koja je u ovom trenutku blaga i ostavlja prostor za povratnička djela.

Pored toga, važno je ukazati na nespремnost samih žrtava nasilja u porodici da prijave ovo krivično djelo. To nije problem koji se odnosi samo na romsku i egipćansku zajednicu, već i na većinsku populaciju, gdje podaci iz istraživanja UNDP⁹³ ukazuju da u prosjeku:

- skoro tri četvrtine građana (73%) smatra da je veći broj slučajeva nasilja u porodici koji se ne prijavljuje nadležnim institucijama, a ovakvo viđenje je zastupljenije kod građana koji smatraju da je neophodno da svaki oblik nasilja nađe svoj put do njih.
- Petina građana (19%) ima optimističnije procene te smatra da je veći broj slučajeva koji dođu do nadležnih institucija, a ovakav stav je podjednako rasprostranjen među građanima Crne Gore bez obzira na njihove sociodemografske karakteristike

U pogledu razloga za izostanak prijavljivanja slučajeva nasilja najčešće se javljaju:

- 62% smatra da je osnovni razlog neprijavlivanja strah od nasilnika ili strah od odmazde,
- 24% veruje da je u pitanju strah od javnosti, odnosno strah od sramote
- 7% građana smatra da su nepovjerenje u državu i organe, želja za održanjem porodice i patrijarhalnost i tradicionalizam osnovni faktori neprijavlivanja

S tim u vezi i u cilju efektivne borbe protiv nasilja u porodici u okviru romske i egipćanske zajednice, u narednom periodu je potrebno uspostaviti poboljšan sistem institucionalne zaštite žrtava nasilja u porodici, primarno kroz razvoj mjera namijenjenih suzbijanju porodičnog nasilja i prisilnih brakova. Potrebno je raditi na jačanju saradnje svih relevantnih državnih institucija i NVO organizacija koje se bave ovom oblašću sa institucijom Zaštitnika ljudskih prava i sloboda u cilju podsticanja žrtava nasilja, prosjačenja ili dječijih brakova da koriste mehanizme zaštite od diskriminacije. Pored toga, potrebno je unaprijediti nivo implementacije postojećeg zakonodavstva, kao i povećati broj procesuiranih i riješenih slučajeva nasilja u porodici. Poseban akcenat je na potrebi povećanja kapaciteta postojećih i otvaranja novih servisa i skloništa za žrtve nasilja u porodici, uz razvijanje adekvatnih programa reintegracije.

Operativni cilj i indikatori

Operativni cilj 9:	Unapređenje pravne i institucionalne zaštite Romkinja i Egipćanki od rodno zasnovanog nasilja		
Indikator učinka 1: Smanjiti procenat odraslih u romskim i egipćanskim naseljima koji opravdavaju fizičko nasilje nad suprugom	2021 MICS: 25% žena i 21% muškaraca	2023 20% žena 16% muškaraca	2025 15% žena 11% muškaraca
Indikator učinka 2: Procenat žena starosti 20-24 godine su stupile u brak prije svoje 15 odnosno prije svoje 18 godine[SDG 5.3.1]	22% (prije 15. godine) 55% (prije 18. godine)	16% (prije 15) 40% (prije 18)	10% (prije 15. godine) 20% (prije 18. godine)

⁹³ Ipsos, UNDP, "Nasilje u porodici i nasilje nad ženama", <https://www.rodnamapa.me/assets/documents/violence/istrazivanja/nasilje-u-porodici-istrazivanje.pdf>

Dječji brak

Značajan problem sa kojim se suočava romska i egipćanska populacija u Crnoj Gori jeste pojava dječjih ugovorenih brakova i vanbračnih zajednica, u okviru kojih dijete⁹⁴ stupa u takvu zajednicu s drugim djetetom ili s odraslom osobom. Komitet za prava djeteta i Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama (CEDAW) smatraju da minimalni uzrast za brak i za muškarce i za žene treba biti 18 godina, bez obzira na saglasnost roditelja.

Članom 24 Porodičnog zakona⁹⁵ propisano je da brak ne može sklopiti lice koje nije navršilo 18 godina. Izuzetno, sud može dozvoliti sklapanje braka maloljetnom licu starijem od 16 godina, u skladu s posebnim zakonom. Takođe, Porodični zakon predviđa ništavost braka koji nije sklopljen pred nadležnim organom, što je najčešće slučaj kod prisilnih i dječjih brakova.

Krivični zakonik⁹⁶, u okviru članova (214, 215, 216, 444), kao krivična djela protiv braka i porodice, propisuje krivična djela zaključenje ništavog braka, omogućavanje zaključenja nedozvoljenog braka i vanbračne zajednice s maloljetnikom i krivično djelo trgovine ljudima. Posebno je značajno istaći da dječji ugovoreni brakovi i vanbračne zajednici, posebno u dijelu koji se odnosi na prisilni karakter zaključenja ovih brakova, sadrže karakteristike krivičnog djela trgovine ljudima⁹⁷. Dječji brak predstavlja oblik prisilnog braka, s obzirom na to da jedna ili obje strane nijesu izrazile svoj puni, slobodni i informisani pristanak.⁹⁸ UNICEF definiše prisilni brak kao brak koji se sklapa bez punog i slobodnog pristanka jedne ili obje strane i/ili u kojem jedna ili obje strane ne mogu da okončaju ili napuste brak, između ostalog zbog prinude ili intenzivnog pritiska društva ili porodice.

U okviru romskih i egipćanskih zajednica dječji brakovi imaju primarni uticaj na djevojčice i žene, mada su i dječaci u opasnosti od dječjih brakova. Dječji brak predstavlja kršenje ljudskih i dječjih prava, onemogućava razvoj djece i često kao rezultat ima prekid školovanja, isključenost sa tržišta rada, siromaštvo, društvenu izolaciju, nasilje, ugroženo mentalno zdravlje, ranu trudnoću, narušeno zdravlje i mnoge prateće negativne pojave u razvoju djeteta.⁹⁹

Romske i egipćanske zajednice su u dominantnom dijelu zasnovane na tradiciji i običajnom pravu. U takvim zajednicama postoji uvjerenje da se djeci stupanjem u ovakav vid bračnih zajednica osigurava elementarna egzistencija, pa i određena ekonomska stabilnost. Pored toga, nedostatak obrazovanja ili nizak obrazovni status¹⁰⁰, svi oblici materijalnih deprivacija i pritisak zajednice u kojoj postoji prihvaćenost ovih praksi stavljaju romsku i egipćansku djecu u vrlo težak i bezizlazan

⁹⁴Prema Konvenciji o pravima djeteta, dijete je svako ljudska biće koje nije navršilo 18 godina života, ukoliko se, po zakonu koji se primjenjuje na dijete, punoljetstvo ne stiče ranije.

⁹⁵ Porodični zakon, "Sl. list RCG", br. 1/2007 i "Sl. list CG", br. 53/2016 i 76/2020

⁹⁶ Krivični zakonik Crne Gore, Sl. list CG", br. 44/2017, 49/2018 i 3/2020

⁹⁷Prema Informaciji o ostvarenim rezultatima u borbi protiv trgovine ljudima za 2020. godinu, koju je pripremio MUP, posljednjih godina Crna Gora je prepoznata kao zemlja porijekla, tranzita i destinacije za muškarce, žene i djecu koji su bili žrtve trgovine ljudima. Prema podacima u posljednjih 5 godina Uprava policije podnijela je ukupno pet krivičnih prijava, nadležno tužilaštvo podiglo je dvije optužnice, dok je pred nadležnim sudom donesena jedna pravosnažna osuđujuća presuda za izvršenje krivičnog djela trgovina ljudima.

⁹⁸Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije nad ženama i Komitet za prava djeteta. 2014. Op cit.

⁹⁹ Smjernice za postupanje nadležnih institucija u slučajevima prepoznavanja i procesuiranja dječjih brakova i vanbračnih zajednica,

<file:///C:/Users/zeljko.vukcevic/Downloads/Smjernice%20za%20postupanje%20nadle%C5%BEnih%20institucija-procesuiranje%20dje%C4%8Djih%20brakova%20i%20vanbra%C4%8Dnih%20zaj..pdf>

¹⁰⁰Ipsos Strategic Marketing. 2013. Studija o preprekama u obrazovanju u Crnoj Gori: Romska i egipćanska djeca. UNICEF Crna Gora

položaj. Istraživanje Centra za romske inicijative "Ugovoreni brak: Jači od zakona"¹⁰¹, iz 2015. godine, koje se odnosi na nivo udjela tradicije i običajnog prava u sklapanju dječjih brakova, ukazuje da:

- U skoro 50% slučajeva odluku o sklapanju nedozvoljenog braka ne donose sami budući partneri, već to u njihovo ime čine roditelji, uža ili šira porodica.
- U 42% slučajeva partneri do samog ulaska u brak nijesu međusobno ni poznavali. Istraživanje pokazuje je da se i prilikom ugovaranja sklapanja nedozvoljenog braka dodjeljuje i određena svota novca, čime ovaj vid pojave dobija karakter krivičnog djela trgovine ljudima.
- Preko 70% udatih i čak preko 80% neudatih ispitanica ne podržava ovu praksu i očekuje da institucije sisteme treba agresivnije da se bore protiv ovakvih pojava u praksi.

Statistički posmatrano stopa dječjih brakova u Crnoj Gori prema najnovijem istraživanju UNDP-a (2017) je 41%. U pogledu uporednog odnosa zastupljenosti dječjih brakova u opštoj populaciji i romskim i egipćanskim zajednicama, značajno je ukazati na istraživanje koje su sproveli MONSTAT i UNICEF "Istraživanje o višestrukim pokazateljima u Crnoj Gori"¹⁰² iz 2018. godine, koje pokazuje da je stopa dječjih brakova u Crnoj Gori relativno niska, odnosno oko:

- Udio žena starosti 20–24 godine koje su stupile u brak prije 15. godine života veoma je nizak (2%). Takođe, nema muškaraca u dobi 15–49 godina koji su u u brak stupili prije 15. godine života.
- Prije 18. godine stupilo je u brak 8% žena i 1% muškaraca u dobi 20–49 godina.
- Postoji negativna povezanost između nivoa obrazovanja i braka prije 18 godina među ženama u dobi 20–49 godina. Naime, 28% žena s osnovnim obrazovanjem ili nižim i smanjuje se na 1% među onima sa visokim obrazovanjem.
- Žene starosti 20-49 godina iz najsiromašnijeg kvintila indeksa blagostanja češće su stupale u brak prije 18. godine života (19%), nego žene iz najbogatijeg kvintila (5%).

Međutim, podaci za romsku i egipćansku zajednicu pokazuju znatno veći nivo zastupljenosti dječjih brakova:

- Ukupno 22% žena starosti 20–24 godina stupilo je u brak prije 15. godine. To je znatno više u poređenju sa 6% muškaraca starosti 20–24 godina koji su u brak stupili prije 15. godine života.
- U brak je stupilo prije 18. godine 55% žena i 25% muškaraca u dobi 20–49 godina.
- Postoji negativna povezanost između nivoa obrazovanja i braka prije 18. godine među ženama u dobi 20–49 godina, Naime, 59% žena sa predškolskim obrazovanjem ili bez obrazovanja je stupilo u brak prije 15. godine i taj procenat se smanjuje na 25% među onima sa srednjim ili višim obrazovanjem.

U cilju rješavanja problema dječjeg nedozvoljenog i ugovorenog braka potrebno je djelovati u sledećim okvirima:

- Unaprijediti nivo implementacije postojećih zakonskih rješenja, primarno kroz povećanje broja procesuiranih slučajeva sklapanje dječjih brakova/trgovine ljudima. Tokom 2019/2020 godine, procesuirano je 13 slučajeva koja su klasifikovana kao biće trgovine ljudima od kojih je 6 slučajeva dobilo status žrtve trgovine ljudima.
- Adresiranje problema zastupljenosti tradicije i običaja u romskim i egipćanskim zajednicama kroz sprovođenje edukativnih kampanja i unapređenje njihovog socijalnog i ekonomskog položaja u cilju prevencije zaključivanja dječjih ugovorenih brakova. S tim u vezi, važno je da

¹⁰¹Centar za romske inicijative. 2015. "Ugovoreni brak: Jači od zakona",

¹⁰² MONSTAT i UNICEF, "Istraživanje o višestrukim pokazateljima u Crnoj Gori,- Roska naselja", 2018

institucija sistema zadužene za rad sa žrtvama ovih krivičnih djela, tretiraju djecu koja su žrtve ovog fenomena kao žrtve nasilja u porodici ili djecu bez roditeljskog staranja i da se prema njima pokreću slični integrativni pristupi.

- Unapređenje smještajnih kapaciteta kroz izgradnju skloništa koje se bavi smještajem dječjeg nedozvoljenog i ugovorenog braka, koji bi žrtvama omogućio da se reintegrišu u društvo.

Dječje prosjačenje

Problem dječjeg prosjačenja predstavlja problem gdje se u najvećem broju slučajeva kao žrtve eksploatacije javljaju romska i egipćanska djeca. Primarno se radi o djeci koja ne pohađaju škole, nemaju zdravstveno osiguranje niti su upisana u matične knjige. Uslovi u kojima se djeca nalaze, žive i provode svoje djetinjstvo na ulici predstavlja jedan od najtežih i najgrubljih oblika povreda prava djeteta. Naime, takve životne okolnosti djeci uskraćuju mnoga prava zagarantovana UN Konvencijom o pravima djeteta, kao što su prava iz socijalne zaštite, zdravstvene zaštite i dr. Romska i egipćanska djeca koja se bave prosjačenjem i žive na ulici izložena su riziku da budu predmet ekonomskog i seksualnog iskorištavanja, podpadanja pod ropski položaj i položaj sličan ropskom kao i predmet trgovine ljudima. S obzirom da, u većini slučajeva, nisu uključena u obrazovni sistem ova djeca, kako bi opstala i preživjela, nerijetko trpe teror odraslih koji ih zloupotrebljavaju na različite načine.

Podaci Ministarstva finansija i socijalnog staranja pokazuju da je u periodu 2020. i 2021. godine, procesuiran značajan broj slučajeva djece žrtava prosjačenja, kao ekonomskog oblika porodičnog nasilja, gdje je u u 2020. godini procesuirano ukupno 32 slučaja (M-21, Ž-11), dok su do kraja prvog tromesečja 2021. godine procesuirana 3 slučaja dječjeg prosjačenja (M-2, Ž-1).

Istraživanje CEDEM-a o dječjem prosjačenju u Crnoj Gori iz 2017. godine¹⁰³, je pokazalo da se ključne barijere za uspješnu borbu protiv dječjeg prosjačenja sa kojima se suočavaju romska i egipćanska djeca ogledaju u:

- veliki broj djece koja se bave prosjačenjem nemaju potrebnu dokumentaciju kako bi se integrisala u institucije. Kao dodatni problemi ističu se:
 - neadekvatnost zakonom predviđenih sankcija i njihova nedosljedna primjena,
 - nedostatak ljudskih i materijalnih resursa
 - nepostojanje sistematizovane evidencije o djeci koja se bave prosjačenjem (uključujući i nekonzistentnost u pogledu vođenja podataka u okviru različitih institucija)
 - nerazvijenost socijalnih servisa i ustanova za smještaj i zbrinjavanje djece koja su zatečena u prosjačenju ili su izložena riziku od eksploatacije.
- nedostatak integracije romske i egipćanske djece u školski sistem. Pod ovim se podrazumijeva napuštanje osnovne škole, ili pak, permanentno odsustvo iz škole.
- nedostatak ili neefikasna institucionalna komunikacija sa roditeljima romske i egipćanske djece. Roditelji jesu centralna tačka u sprječavanju prosjačenja. Ako roditelji tolerišu, ili još gore, iniciraju prosjačenje vlastite djece, veoma je teško da se ovo ponašanje spriječi.
- nedostatak romskih medijatora ili autentičnih predstavnika Roma i Egipćana koji funkcionišu kao posrednici u komunikaciji između institucija sistema i RE zajednice.
- distanciranje, predrasude i stigmatizacija romske populacije od strane većinske populacije. Praksa pokazuje da ogromna većina građana koji pripadaju većinskoj populaciji otvoreno ili

¹⁰³ CEDEM, „Dječje prosjačenje u Crnoj Gori“, 2017, <http://www.cedem.me/publikacije/istrazivanja/ostala-istrazivanja/send/31-ostala-istrazivanja/1880-djecje-prosijacenje>

skriveno stigmatiziraju Rome i Egipćane, vrše verbalno i nerijetko fizičko nasilje nad njima, jednostavno, diskriminiraju ih u gotovo svim situacijama i po svim kriterijumima.

- nepostojanje sistematizovane evidencije o djeci koja se bave prosjačenjem.
- nerazvijenost socijalnih servisa i ustanova za smještaj i zbrinjavanje djece koja su zatečena u prosjačenju ili su izložena riziku od eksploatacije.

Posebno je važno ukazati na nedostatak smještajnih kapaciteta, odnosno u Crnoj Gori postoji samo jedan Dnevni Centar za djecu sa problemima u ponašanju, "Defendologija" koji postoji od 2017 godine koji se direktno bavi radom sa djecom i porodicama ugroženim prosjačenjem. U cilju adresiranja problema dječjeg prosjačenja potrebno je obezbijediti podršku psiho-socijalnom tretmanu žrtvi prosjačenja, njihovom uključenju u obrazovni sistem i konstantom radu sa porodicama u cilju sprečavanja dječjeg prosjačenja. Pored toga, važno je obezbijediti minimalne materijalne uslove za normalan život djece i njihovih porodica i podsticati ekonomsko osnaživanje roditelja na pokretanju sopstvenih poslova. Potrebno je raditi i razvijati:

- Implementaciju Programa podrške porodici PPP (Program podrške porodici promoviše balansiran pristup rizičnim i protektivnim faktorima nastojeći da umanj i neutralise dejstvo rizičnih i potencira dejstvo protektivnih faktora. U tom smislu PPP kad god je to moguće, podstiče pozitivno, razvija potencijale, unaprijeđuje vještine, stimulise funkcionalne odnose i veze, odnosno promoviše osnaživanje djeteta, roditelja, porodice i njihovu povezanost sa neformalnom, ličnom ili formalnom mrežom podrške u zajednici.
- Pristup Pozitivnoj Disciplini: program namijenjen roditeljima djece svih uzrasta koji se bavi uobičajenim problemima koji se javljaju u periodu od rođenja do kraja adolescencije. Pomaže pripremi suočavanja sa životnim izazovima i rješavanja istih. Namijenjen je i onima koji pružaju podršku roditeljima kao što su edukatori roditelja, facilitatorima roditeljskih grupa te socijalnim radnicima zaduženim za podršku porodicama sa ciljem podsticanja rješavanja problema sa kojim se porodica suočava.
- HEART program- pristup koji se temelji na umjetnosti, a koji ima za cilj pružanje psihosocijalne podrške djeci koja su u ozbiljnom ili hroničnom stresu. Pomaže djeci da procesuiraju i izraze osjećanja.
- ECCD program (rani rast i razvoj djece uzrasta od 3-6 godina) se bavi motoričkim, kognitivnim, socioemocionalnim rzvojem, kao i razvojem govora djeteta, kroz radioničarski rad i aktivnosti adaptirane i strukturane onako kako pojedinac ili grupa zahtijevaju. Program takođe pomaže stručnim radnicima u pravcu upravljanja grupom i aktivnostima u grupi, kako se uspostavlja pravila i kako naučiti djecu da ih se pridržavaju, kako se uzvraća povratna informacija, te kako djecu učimo da saradjuju ali i da rješavaju problem
- Program za razvoj socio-emocionalnih kompetencija djece: Podstiče i razvija kompetencije socio-emocionalnog učenja djece i građenja pozitivnih vršnjačkih odnosa uz uvažavanje i promociju različitosti, sa akcentom na razumijevanju i uvažavanju značaja razvojnog konteksta i njegovog uticaja na učenje i razvoj djece. Program sagledava značaj omogućavanja pune participacije djece u toku njihovog odrastanja.
- Sprovoditi akcije i kampanje sa ciljem širenja svijesti javnosti o problematici prosjačenja te mehanizmima prevencije i pomoći žrtvama.

Operativni cilj i indikatori

Operativni cilj 10	Obezbeđenje socijalne i pravne zaštite romske i egipćanske djece od nasilja u porodici, dječjeg i ugovorenog braka i prosjačenja
---------------------------	--

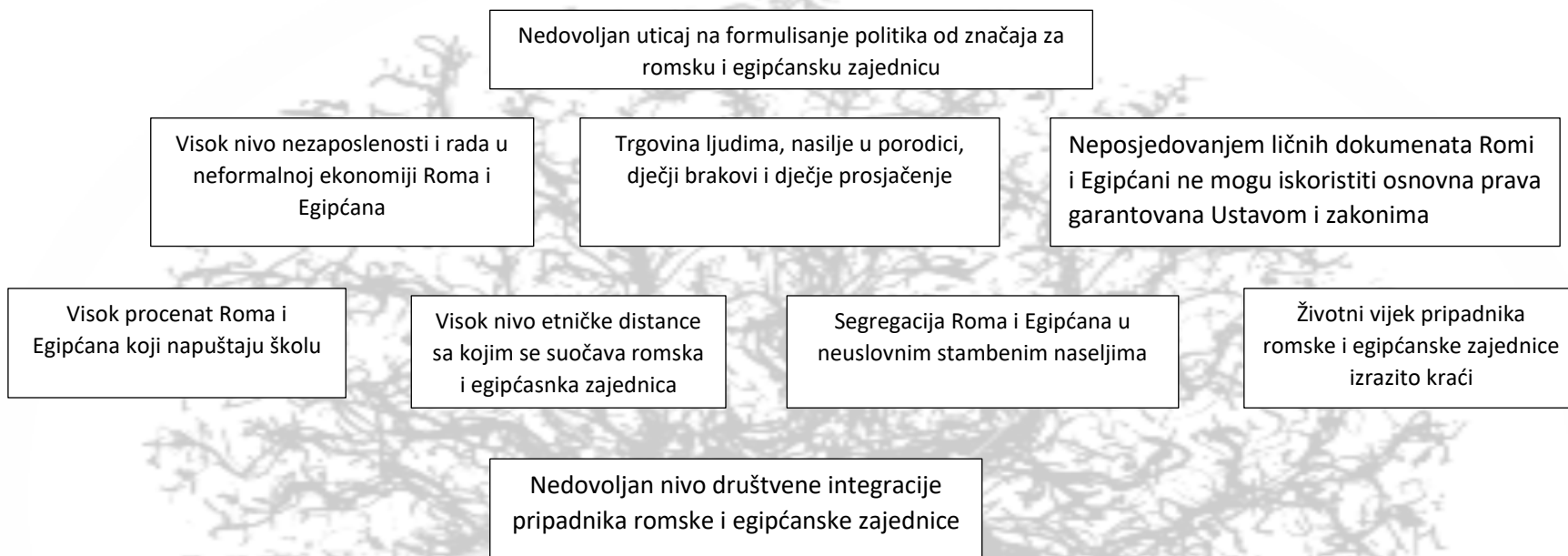
<p>Indikator učinka 1: Smanjiti procenat romske i egipćanske djece koja su bila izložena nekom obliku psihološkog ili fizičkog kažnjavanja od strane odraslih članova domaćinstva</p> <p>Smanjiti procenat romske i egipćanske djece koja su bila izložena teškom fizičkom kažnjavanju</p>	<p>2021</p> <p>64%</p> <p>11%</p>	<p>2023</p> <p>62%</p> <p>10%</p>	<p>2025</p> <p>59%</p> <p>9%</p>
<p>Indikator učinka 2: Povećanje broja identifikovanih i procesuiranih slučajeva dječjeg ugovorenog braka i dječjeg prosjačenja (muškog pola).</p>	<p>2021</p> <p>7 slučajeva dječjeg ugovorenog braka</p> <p>32 slučaja dječjeg prosjačenja kao oblika nasilja u porodici</p> <p>*M (21) Ž(11)</p>	<p>2023</p> <p>10</p> <p>50</p>	<p>2025</p> <p>15</p> <p>80</p>
<p>Indikator učinka 3: Unaprijediti rani dječji razvoj romske i egipćanske djece od 0-6 godina</p>	<p>2021</p> <p>Indeks ranog razvoja djeteta (ECDI)¹⁰⁴: romska naselja: 77</p> <p>Procenat djece 0-5 mjeseci koja su isključivo dojena (MICS): 14%</p> <p>Procenat djece 25-59 mjeseci u romskim naseljima sa kojima se majka, otac ili bilo koji odrasli član domaćinstva učestvovao u najmanje 4 aktivnosti: Sa majkama 36% Sa očevima 18%.</p>	<p>2023</p> <p>80</p> <p>17%</p> <p>Sa majkama 43%, Sa očevima 27%</p>	<p>2025</p> <p>85</p> <p>20%</p> <p>Sa majkama 50%, Sa očevima 40%</p>

¹⁰⁴ECDI: Indeks ranog razvoja djeteta; procenat djece starosti 3–4 godine u romskim naseljima koja se nalaze na odgovarajućem stepenu razvoja u pogledu pismenosti/poznavanja brojeva, fizičkih, socijalno-emocionalnih domena i domena koji se odnose na učenje

	2021	2023	2025
Indikator učinka 4: Uspostavljanje specijalizovanih servisa za djecu žrtve dječjeg nedozvoljenog i ugovorenog braka i djecu koja žive i/ili rade na ulici ili su u riziku da to postanu.	1 Svrtište u Opštini Nikšić	2 Svrtišta	3 Svrtišta

DRAFT

Drvo problema

Nedovoljan broj Roma i Egipćana je zastupljen u svim sferama obrazovanja	Nizak nivo stručne osposobljenosti za obavljanje kvalifikovanih poslova	Visok nivo diskriminacije, anticiganizma prema Romima i Egipćanima	Romi i Egipćani spadaju u najsiromašnije kategorije društva	Romi i Egipćani ne koriste u dovoljnoj mjeri usluge zdravstvenog sistema	Neuslovni stambeni objekti u kojima živi značajan broj Roma i Egipćana	Nedovoljan nivo zastupljenosti Roma i Egipćana u procesima donošenja političkih odluka	Značajan broj Roma i Egipćana ne posjeduju lična dokumenta
Nedovoljni materijalni uslovi za školovanje	Nedovoljan nivo podrške za samozapošljavanje	Stereotipi i predrasude od strane većinske populacije	Veliki broj članova domaćinstva	Neinformisanost o dostupnoj zdravstvenoj zaštiti	Prenaseljenost stambenih objekata	Nepostojanje autentiničnih političkih aktera	
Nedostatak ličnih dokumenata za upis u škole	Pristup zanimanjima koja su slabo plaćena	Nedovoljna pravna i institucionalna zaštita	Isključenost iz formalnog sistema zapošljavanja	Neposjedovanje zdravstvenog osiguranja	Nesiguran pravni status stambenih objekata	Pravni okvir koji ne tretira Rome i Egipćane kao nacionalne manjine	

Finansijski okvir

U sljedećoj tabeli dat je pregled finansiranja cjelokupnog strateškog dokumenta za naredni petogodišnji period, gdje se kao glavni izvori finansiranja javljaju:

- Budžet Crne Gore
- Donatorska podrška
- Sredstva dobijena iz IPA fondova.

Godina	Budžetska sredstva	Donatorska podrška	IPA III	Ukupno
2021				
2022				
2023				
2024				
2025				
Ukupno				

Definisanje budžetskog okvira za realizaciju strateškog okvira mora da bude izvršeno u skladu sa Smjernicama za budžetiranje odgovorno prema Romima¹⁰⁵. Smjernice su proistekle iz rada Međuvladine radne grupe za budžetiranje odgovorno prema Romima. Relevantne nacionalne institucije treba da budu u stanju da prepoznaju i obezbijede adekvatan odgovor na potencijal da se integracija Roma promoviše prilikom pripreme i usvajanja prijedloga politika i konkretnih mjera politike, bilo da se radi o generalniom socio-ekonomskim politikama ili ciljanim politikama integracije Roma. Krajnji cilj je osigurati ravnopravnost Roma smanjenjem socio-ekonomskog jaza između Roma i ostatka društva. Ovaj cilj se može ostvariti samo odgovarajućim uključivanjem integracije Roma u postojeće generalne politike i javne usluge. Cio niz generalnih politika bitan je za Rome i stoga se to pitanje može riješiti jednostavno praćenjem učešća Roma u takvim politikama da bi se ustanovilo da li one daju iste rezultate za Rome kao za ostale građane. Međutim, u slučaju određenih generalnih politika može postojati i potreba za dodatnim naporima kako bi se ostvarili jednaki rezultati za Rome kao i za druge. Takvi dodatni napori mogu se grupisati u tri kategorije:

- mjere povećanja obuhvata da bi se izmijenili kriterijumi za korisnike, čime bi se obezbijedio jednak obuhvat Roma, na način na koji obuhvataju i druga lica koja su u sličnoj situaciji,
- mjere afirmacije da bi se alocirao određeni dio javnih usluga za Rome kako bi im se obezbijedile jednake šanse,
- prilagođavanje mjera kako bi se promijenile postojeće ili uvele nove javne usluge koje su osmišljene prema specifičnim okolnostima Roma i drugih lica u sličnoj situaciji.

¹⁰⁵ Smjernice za budžetiranje odgovorno prema Romima, Regional Cooperational Council, Roma Integration 2020, <https://www.rcc.int/romaintegration2020/docs/96/guidelines-for-roma-responsive-budgeting>

Monitoring, izvještavanje i evaluacija

U pogledu procesa izrade, monitoringa i izvještavanja o sprovođenju Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2021-2025, važno je ukazati na postojanje dva tijela:

- Radne grupe za izradu strateškog dokumenta
- Komisije za praćenje sprovođenja i izvještavanje o strateškom dokumentu

Radna grupa je sastavljena od predstavnika:

Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava, Romski savjet, Zajednica opština, Savjet djeteta, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, Uprava za statistiku-MONSTAT, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Fond za zaštitu i ostvarivanje manjinskih prava, Centar za očuvanje i razvoj kulture manjina, Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, Crveni krst Crne Gore, Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija, Ministarstvo unutrašnjih poslove, Međunarodne organizacije.

Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava je krovna institucija nadležna za koordinaciju rada Radne grupe, izradu, sprovođenje i izvještavanje o sprovođenju strateškog dokumenta. Predmetni strateški dokument prati Akcioni plan koji će biti pripremljen za svaku godinu posebno trajanja predmetne strategije.

Imajući u vidu da je Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, odnosno Kancelarija za zaštitu ljudskih i manjinskih prava krovna institucija u čijoj je nadležnosti razvoj predmetne javne politike, obaveza koordinacije cjelokupnog procesa monitoringa, izvještavanja i evaluacije se nalazi u nadležnosti navedenog subjekta.

Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2021-2025, predstavlja strateški dokument za čije je sprovođenje neophodno uključivanje svih zainteresovanih institucija, kako organa državne uprave, NVO organizacija koje se bave zaštitom prava Roma i Egipćana, tako i međunarodnih organizacija koje imaju značajan uticaj na razvoj javne politike. Shodno tome, predmetne institucije će biti u obavezi da dostavljaju informacije o aktivnostima koje realizuju u okviru akcionog plana, a radi blagovremenog i adekvatnog prikupljanja podataka za sačinjavanje godišnjih i završnog izvještaja, kao i mjerenja stepena ostvarenog učinka, ali i identifikovanja izazova koji se mogu javiti prilikom sprovođenja planiranih aktivnosti.

Osnovne nadležnosti Radne grupe se ogledaju u pripremi dvije vrste izvještaja o sprovođenju strateškog dokumenta:

- Godišnji izvještaj o sprovođenju Akcionog plana
- Završni izvještaj o sprovođenju strateškog dokumenta.

Radna grupa će se sastajati najmanje četiri puta godišnje, odnosno održavaće minimum jedan sastanak u toku svakog kvartala, s obzirom na značaj, obuhvat i složenost oblasti koja zahtjeva češće održavanje sastanaka Radne grupe. Na taj način će se blagovremeno i u kontinuitetu razmatrati proces sprovođenja, kao i moguće prepreke i izazovi sa kojima se institucije mogu suočavati prilikom implementacije aktivnosti. Podaci neophodni za sačinjavanje izvještaja prikupljaće se u toku trajanja cjelokupne godine i biće kvartalno dostavljani Ministarstvu pravde, ljudskih i manjinskih prava, kao

koordinacionom organu rada Radne grupe. Na posljednjem godišnjem sastanku navedeni podaci će biti razmotreni i eventualno dopunjeni kako bi se obezbijedio neophodan kvalitet izvještaja.

Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava biće zaduženo za prikupljanje i objedinjavanje podataka relevantnih za sačinjavanje izvještaja, kao i za koordinaciju i rad operativnog tima. Osim toga, svi eventualni problemi i prepreke koji se mogu pojaviti prilikom realizacije strateškog dokumenta biće adresirani od strane Radne grupe na redovnim kvartalnim sastancima.

Proces izvještavanja, prolaziće nekoliko instanci. Naime, članovi Radne grupe će dostavljati podatke Ministarstvu pravde, ljudskih i manjinskih prava na kraju svakog kvartala, a Ministarstvo će objediniti iste i sačiniti izvještaj prije održavanja posljednjeg sastanka operativnog tima u predmetnoj godini. Nakon usaglašavanja sa ostalim članovima Radne grupe, izvještaj (godišnji ili završni) biće upućen Komisiji za praćenje sprovođenja strateškog dokumenta. Komisija predstavlja drugo operativno tijelo formirano odlukom Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava, sačinjeno od predstavnika svih institucija koje su činile sastavni dio Radne grupe za izradu strateškog dokumenta. Nadležnost Komisije se ogleda u razmatranju dobijenog izvještaja, koji će nakon dobijenog odobrenja od strane Komisije biti upućen Generalnom sekretarijatu Vlade Crne Gore na mišljenje, nakon čijeg pozitivnog mišljenja će biti upućen Vladi Crne Gore na usvajanje.

Kako bi se obezbijedila transparentnost procesa sprovođenja strategije, izvještaji će biti objavljeni na interent stranici Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava.

Evaluacija

Evaluacija predmetnog strateškog dokumenta biće sprovedena ex post i od strane eksternih eksperata zbog složenosti i obuhvata, ali i zbog obezbjeđivanja većeg stepena objektivnosti. Sredstva za sprovođenje biće obezbijeđena budžetom Ministarstva pravda, ljudskih i manjinskih prava. Planirano je da ovaj proces otpočne u prvoj polovini 2025. godine i bude završen do oktobra iste godine, kako bi se pravovremeno obezbijedili nalazi evaluacije, koji će biti predstavljeni u završnom izvještaju, ali i u cilju obezbjeđivanja adekvatnih osnova za kreiranje potencijalno novog strateškog dokumenta. Nalazi evaluacije daće jasan i precizan prikaz uspješnosti razvijanja ove politike kroz unificiran strateški dokument. Na ovaj način nastoji se odrediti da li se postižu planirani efekti zajedničkim djelovanjem, odnosno da li sprovedene aktivnosti vode ka unapređenju prava i položaja romske i egipćanske zajednice u Crnoj Gori.